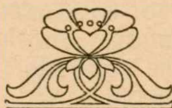
„VADOVO“ IŠLEIDIMAS № 4.

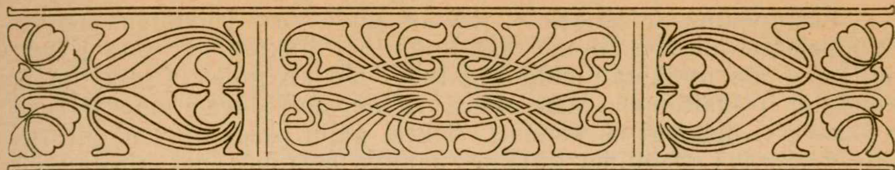
Filosofijiniai Tolstojaus doros mokslo pamatai.

Parašė Perkūnas.

SEINAI.
„Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir B-vės“ spaustuvėje.

1911.

ĮŽANGA.

Nors grafas Tolstojus sakosi, būk Evangelija jį apšvietusi, inkvėpusi į jį tikrą gyvenimo supratimą ir parodžiusi tiesą [1]), vienok tai jisai daro tik delto, kad tūkstančius skaitytojų patraukus prie naujo savo mokslo. Jisai puikiai žino, kad šventos Evangelijos knygos aiškiau kalba į žmonijos dvasią, negu visi mokslininkų ir išminčių išvadžiojimai. Todel taip augština Tolstojus Šv. Raštą ir, iškėlęs tą knygą, rodo žmonijai ir kalba: „Žiūrėkit, žmonės, štai gyvenimo šaltinis, kurį bažnyčios paniekino, aiškindamos savaip, o su kurių nuomonėmis aš jokiu būdu negaliu sutikti [2]). Evangelijos man visados išrodydavo Kristaus mokslu apie nusižeminimą, dievotumą, išsižadėjimą [3]), nuolankumą ir geru už blogą užmokėjimą. Nors bažnyčios to visa neatmeta, bet taip išpažįsta ir savo gyvenimu patvirtina, jog aš jokiu būdu to priimti negaliu. Man brangus gyvenimas, o jie man siulo dogmas [4]), bruka gyvenimo taisykles [5]), liepia pasninkauti, melstis, pripažinti paslaptis [5]) — visa tai man nereikalinga. Nepatiko man bažnyčios mokslas apie kares, kitų žmonių ir tautų paniekinimą, svetimų tikėjimų išjuokimą, mirties bausmės pripažinimą — visa tai bažnyčios savo gyvenimu patvirtino ir lig šios dienos to laikosi [6]). Ar gi Kristaus mokslas skelbtų prieštaravimus? Man nebesinorėjo tikėti. Man būdavo liepiama tikėti ir melstis. Bet aš jaučiausi, kad aš menkai tikiu — todel ir negalėjau melstis. Man būdavo sakoma: reikia melstis, ydant Dievas suteiktų tikėjimą, tą tikėjimą, kuris duoda tą maldą, ir t. t begalo [7]). Man gi tuo tarpu išrodydavo, kad tikras ir geriausias įrankis — tai stengimasis išpildyti Kristaus mokslą“ [8]).

---

[1]) „Kame mano tikėjimas“ p. 3. rusiškai Pet.
[2]) Ten pat, p. 7. [3]) Ten pat, p. 4. [4]) Ten pat, p. 4.
[5]) Ten pat, p. 5. [6]) Pusl. 5. [7]) Pusl. 7. [8]) Pusl. 7.

Pažiūrėsime, ar ištikro Š. Raštas buvo visų Tolstojaus abejojimų priežastimi. Mes žinome, kad jo dar nei rankose neturėta Evangelijos, o jau netikėta į maldos galybę. Jo knygoje „Kūdikystė ir jaunystė“ [1]) skaitome: „Man rodos, aš nepamiršdavau melstis rytą ir vakarą — delko gi aš kenčiu? Tikrai galiu pasakyti, kad pirmutinis žingsnis į abejojimą tikėjime nebuvo nelaimės, bet mintis apie Apvaizdos neteisybę, tuo laiku man į galvą atėjusi, kuri, lig blogas vaisius po lietaus ant žemės nukritęs, pradėjo smarkiai leisti šaknis ir skubiai dygti“. Antra, Tolstojaus Biblijos studijos prasidėjo 55 amžiaus metais, sunku tad suprast, kad to amžiaus žmogus nebūtų turėjęs išsidirbusios pasauliažvalgos; kad žmogus, kuris visa, kas į rankas papuldavo, skaitydavo, su inteligentiškiausiais žmonėmis sueidavo, kuris net du kartu lankė garsiuosius Europos mokslininkus, žmogus aristokratas, gerai išauklėtas, nuo pat mažumėlės statydamas sau klausimus apie gyvenimo prasmę, nebūtų turėjęs lig to laiko tvirtų į gyvenimą pažiūrų ir būtų reikalavęs naujos tiesos suradimo, kurios būk taip troškęs. Ne, to jokiu būdu negalime prileisti.

Augščiau parodyti jo išsireiškimai daugiau nieko nereiškia, kaip tik norą bet kuo nuraminti savo sugeltą širdį, atkreipti į save pasaulio akis. Ne savo galvos supratimus ir idejas lenkti ir taikyti prie Šv. Rašto jo norėta, bet atbulai: Šv. Raštą lenkti ir aiškinti sulig savo kurpalio. Ir ištikro, ką reiškia tasai keistas pasakymas, „aš anaiptol nenoriu aiškinti Kristaus mokslo, tik noriu užginti jį aiškinti“ [2]). Išmintingas pasakymas! Jo, mat, norėta, kad šio amžiaus žmonės netikėtų į tradicijonalinį Bažnyčios aiškinimą Evangelijos, bet kad dirsteltų į Tolstojaus išvadžiojimus—ekzagezą. „Visai Evangelijai suprasti man išrodė užtenka tų žodžių (Math. c. V, 39), kame pasakyta: Akį už akį, dantį už dantį, o aš jums sakau „nesipriešinkite blogui...“ Ir nuo mano akių nukrito kas slėgė tiesą — vienu žodžiu praregėjau“ [3]).

Bet nesikarščiuokime! ne Evangelija inkvėpė Tolstojų — anaiptol ne! fatalistiškas pasaulio supratimas stumė jį surasti Šv. Rašte tekstus, kurie patvirtintų jau subrendusias jo paties pažiūras. „Įsakymas „nesipriešyk blogui“ žmogaus dvasioje yra aiškesnis, reikalingesnis ir pilnesnis, negu Galiliejaus tiesos [4]), ir tiktai jisai skiria Kristaus doros mokslą nuo Talmudo mokslo“. Anot Tolstojaus, Kristaus mokslas apie meilę nič-niekuo nesiskiriąs nuo panašaus kitų galvočių mokslo [5]). Jam rodos, jog visa Kristaus mokslo esmė (essentia) yra tame, kad panaikinus netinkančią žmogaus prigimčiai, išsvajotą nuomonę apie priešinimąsi blogui, darančią nelaimingą visą žmogaus gyvenimą [6]). Ir būk Kristus tuo įsakymu ant visados panaikinęs visus blogo šaltinius: nuosavybę, viešpatijos ideją, bažnyčią ir kitus [7]). Tik šitoje prasmėje Kristus esąs pasaulio išganytojas. Čion trumpai primįsiu Tolstojui, kad žmonijai ne-

[1]) Pusl. 194. [2]) „Kame mano tikėjimas“, p. 2. [3]) Op. c. p. 7.
[4]) „Kame mano tikėjimas“, vokiš. t. pusl. 56—57.
[5]) Op. c. p. 78. 80. [6]) Op. c. p. 55. [7]) Op. c. p. 45.

užtenka turėti vien negativiniai įsakymai, bet reikia ir tvirtinančių (pozitivinių); pirmutiniai pasako, ko žmogus neprivalo daryti, bet nieko nesako apie tai, ką žmogus privalo daryti; jie netvarko vidurinių žmogaus jausmų, intencijų, geismų. Antra vertus, jie negali būti Evangelijai raktas, nes Evangelijos tikslas netiktai žmonių santykiai normuoti, bet taip-pat ir santykius tarp žmogaus ir Dievo apšviesti. Bet Tolstojui visa tai nerūpėjo. Jo būta fatalisto, jo ir norėta Šv. Rašte rasti patikrinimų savo palinkimui ir pasaulio supratimui. Kaip matėme, Tolstojus rado ko ieškojo, ištraukdamas organiškai nesurištus Evangelijos žodžius, griežtai einančius prieš visą jos dvasią, norinčią panaikinti blogą pasaulyje.

Gal kas nepanorės manim tikėti, kad Tolstojus ištikro yra fatalistas? Pasistengsiu parodyti savo tvirtinimų teisingumą paties Tolstojaus žodžiais. Knygoje „Karas ir santaika“ [1]) Tolstojus rašo: „Kunigaikštienė Marija pradėjo svajoti apie familijos laimę. Ir kuomet jinai paklausė savęs, kokiu būdu ant visados atitolinus nuo savęs blogas mintis, kad Jojo (Dievo) valią šventai išpildžius, Dievas jai atsakė: Negeisk nieko sau, nejieškok nieko, nesirūpink, nesikarščiuok, nepavydėk. Žmonių ateitis ir tavo likimas negali būti tau žinomi, bet gyvenk taip, kaip būtum prisirengus prie visa-ko. Panorės Dievas tave išbandyti moterystės luomu — sutik su Jo valia“. Kitoje vietoje sako: „lėtumas (простота) yra paklusnumas Dievui, nuo Jo neištrūksi“. Bet aiškiausiai, man matos, kyšo fatalizmas tuose to pat romano žodžiuose, kame Tolstojus puikių-puikiausioje formoje aprašo mūšio ties Borodina pabaigą: „Užėjo debesys, sako jisai, ir pradėjo kristi lietaus lašai ant užmuštų ir sužeistų... Suvargusiems ir alkaniems kareiviams skverbte skverbėsi mintis... Gana, gana žmonės... Liaukitės, susipraskite, ką jūs darote?.. Kam man mušti kitus arba būti kitų užmuštam? Naikinkite kas norite, aš nebenoriu, kalbėjo kai-kurie“. Nors, sako toliau Tolstojus, pas visus buvo jau pribrendus mintis liautis skerdus kitus, „bet nežinia, kokia nematoma ir paslaptinga ranka bei pajėga juos valdė; ir sumurzę, krauju aptaškyti artileristai rengė ginklus, pridėdavo fitilius ir su lygiu smarkumu lėkdavo į abi pusi bombos (ядро), gniužindamos, draskydamos žmonių kūnus; ir tęsėsi tasai baisus darbas, kurį dirba nenorinti žmonės, tiktai To valia, kuris valdo žmonių likimą ir pasaulį“.

Tie, kurie yra skaitę tą Tolstojaus romaną, žino, jog jo tikslas buvo parodyti, kad ne genijai, ne karžygiai stumia žmoniją pirmyn, bet kad jos istorija slenka pati savaimi pirmyn, o žmonių milijardai, kurie pasirodo laike ir erdvėje, yra ne kas kita, tik aklas nežinomos, mums nesuprantamos valios įrankis. Puikiausiai tai pastebime iš Tolstojaus Napoleono aprašymo. Tolstojus nepripažįsta Napoleonui nieko ypatinga — nei genijaus, nei gilaus proto, nei išminties, nei apsukrumo. Jasnos-Polenos filosofas taip rašo apie Prancūzų ciesorių: „Nematoma ranka jį valdė“. Apnuoginęs

[1]) Pusl. 356.

gi tą galiūną, Tolstojus Dievo vardan sako: „Štai jisai, žiūrėkite į ką jųs tikėjote. Dabar regite, kad ne jis, bet aš jus valdau ...jis ne karžygis, ne Dievas, bet tokis pat drebantis kirminas, kaip ir jųs patįs“.

Čia turiu priminti, jog ne asmeninis (personalis) žmones mylintis Dievas čia kalba, bet toji baidyklė, kurią regi mirštantis kunigaikštis Andrius, ir kurią vadina ne „Jisai“ (онъ), bet „tai“ (оно). „Nežinau kas, svajoja kunigaikštis Andrius, paėmė mane už rankos, o kitoj rankoj laikydamas žvakę, parodė man didelį, baisų tarantulą, ir „tai“ laužia duris, nepaisydamas mūsų stengimos neleisti“[1]. Dievas, anot Tolstojaus, tai baidyklė, tai geležiniai gamtos įstatai. Tolstojaus Dievas — tai stabmeldžių Dievas; Dievas nepermaldaujamas, Dievas baisus, Dievas naikinantis. Tolstojaus pažiūros į Dievą gali būti palygintos kenčiančio Prometiejaus žodžiams: „Ich dich ehren? Wofür?“ Už ką aš Tave turiu gerbti, kad man tiek daug kentėti reikia? Daugelis Tolstojaus kritikų, bent kelis iš jų priminus, Strachow, Obolenskij, vokietis Schmidt ir kiti máno, kad Tolstojus savo pasauliažvalgai medžiagą ištikro yra sėmęs iš Evangelijos. Mano nuomonė griežtai nuo jų skiriasi. Visiems, jieškantiems grynos tiesos, primįsiu paties Tolstojaus žodžius: „Artindamasi prie Kristaus mokslo, aš jau nebuvau tame žmonių padėjime, kurie niekados ir nieko nebūtų girdėję apie jį, o tik pirmu-syk būtų apie tai išgirdę. Manyje jau buvo gatava teorija, kaip aš jį (Kristų) turiu suprasti. Kristus visai man nesirodė esąs pranašas, apreiškiantis žmonėms Dievo įstatymą, tik rodėsi papildantis ir aiškinantis seniai man žinomą, neabejotiną Dievo įstatymą. Aš turėjau jau aiškų, apribotą ir labai painų (сложное) supratimą apie Dievą, apie pasaulio sutvėrimą ir apie Jo įsakymus“[2]. Tuomet jau netikėta Tolstojaus ir į dūšios nemarumą. Knygoje „Kazokai“ jisai su dideliu smagumu liepia kalbėti Jeriškai tuos žodžius: „Numirsime ir nieks po mus neliks, žolė užžels ant mūsų kapų[3]). Visa, ką Dievas yra sutvėręs, sutvėrė žmonių džiaugsmui, niekame nėra nusidėjimo. Imk pavaizdą kad ir iš gyvulio... Gyvulys protingesnis už žmogų ir ne blogesnis už tave, toks pat Dievo sutvėrimas. Kiekvienas tvarinys yra Dievo tvarinys, visa, kas yra gyva, yra gyvuliška, šventa — visa-kas gera“. Čion styro pamatinė Tolstojaus doros klaida. Kas gera jisai mastuoja ne relecijos mastu, bet lygiai, kaip Spinoza, būties mastu (seins Begriff). Bet apie tai vėliau. Tolstojaus Dievas — tai gamtoj viešpataujanti įstatymai. Aklas mechanizmas, kurio klauso visa, kas yra pasaulyje, puikiausiai pasirodo genijališkiausiame Tolstojaus veikale „Anna Karenina“. Nuo pat pradžios ligi to romano pabaigos tęsiasi aklas, mums nesuprantamas Dievo veikimas gamtoje, kurio geležinėj rankoj mūs visų likimas. Aiškiausia to likimo auka — tai Anna Karenina, puolanti po traukinio ratais. Tik toj paskutinėj valandoj jinai suprato slaptingą sapno reikšmę, to sapno apie pasilenkusį senuką, su kirviu rankoj, kalantį kas-

[1]) Ibidem. [2] „Kame mano tikėjimas“, p. 33. [3]) P. 90.

žin ką. Tą sapną jinai pirmu-syk sapnavusi naktį, sugrįžus iš Maskvos puotos Petrapilėn. Tasai sapnas, lyg kokia baidyklė, persekiojo jąją visą amžių nuo to sykio, kuomet, vėtrai ir pusniai bespiegiant, traukiniui sustojus stotyje, jinai pirmu-kart susitiko su būsimu savo mylimuoju, p. Wronskiu. Tik paskutinėj savo gyvenimo valandoj jinai suprato paslaptingą senuko žodžių reikšmę: „Il faut le batre, le broger, le pétrir“. Jinai suprato, kad mechaniškas, beasmenis Dievas valdo ją, valdo jos jausmus, meilę, likimą — nuo jo neištrūksi. Suprato sapno žodžių reikšmę, kad viskas yra neapykanta, apgavimas, netiesa ir pikta. Ir gera, ir pikta, ir meilė yra neapykanta, ir malonųs pajautimai — yra aitrumai. Dabar jinai suprato, kad nėra Dievo, nėra Tėvo, nėra Jojo, tik yra kunigaikščio Andriaus „tai“, toji šmėkla, tas aklas gamtos mechanizmas, toji mašiną, kuri užsirioglino ant josios sprando.

Tokia to puikiausio Tolstojaus romano mintis. Pas tokį Dievą — mašiną nėra gailestingumo, nėra susimylėjimo. Ir taip trįs genijališkiausi Tolstojaus veikalai, parašyti prieš specijališkas Biblijos studijas, aiškių-aiškiausiai mums parodo, kad paskesnių idejų šaknįs jau styro tuose veikaluose, ir kad besiartindamas prie Biblijos „didis rusų žemės rašytojas“ jau turėjo išdirbtą pasauliažvalgą: jo netikėta į asmeninį Dievą, į tolimesnį po mirties žmogaus dūšios gyvenimą, į nusidėjimą, maldą ir t. t. Todel aš nematau jokio reikalo užsiimti Tolstojum, kaipo pasekėju Kristaus, dieviško Jo mokslo išpažintoju. Aš į Tolstojų žiūrėsiu, kaipo į žmogų, turintį savo pažiūras, savo nors neaiškią sistemą įvairiuose jo veikaluose išreikštą. Aš į jį žiūrėsiu, atkartoju, tik filosofijiniu žvilgsniu. „Grafo Tolstojaus doktrina, sako Charkovo universiteto profesorius, A. A. Kozlovas, neturi jokių sistematiško filosofiško mokslo ženklų, bet tai nekenkia turėti savyje atskirus, niekuo nesurištus elementus, pasemtus iš įvairių filosofijos teorijų, kaip antai: dejizmo, antropologizmo, pozitivizmo, evoliucijonizmo etc“ [1]).

Gal kas nesutiks su manim ir sakys, kad visgi Tolstojus buvo „naujos religijos apaštalas“; senosioms religijoms nesitaikant prie gyvenimo aplinkybių, Tolstojus panorėjo atgaivinti Kristaus religijos mokslą. Tiems atsakyčiau: norint atgaivinti bet kieno mokslas bei religija, reikia pripažinti pamatinės to asmens nuomonės ir idejos. Tolstojus gi kaip tik kitos nuomonės. Visiems gerai yra žinoma viršprigimtinė Šv. Rašto žymė. Tolstojaus gi tikėjimo supratimas susilieja su grynai mokslo supratimu. Anot jo, religija „yra ne kas kita, tik apribotas ir nusistovėjęs asmeninės vienatos santykis (relecija) su begaline pasaulio erdve bei josios pradžia“. „Religija — tai gyvenimo tikslo žinojimas“ [2]). Religijos supratime Tolstojus perdėm racijonalistas. Tikėjimas ir žinojimas — tai vistiek. Kad Tolstojus savo religijos supratimu skiriasi nuo visų religijų tyrinėtojų, tai visiems aišku. Suprantu žmogų, kuris reli-

[1]) „Religija gr. L. N. Tolstojo“, pusl. 98.
[2]) Tolstojaus knyga „Religija ir dora“.

gijos nenori pripažinti, bet nesuprantu, kad kas religiją imtų pervien su mokslu. Tolstojus visgi nori apginti sąryšį tarp religijos ir doros. Kas gi yra dora, anot Tolstojaus? „Dora, sako jisai tojpat knygoj, tai visa tai, kas išteka iš to žmogaus su visu pasauliu santykio ir rodo gyvenimo kelią“. Prisipažįstu, kad man labai neaiškus aptarimas, nieko jau nekalbant apie jo neteisingumą. Matome, kad Tolstojus dorą laiko prigulminga nuo teorijos ir metafizikos pažinimo. Tame mes su juo sutinkame. Mano uždavinys bus parodyti tuos Tolstojaus doros pagrindus, kurie styro jo pasauliažvalgoje, ir parodyti kokiu būdu apsireiškia tas tarp doros ir metafizikos supratimo ryšių. Tad kalbėsiu apie Tolstojaus Dievo supratimą, toliau žmogaus dūšios supratimą ir valios liuosybę. Iš to mano analyzio kiekvienas pastebės Tolstojaus prigulmingumą nuo dabartinių Europos filosofų, nepaisant to, kad jisai juos visus perniek laiko, vadina „skribomis“, o jų sistemas pravardžiuoja „volapükais“. Tas dar būtų nieko, jeigu jisai būtų ką-nors ypatinga, savotiška sutvėręs, bet stačiai nieko nauja, nes jam galima prikergti „eklekto“ vardą.

Paskutinių amžių filosofų dauguma liovėsi kalbėję apie Dievą-asmenį, apie žmogaus dūšią-asmenį (substantia) ir valios liuosybę. Todel jiems ir nevyksta sudaryti moralinė sistema, o išgalvotos sistemos šlubuoja ir nyksta, lyg dūmai, pridėjus prie jų proto mastą. Ir ištikro, jeigu mano „aš“ keičiasi lygiai su kūno keitimosi, jeigu šios dienos mano „aš“ visai ir visai ne tas, kuris kad yra buvęs prieš penkerius metus, tai protas stebisi ir purtosi pripažinti teisingu tą išvedimą; tuomet nėra ir negali būti atsakomybės, nes nėra asmens, nėra kas bausti; vakarykščio mano „aš“ kaltė — tai ne šios dienos kaltė, nes šiandie manyje sėdi kitas „aš“, ir t. t. Šios dienos filosofai jokiu būdu negali kalbėti apie „tu privalai“, „tu turi tai daryti“. Tai pat su Tolstojum. Svarbiausią, aš pridurčiau, ir sunkiausią doros mokslo klausimą apie tai, kas yra gera, o kas pikta, Tolstojui nepavyko laimingai išrišti. Mes tai regėsime ketvirtoje mūsų darbo dalyje. Penktą dalį pašvęsime didžiausiam Tolstojaus įsakymui: „nesipriešink blogui“. Šeštoje bus kalbama apie Tolstojaus meilės supratimą. Užbaigdamas darbą pasistengsiu, pagal išgalėjimą, parodyti, kame ir tarp kokių filosofų paskirti Tolstojui vieta.

Sunkus tai darbas, nes nors jūros knygų prirašyta, apie Tolstojų bet viešpataujant anarchijai dabartinėse sistemose ir filosofų galvose, sunku laukti iš jų vienodumo. Vieni nori Tolstojuje regėti dualistą (Kozlovas ir kiti), kiti idealistą, treti gryniausiąjį Kristaus pasekėją, ketvirti evoliucijonistą, penkti pantejistą ir t. t. Šiandie, Totstojui mirus, kada matoma nuožmųs įvairiausių nuomonių susikirtimai laikraštijoje, kada vieni vadina Tolstojų „pranašu“ gryniausioje to žodžio prasmėje, kiti skelbia jį „naujųjų amžių apaštalu“, treti stačiai gailestauja, kad Tolstojus gimė, kad savo mintis norėjo inbrukti žmonijai, neprošalį bus pakalbėjus paties Tolstojaus žodžiais, išbarstytais įvairiose įvairaus turinio knygose. Aš pasistengsiu duoti kantriems skaitytojams objektyvinį

Tolstojaus paveikslą, kiek galint, laikydamas save užpakalyje Tolstojaus mokslo. Mano tikslas *sine ira et studio* supažindinti Lietuvos visuomenę su „garsingu rusų žemės rašytoju“, jo pažiūromis ir jo mokslo pasekmėmis. Ar pavyks tas darbas — lai sprendžia malonus skaitytojas.

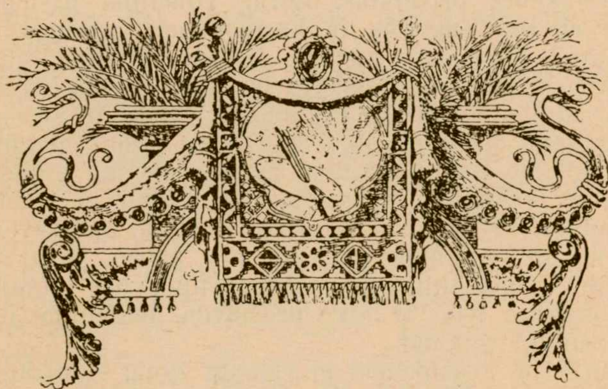
Tolstojus gimė 1828 metais dvare „Jasnaja Polena“ Tulos gubernijoj. Nuo 1843—1846 metų Tolstojus mokinosi Kazaniaus universitete išpradžios rytų šalies kalbų, paskui juridikos. Bet universiteto nebaigė. Sugrįžo į tėviškę, prisižadėjęs savo dvasios ir kūno pajėgas pašvęsti pavergtai-nelaimingai liaudžiai. Bet jo idealai nelengvai įvykdavo. Pats jaunas būdamas, pradėjo su „draugais“ linksmintis, gerti-ūžti. Šale visa to prasikortavo, kas jį privertė apleisti tėviškę, kad užsidirbus pinigų skoloms išmokėti. Jisai įstojo į artilerijos regimentą Kaukaze ir liko pakeltas į aficierus 1851 m. Dalyvavo Krimo kampanijoj ir 1855 apleido kariuomenę, vyriausybės priverstas, kurią Tolstojus pašiepė tam tyčia parašytose eilėse. Sugrįžęs iš kariuomenės; apsigyveno Petrapilėje. Čia pradėjo rašytojo karjerą. Bet draugų rašytojų gyvenimas jam nepatiko. Nuo jų atsiskyrė ir išvažiavo užsienin (1857 m.). Aplankė Tolstojus Vokietiją, Prancūziją, Italiją ir Šveicariją. Iš ten sugrįžęs, gyveno Maskvoje lig 1860 metų. 1860 metais (lig 1861 m.) ir vėl apleido Rusiją. Šiuom žygiu, šale jau minėtų šalių, aplankė Angliją ir Belgiją. Brüsselyje pasipažino su garsingu to amžiaus socijologu Prudhonu. Sugrįžęs Rusijon, apsigyveno tėviškėje ir uždėjo liaudies vaikams mokyklą; joje patsai, pagal savo metodo, mokino. Bet nepavykus su visiškos liuosybės metodu, po metų uždaro mokyklą. Nuo to laiko prasideda begaliniai jo literatiški-doriški-filosofiški veikalai.

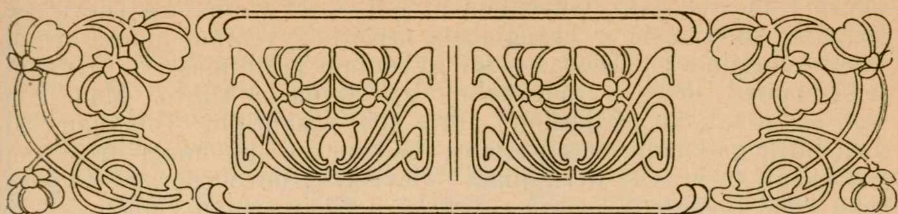
Lig 1878 m. svarbiausia jo veikalų žymė — tai apysakos; tarp jų išsiskiria du dideliu romanu: „Karas ir santaika“ ir „Anna Karenina“. Mūsų tikslui užteks paminėjus svarbiausi jo filosofiškai-doriškai-religiški veikalai, kaip antai: „Išpažintis“ (1882 m.), „Dogmatiško mokslo kritika“ (1880), „Trumpas Evangelijų išguldymas“ (1881), „Dievo karalystė jumyse“ (1892), „Kame mano tikėjimas“ (1884), „Apie gyvenimą“ (1887), „Religija ir dora“ (1894), „Tamsybių galybė“ (1886), „Kreicero sonata“ (1889), „Prisikėlimas“ (1899), „Kazokai“ (1862), „Jaunystė“ (1854) ir kiti.

Alma von Hartmann laikraštyje *Preussiche Jahrbr.*[1]) šitaip piešia Tolstojų: „Tolstojus yra teisingas žmogus, bet priguli prie tų žmonių, kurie yra dvejopa viena kitai priešinga prigimtimi apdovanota, kaip darbuose taip ir mąstyme. Kaipo dailininkas jisai rašo puikius veikalus, bet kaipo teoretikas jis niekina dailę ir joje teranda tik įrankį liaudžiai šviesti. Jisai dvarininkas ir iš žemės minta, bet teorijoje tik tiems pripažįsta žemę, kurie savo rankomis gali ją apdirbti. Jisai skelbia nevedimą, netekėjimą ir skaistybę, patsai gi vedęs sulaukia net 16 vaikų. Jisai niekina kultūrą ir

[1]) 1903 m. p. 404.

mokslą, o savo vaikams duoda puikiausią apšvietimą. Jisai aristokratas — o nenori nei girdėti apie luomų skirtumą. Turtas pagal jo — tai nelaimių šaltinis, tuo tarpu jį valdo ir didina. Neapkenčia dvasios darbo — o patsai kuopuikiausiais dvasios ginklais kariauja". Gerb. autorius aprašė Tolstojų gana skaudžiai, bet nesitikėjo gal, kad Tolstojus turės užtenkamai drąsos tuos savo gyvenimo prieštaravimus pašalinti, apleizdamas „šio pasaulio gėrybes" ir bėgdamas į tyrus.

I.

Tolstojaus Dievo supratimas.

Veltui ieškotum Tolstojaus knygose sistematiško išdėstymo apie Dievo supratimą. Visur išmėtyta išsireiškimai, kurie labai sunkiai rišami į kruvą. Certkovas pasistengė kruvon surinkti visur išblaškytas Tolstojaus mintis apie Dievą. Savo darbe daugiausia aš jomis naudosiuosiu. Certkovo knygutė vadinas: „*Dieu*". *Pensée de Tolstoi*. Tolstojaus knygoje „Išpažintis" mes randame psichologišką jo aiškinimą, kokiu būdu Tolstojus yra priėjęs prie Dievo. Visoki protavimai Tolstojų tolinę nuo Dievo. Dievo ieškojimas mūsų protu esąs bergždžias darbas, nes Šopenhaueris ir Kantas įtikrinę Tolstojų, kad Dievo būties protu negalima esą prirodyti [1]. Dievo ieškojimas ir radimas stačiai plaukę iš širdies (kaip pas Kantą Dievo būties reikalingumas) — tai praktiško proto reikalavimas. Patsai gyvenimas verste vertęs jį pripažinti Dievą. Tolstojui rodęsi, jog jisai apmirdavęs, kada dvejodąvęs apie Dievą; gyvenęs, kada Jį pripažinęs. Iš to išvedė filozofas, kad pažinti Dievą ir gyventi tai tas pats dalykas. „Dievas — tai gyvenimas" [2]). Iš to regime, kad Tolstojus, lygiai kaip Nietzsche, viską stato ant „darymosi" (werden, devenire). Romane „Karas ir santaika" taip kalba masonas Petras Bezuchow: „Gyvenimas — tai visa kas; gyvenimas — tai Dievas; visa kas — tai judėjimas (Bewegung), o judėjimas — tai Dievas. Kol mes gyvename, tol mums duota džiaugsmas jausti

---

[1]) P. 58. [2]) P. 60.

Dievo esmę (Dasein). Gyvenimą mylėti — tai vistiek ką Dievą mylėti. Bet sunkiausia ir brangiausia mylėti gyvenimą neužsitarnautame kentėjime [1]). „Dievas — tai gyvenimo pažinimas". [2]) „Gyvenk jieškodamas Dievo — tada nebus gyvenimo be Dievo. Man Dievas — tai tat, ko aš jieškau". Prie šitų paskutinių Tolstojaus žodžių būtų galima pridėti pastabą, kad nevisi juk mūsų troškimai yra šventi ir ne visi jieškojimai—dieviški. „Dievo suprasti negaliu, sako visai teisingai Tolstojus, bet aš jį žinau, žinau kelią į Jį — ir tas mano žinojimas yra tikriausias dalykas" [3]). To nepaisant, kad Tolstojus augščiau tvirtino, jog Dievo būties negalima esą prirodyti ir užiuot ėjęs tiesiu agnostikų keliu, brošiuroje „Dieu" visokiais būdais jisai stengiasi mums parodyti, ką jis supranta tuo Dievo vardu. Pirmiausia labai nešvelniai tyčiojasi Tolstojus iš Šv. Rašto žodžių, kur pasakyta: „sutverkim pasaulį" ir iš žodžio „gerai" po kiekvienam tvėrimui. Anot Jasnos-Polenos filozofo, negalima esą net suprasti tveriančio Dievo. Knygoje „Evangelijų išguldymas" aiškiai kalba Tolstojus: „Mes negalime suprasti, vieno aikštinio (äusseren) Dievo sutvėrėjo, kuris drauge būtų visų pradžių pradžia" [4])... Jeigu tad Dievas nėra sutvėrėjas, o Tolstojus tikrai žino, kad Dievo sutvėrėjo nėr [5]), nes net tą metafizikos sąvoką vadina prietarais, arba išsitaria dar najiviškiau, kad mums nesą jokio reikalo pripažinti Dievą sutvėrėju, tai kas Jisai galutinai yra? — „Jisai pradžių pradžia" [6]). Dievas sutvėrėjas tejistų teorijoje — tai fundamentui akmuo, o pantejistui Tolstojui tos sąvokos, žinoma, nereikia, tik bereikalo Tolstojus savo Dievo sąvoką pervien laiko su krikščionių Dievo sąvoka. Žinoma nereikia suprasti Tolstojaus žodžiu „pradžių pradžia" kaip aikštinės priežasties, tik išsiplėtojimo, išsiritimo prasmėje, kaipo vištuko iš kiaušinio, arba kaipo saulės iš aušros. Kad Tolstojus taip, o nekitaip supranta Dievą, matyt iš smarkių jo ginčų su visais tais, kurie pirmajai priežasčiai pripažįsta Apvaizdą, Įstatymo parašymą, Dievo Sūnaus ant žemės atsiuntimą. Bet užiuot aiškiai prirodžius, delko tos teologų nuomonės klaidingos — Tolstojus tepasitenkina tik viena negacija, sakydamas, kad visa to nėsą pirmosios pradžios sąvokoje. Tolstojus dailininkas, fantazijos vaikas, literatas, metafizikos gelmėse nemoka plaukioti; jisai visa siela prikimba prie by kokio paveikslo, darinėja jį lig nusibosiant, bet nemoka vieno paveikslo rišti su kitu, iš to daryti išvedimo, sąvokos ir tokiu keliu prieiti prie priežasties, prie Aristotelio, Tomo, *movens immobile*, *causa omnium causarum*, *actus purus*, atsižvelgiant į sutvertuosius daiktus, kurie yra sudėti iš galėjimo ir buvimo (potentia et actus). Tolstojus taip-pat nesuprata Dievo, gailinčiosi žmonių, mylinčio ir baudžiančio juos [7]). Ir toji pradžių pradžia, anot Tolstojaus, tai gyvybė, taip kad Tolstojaus Dievo supratimą galima apibendrinti,

---

1) P. 222 t. IV. 2) P. 29. Darstellung der Evangelien.
3) Dieu, Pensées de Tolstoi. 4) Darstellung der Evang. p. 51, 29, 30.
5) Dieu, p. 11. 6) Dieu, p. 8. 7) Dieu, p. 9.

parafrazuojant šv. Jono žodžius: In principio erat vita, et vita erat intellectus et intellectus-vita erat Deus. Nors, kaip augščiau matėme, Tolstojus gyrėsi, būk Kantas intikrinęs jį, kad (grynu) protu Dievo būties prirodyti nebegalima, bet tasai Kanto gryno proto tvirtinimas nesutinka su Tolstojaus „pradžių pradžia". Anot Kanto, priežastis — tai proto išradimas, forma, neturinti jokios vertės apsireiškimuose; vardan tos formos protas pripažįsta būtiną visų daiktų pradžią — Dievą. Bet toji ideja paeina ne iš patyrimo, tik yra augštesnė mūsų proto forma; iš ko išeina, kad Dievo būties protas išrodyti neįstengia; nes nieko neintikrįs, kadangi daugiausia gali kalbėti apie to proto formą, bet ne dalyką, gautą patyrimu. Anot Kanto, Dievas tai dorinio mūsų gyvenimo reikalavimas. Tolstojus, matyt, Kanto nesuprato.

Delko Tolstojus pakeitė Dievą gyvybe, suprasime iš tų aplinkybių, kuriose Tolstojus gyveno ir mąstė. Žinoma, kad 50 ir 60 metais praėjusio šimtmečio Rusijoje virė smarki kova už liaudies teises; puikiausi tos nuskriaustos liaudies ir teisybės idejos apgynėjai, kaip antai: Ławrow, Czerniszewski, Bieliajew, Herzen, Bakunin ir kiti smarkiai kovojo už asmens išliuosavimą iš nuožmiųjų dvarininkų rankų. Visi idealizavo liaudį, josios papročius, josios gerumą. Liaudyje regėjo tie socijologai Rusijos išganymą; kur liaudis, ten gyvybė, ten viltis, ten galybė. Tolstojui ingriso supuvusios augštųjų luomų tradicijos, jų prietarai, jų demoralizacija. Jisai taip-pat liaudyje ieškojo sau ir Rusijai išganymo ir, kaip iš jo knygos „Išpažintis" žinome, jisai net Dievo buvimo patvirtinimo ieškojo liaudyje. Netik ieškojo, bet ir surado ten Dievą. Iš tikslingo liaudies gyvenimo išvedė Dievo buvimą ir atbulai: tikslingą liaudies gyvenimą ištraukė iš Dievo buvimo ir Jo valios [1]). Savo „Išpažinty" Tolstojus išpradžios klausia: kam gyvuoja viskas ir aš to visko dalis? Ir atsako: yra Dievas ir aš privalau pildyti Jo valią. Išpradžios klausia: kam aš turiu gyventi ir kariauti? Atsako: aš privalau gyventi kaipo kaimietis, nes tame Dievo valia. (Čia aiški Rousseau's intekmė). Tas augščiau minėtasis protas, anot Tolstojaus, kilęs iš evoliucijos. „Nukritusiose besisukančios saulės dalyse buvo proto šaknįs; proto pradžia nyksta begalybėse" [2]). Čia aiškiai kalbama apie proto plėtojimąsi pasaulyje. Kįla klausimas: ar šale klausančio evoliucijos įstatymų proto, į kurį tiki Tolstojus ir per vien laiko su gyvybe, yra bet koks kitas realinis dalykas, ar ne?

Jeigu yra, tai kokiu būdu mes jį pažįstame? Į šį klausimą Tolstojus šitaip atsako: „Vienatinė pasaulyje realybė — tai mūsų jausmų pajautimai, t. y. mes patįs, dvasinis mūsų „aš" [3]) mes jį pažįstame mūsų pačių pažinimu; mano „aš", pažįstantis savo jautuliais (zmysły) pasaulį, pažįsta viduje (innerlich) savo Dievą Tėvą. Jisai mano dvasios pradžia. Aikštinis pasaulis — tai tik mano ribos" [4]). „Kiekvienas žmogus savyje pažįsta liuosą, protingą ir nuo

---

[1]) P. 62. [2]) Dieu, p. 10. [3]) Dieu, p. 10. [4]) Op, C, p. 11.

kūno neprigulmingą Dvasią; toji Dvasia — tai tai-pat, ką mes vadiname Dievu“ [1]). Beto, mes dar pažįstam Dievą viskame, kas tik šale mūs (ausser uns) gyvuoja [2]). „Dievas yra žmogaus dvasia [3]) ir jojo sąžinė“ [4]).

Ligšiol stengiausi surinkti į vieną kruvą Tolstojaus išsireiškimus apie Dievą, bet tai dar ne viskas. Nekantrus skaitytojas gal paklaus: kas gi tasai Tolstojaus Dievas? Į tą klausimą atsako patsai Tolstojus: „Dievas — tai tas viskas, tik be ribų, ką aš savyje jaučiu apribota; aš kūnas su ribomis — Dievas kūnas be ribų; aš gyvenąs 63 metus, Dievas gyvuoja amžinai; aš mylintis nedaug, Dievas mylintis begalo; aš dalis — Jis viskas. Savęs kitaip negaliu nei suprasti, kaip Jojo dalimi; viskas — kūnas-Dievas, aš dalis“ [5]). Pagal Schopenhauerio mokslą gyvybės įščios (der innerste Kern) — tai skverbimasis (das Streben) prie laimės. Pagal Tolstojų pasaulio branduolys — tai meilė. Čia matyt panašumas ir aiškus Tolstojaus priklausymas nuo Schopenhauerio nuomonių. Nes Tolstojaus meilėješko lygiai, kaip pas Schop., laimės. Dievas — tai meilė, arba meilė tai Dievas. Mes Dievą pažįstame tik meilės paveiksle ir jeigu mes mylime, tai esame ne dievai, bet Dievas [6]). Delko Tolstojus vietoj aklosios Schopenhauerio pasaulyje valios deda meilę — kaip kas nori gali manyti. Paveizdan dr. K. I. Staubas labai indomioj apie Tolstojų knygoje mano, kad tai tą meilės supratimą Tolstojus pasiskolinęs iš Evangelijos. Man gi išrodo kitaip. Ne iš Evangelijos tiesiog, bet iš Rusijos sektų skolino jisai tą supratimą; nes Tolstojus ankščiau susipažino su sektomis, negu su šv. Raštu. Jisai, lygiai kaip ir kiti „narodniki“, ėjo mokytis pas liaudį ir tokiu būdu susipažino su molokanais, duchoborcais ir kitais. O pas tuos sektų pasekėjus meilė—tai viskas. Galutinai pas visą Rusijos tautą gerumas užima pirmąją vietą — tik antrąją vietą išmintis. Mylėti Dievą, anot Tolstojaus, tai to pageidauti, ko nori Dievas. Dievas nori ir trokšta mums visiems laimės. Tasai, kuris myli, yra iš Dievo gimęs ir jisai pažįsta Dievą, nes Dievas yra meilė. Apskrita (allgemeine) pasaulio tiesa—tai meilė [7]).

Ir šisai Tolstojaus supratimas sutinka su Chinų religija, anot kurios meilė taip-pat yra pasaulio pradžia (princip) ir pasaulio įstatymas (Gesetz). Anot dr. Staubo nuomonės, Tolstojus, suprazdamas Dievo esybę kaipo apskritą, gyvą meilės išsiplėtojimą pasaulyje, ypatingą gi išsiplėtojimą žmonijoje, manė atradęs vieną, vienintėlį principą ir pamatą sau ir žmonijai veikti ir mąstyti. Dievas, anot Tolstojaus, tai įsikūnijęs laimės troškimas žmonijoje. Tad Tolstojus žmogaus turinį laiko per vien su Dievu, nes tasai mokslininkas buvo po intekme sektos, vardu „duchoborcai“. Reikia nusilenkti prieš kiekvieną žmogų, anot duchoborcų, nes kiekviename yra Dievas [8]). Tokį pat panašumą su čia išdėstytomis Tol-

[1]) Darstellung der Evangelien, p. 50. [2]) Kristaus mokslas, p. 14.
[3]) Darstellung d. Evangelien p. 47. [4]) Op. C., pus. 118.
[5]) Dieu, p. 10. [6]) Dieu, p. 25. [7]) Op. c., p. 25. [8]) Dieu, p. 12.

stojaus nuomonėmis apie Dievą randam Indijos religijose. Brahma— pajėga, kuri kiekvienoj esybėj yra įsikūnijus ir kuri visas esybes tveria, nešioja, laiko ir vėl į save paima, ta amžinoji—begalinė—dieviška pajėga lygsta (identisch) „atman". Nuostabu, kad mes randame tą patį panašumą Indijos „tvėrimo giesmėj" kurioj meilė (Kâma) taip-pat yra išreikšta kaipo turinys ir esybė „Vienintelio", iš kurio viskas paeina. Tai-pat, anot Laotzės, toji pat meilė, tas kvepiantysis „aš" sudaro žmogaus sielos turinį [3]). Iš visa to, ką ligšiol pasakėme, matyt, kad pas Tolstojų apskritas „aš", Meilė, Protas, Laimė tai taipat reiškianti supratimai. Taip-pat matėme, kad anot Tolstojaus, Dievas — tai ne pasaulio sutvėrėjas, bet vistiek, ką gamtoj veikiantis protas, kuris apsireiškia žmonijos pačios savęs pažinime (sich selbstbewirstsein). Bet čia kįla svarbus klausimas: ar tasai viską apimantis protas — gamtos įstatymas, arba kitais žodžiais— Dievas yra asmeninis (personalis), ar ne? Gana indomus Tolstojaus atsakymas: „Tame didelis nesusipratimas, jeigu kas manytų, jog Dievą galima suprasti asmenim. Asmuo — tai ribomis apsiaustas daiktas (Begrenzung). Žmogus delto jaučiasi esąs asmenimi, kad jisai susiduria su kitais asmenimis. Kad žmogus būtų vienų-vienas, tai jisai nebūtų asmuo. Tuodu supratimu: aikštinis pasaulis, kitos esybės ir asmuo viens kitą aptaria (bestimmen); jeigu nebūtų pasaulio su kitomis esybėmis, tai žmogus nei savęs nejaustų esant asmenimi, nei kitų esybių buvimo nepripažintų. Tuo tarpu žmogaus negalima pasaulyje suprasti kitaip, tik asmenimi. Bet kokiu būdu Dievą vadinti asmenimi? Čia antropomorfizmo šaknįs. Apie Dievą tiek tik tegalima pasakyti, kad Jisai vienas, ką sakė Muhamedas ir Moizė senovėj, ir tai ne skaitliavimo prasmėj, tik esybės, lyginai kaip krikšcionįs vadina Dievą gyvu, atsižvelgiant į panteistus, t. y. viena, augštesne, dvasine esybe, kuri visame kame gyvena. Jisai yra toje prasmėje vienas, kad Jis yra, Jis yra viena esybė, į kurią galima kreipties (bet to nepavadįsiu melsties); kad tarp manęs, ribomis atidalyto (begrentz) asmens ir neišsiamiamo, bet gyvuojančio (existierend) Dievo — yra santykiai. Dievo begalybe (unergründlichkeit) tame, kad mes Jį pažįstame viena esybe, kitaip net ir negalime pažinti ir drauge vienatos (individuum), vienos esybės, kuri savim visa-ką pripildo, mes negalim suprasti. Jeigu Dievas ne vienas, tai Jisai nyksta, išsiblaško ir Jo nėr. Jeigu gi vienas, tai mes, noromis-nenoromis, statome Jį prieš akis asmenimi, bet tuomet Jisai jau nebeaugščiausia esybė, ne visata. Bet kad Dievą supratus, į Jį atsirėmus, reikia manyti, jog Jis visa-ką pripildo, o tuo tarpu yra vienas" [1]). Ir kitoje vietoje: „Dievą mes galim vadinti dvasia, bet dvasios supratimas nekenčia asmens supratimo" [2]). Tolstojus, lygiai kaip B. Spinoza, mano būk asmens supratime būtinai turįs būti apribojimas (Begrenzung). Tolstojaus protavimas apie asmeninį Dievą ir visi tam Dievo su-

---

[3]) Dr. I. K. Staub. Gr. L. N. Tolstoi, p. 227.
[1]) Dieu, p. 20 [2]) Kritik der dogmatischen Lehre, p. 76.

pratimui prikišimai, man rodos, yra paimti iš H. Spencer'io. Pagal Tolstojų, tedaro asmenį tik santykiai su kitais apribotais daiktais, kurie esti šale to asmens. Asmuo, anot Tolstojaus, tai apribojimas. Anot A. Schopenhauer'io, erdvė ir laikas — tai individualinis principium, anot Tolstojaus, laikas ir erdvė — tai asmens principium. Tolstojus mano, kad tikrasis mūsų „aš“ — tai ne visų mūsų darbų šaltinis, bet tik santykių relecija (?). Bet jisai klysta; santykiai gali būti netiktai tarp žmonių bei asmenų, bet taip-pat ir tarp neorganingųjų ir organingųjų sutvėrimų. Galutinai kas gi yra tasai asmuo, į kurį taip nuožmiai laužo kalavijus Tolstojus, Spenceris ir kiti? Asmuo, anot senojo Boecijaus aptarimo, vadinasi „rationalis naturae individua substantia“, arba anot šv. Tomo, asmuo—tai *subsistens distinctum*. Todel asmuo apima savim netik vienatą savyje (individuum in se), bet ir tobulybę, kuri turi savo teises prie ko nors. Toliau. Integralinėmis asmens dalimis yra protas, valios liuosybė ir savęs paties pažinimas (sich selbstbewirstsein), kuris ne tik į psicho-fizikinius bei psichinius veikimus (Tätigkeit) esti atkreiptas, bet į tikrąjį mūsų „aš“. Dievas yra vienas savyje — tobuliausioji esybė, tad Jam kuopuikiausiai tinka asmens vardas. Ir, man rodos, čia nėra jokio antropomorfizmo.

Pats Tolstojus nemoka, kaip augščiau esame matę, išsipainioti iš tų kilpų. Anot jo, Dievo kitaip mes ir negalime įsivaizdinti, kaip tik asmenimi, nes kitaip negalime apie Jį manyti, negu tik erdvės ir laiko pavidale. Iš kitos pusės Dievas jokiu būdu negali būti asmuo, nes Jis yra begalinė, visą apimanti esybė, o kaipo tokia, negali turėti santykių su bet kuo, esančiu šale savęs. Ir čia Tolstojus užkliuvo ir iš tų kilpų niekados nebegalėjo išsipainioti. Anot jo, tas beasmenis Dievas-Protas, klausąs evoliucijos įstatymas teingyja savęs pažinimą tik žmoguje [1]). Bet kodel — būtų galima paklausti Tolstojaus — tasai amžinasis, begalinis, galingiausias Dievas tiktai žmoguje tepraplėšia savo akis, kodel Jisai apsireiškia mirštančiame apribotame, silpname žmoguje? kodel tasai Dievas skirsto save į milijonus dalių — į tiek dalių, kiek buvo ir bus žmonių? Į tuos visus klausimus Tolstojus neturi atsakymo. Arba ramių-ramiausiai atsako: „Nežinau“ [2]).

Arba kitoj vietoj: „Esama augštesnės Esybės-Valios, bet josios tikslo mes nežinom. Jinai mus visus ir viską kas gyva į tokias yra įstačiusi aplinkybes, kokiose mes šiandien esame; ir toji priežastis, kuri užsidaro kiekvienam, nuo kitų atskirtame asmenyje, kuri visam, kas gyva, geidžia gerovės ir labo, toji meilė yra tasai-pat Dievas, kurį žmogus pažįsta savyje sąžinės [3]) pagalba“ [4]).

Bet tokį Tolstojaus atsakymą sveikos logikos taisyklės vadina *petitio principii*. Tolstojus yra įsitikrinęs, kad taip turį būti, nes tame esanti gyvenimo prasmė. Ir visa, ką tik mes suprantame,

---

[1]) Kritik der dogmatischen Theologie, p. 21. [2]) Dieu, p. 22.
[3]) Sąžinė čion pavartota ne dorinėje prasmėje.
[4]) Krikščionių mokslas, p. 15.

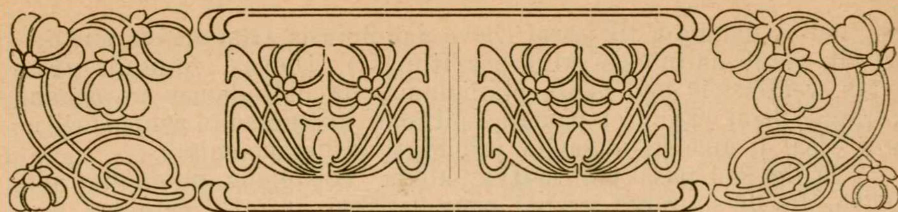
esą nekas daugiau, tik tasai Dievo dalinimasis. Gimimas ir mirtis— tai tik vieno dalinimosi kitu pakeitimas [1]). Dievas, žmoguje uždarytas, veržiasi iš jojo išeiti, platindamas ir didindamas tą asmenį, kuriame Jisai yra. Bet pamatęs pirmiau neregėtas to asmens ribas, nori visai jį apleisti ir savim pripildyti kitus asmenis [2]).

Iš lig šiol pasakyto matyt, kokia Tolstojaus nuomonė apie Dievą. Jis Jį supranta grynai pantejistiškai. Anot Tolstojaus, esama tik vieno asmens, kuris tik išimtinai vienas teturi realybę ir kuriam piklauso Proto-Dievo vardas. Jasnos-Polanos filosofo Dievo supratimas — tai vistiek, ką Spencer'io energija arba Schopenhauerio Valia. Tolstojaus Dievo supratimas nesiskiria nuo kiniečių Dievo supratimo. Kiniečių religija nepripažįsta jokio antprigimtinio Dievo. Pagal jų mokslą Dievas — tai visatoje viešpataujantieji įstatymai (Gesetz), tai įsikūnijęs pasaulio protas. Pagal Laotzę nors pasaulis paeina nuo vieno, bet tasai „vienas“ — tai ne jo Viešpats. Tas, sako ansai galvočius, myli ir gaivina visas esybes, bet nėra jų ponas. Galutinius ir giliausius savo pamatus pasaulis turi pats savyje. Jisai (pasaulis) gyvena savaimi ir sau. Todel pas kiniečius ir nebėr augštesnio kulto, teyra tik paprasčiausias. Apsišvietęs kinietis niekuo daugiau ir nesirūpina, kaip tik šios žemės gyvenimo sutvarkymu: savo, kitų sanbrolių, dabar gyvenančių ir būsiančių kartų.

Jų noras visiems žmonėms suteikti ramybę ir liuosybę, kurios tūno pačiose neišmatuojamos mūsų dvasios gelmėse [3]) Tolstojaus apie Dievą idejos beveik niekuo nesiskiria nuo stabmeldiškų rytų šalies religijų. Rusijoje daug orijentalizmo, kuris puikiausiai apsireiškė tikriausiame tos žemės sūnuje — L. Tolstojuje.

[1]) Dieu, p. 23. [2]) Op. C., p. 26.
[3]) Dr. I. K. Staub. L. N. Tolstoi, pusl. 227.

II.

Tolstojaus dūšios supratimas.

Knygoje „Paskaitos apie žmonių ir žvėrių dūšias“ Wilhelmas Wudt'as šitaip kalba apie dūšios esmę: „Mūsų dūšia yra ne kas kita, tik visų mūsų pergyvenimų, įsivaizdinimų (vorstellen), jausmų ir norų suma, kuri mūsų sąžinėje (Bewusstsein) sueina į vieną vienatą (Einheit); pagalios plėtojimosi keliu prieina prie save pažįstančio mąstymo, prie liuosos doriškos valios. Aiškinime to susituokimo į vieną visų mūsų pergyvenimų nėra reikalo grąžinti į bet ką tokia, kas nebūtų tų pačių įsivaizdinimų, jausmų, norų sujungimas. Svajonė apie kokį ten transcendentalinį asmenį (substanz), kuris išduotų visą mūsų dūšios turinį, kaipo kokią ten aikštinę pasekmę, kuri, lyg šešėlio paveikslas, slinktų pro mums nežinomą dūšios esybę, toji svajonė netiktai pamiršta vidujinių ir aikštinių prityrimų santykius, bet beto dar gręsia tikrajai dvasiniai mūsų būčiai (sein), atimdama iš jos tikrąjį svarbumą ir reikšmę ir pavezdama grynu rodymosi (schein). Visa kas mūsų sąžinėje (Bewusstsein) atsitinka, yra betarpinis (unmittelbar) pergyvenimas, ir kaipo toksai nereikalauja atskiro pastovo (substrat), neprigulmingo nuo mūsų subjektyvinių supratimų. Dūšios pergyvenimai mumyse — tai visai tai-pat, kas jie yra savaimi. [1]) Tikroji dūšios esmė lyginasi su pačiu dvasiniu gyvenimu. [2]) Taip-pat su dvasinio gyvenimo būdu, kuris nėra nesikeičiamų daiktų ir

---

[1]) Op. c., 534. [2]) Ten pat, p. 537.

keičiamo jautimosi (Zustand) sujungimas, bet visame kame yra atsitikimas (Ereigniss), nepatvari būtis (beharrendessein), bet veiklumas (Tätigkeit) ir plėtojimasis, ir tame plėtojimosi dvasinių darbų (werte) tvėrimas". [1])

Bemaž taip-pat kalba ir Hermanas Ebbinhaus'as knygo'e „Abriss der Psychologie": „Dūšia nėra nuo smagenų, dirksnių skirtinga, kitos rųšies, atidalyta ir priešinga esmė; greičiau tos-pat, ką ir jieji, esmės, tiktai ką apsireiškimuose skiriasi nuo jų; jinai (dūšia) esti pati savaimi, be tarpininkų, kuomet anie žiūrėjimo, čiupinėjimo pagalba ap turi peną ir tik tokiu būdu tiedvi realybi gali pasirodyti, kad jos yr... jinai yra dvasinis, tirštas kūno atspindys (widergabe), todel tos pat esmės, ką ir kūnas... dūšios nuosavybė: mintįs, jausmai, norai, jie gali būti pastebėtini arba nepastebėtini, jie atsimena, kitaip kalbėti, tai norėti, kad niekas mūsų nesuprastų, todel mes turim apdovanoti ją tuo turiniu ir veikimu. Tuom tarpu jie negali būti šale (ausser) to turinio ir veikimo, krūvon suimtų; negali būti esme, kuri pasiliktų, jeigu mes nuo jos atimtume visus jos pergyvenimus, arba pagalios, kad jinai, lyg kokia savystovė pajėga, galėtų stoti prieš tuos pergyvenimus; jinai yra turtingo mūsų gyvenimo atsitikimų į krūvą surinkimas". [2]) Anot garsaus ir labai branginamo Europoj ir Amerikoje mokslininko-filoso Fr. Paulseno, dūšia — tai ne asmuo (substanz) senosios filosofijos reikšmėje. „Nėra jokio asmens, vien tik del savęs esančio, tolydinio (beharrlich) ir nemaraus". [3])

Taip, arba panašiai galvoja apie dūšią šios dienos mokslininkai: nėra nesikeičiančio daikto, nėra asmens; visa-kas plaukia-teka, lyg mūsų brangi Šešupė, grįšta Heraklito laikai. Ar toji galinga srovė ilgai tesės — galima abejoti; girdėti priešingi balsai; balsai niekad neužmiegančios žmonijos sąžinės!

Kurion pusėn links Tolstojus? Ar gi jisai eis išvien su tais neapkenčiamais „raidžių rinkikais", arba su tais protuoliais, kuriems jisai teikia „Volapüko" vardą? Tuoj pamatysim. Kalbėsim vien Tolstojaus žodžiais:

„Mano sąžinė (Bewusstsein), sako jisai, keičiasi lygiai kaip ir kūnas. Kaip mano kūne šiandien nič-nieko nėra to, kas jame yra buvę prieš dešimtį metų — kaip nėr vieno kūno, taip nėr vienos ir tos pačios sąžinės. Mano trijų metų vaiko sąžinė ne toji pati, ką šiandien, ir tuo skiriasi, kuo skiriasi dabartinis mano kūnas nuo mano kūno prieš 30 metų. Nėra vienlentės sąžinės, tik yra paeiliu viena paskui kitą sekančios sąžinės; sąžinę mes galim dalyti begalo..." [4]) „Gyvenau, sako Tolstojus, 59 metus, ir visą tą laiką turėjau savęs paties sąžinę savo kūne. Ir toji sąžinė išrodė man tuo, kas sudaro mano gyvenimą. Bet tai man tik taip rodėsi! Nei aš 59 metus gyvenau, nei 59,000 metų, nei 59

[1]) Ten-pat, pusl. 537. [2]) Op. c. Leipzig 1908, pusl. 40 ir t,
[3]) Einleitung in die Philosophie, 17–19 auf. 1907, pusl. 144.
[4]) Apie gyvenimą. Peterburge. 1906, p. 98.

sekundas. Nei mano kūnas, nei jo gyvenimo laikas nesudaro (опредѣлять) gyvenimo mano tikrojo „aš“. Ir jeigu aš kada nors savęs klausiu, kas aš per vienas? — atsakau: šis-tas mąstantis, jaučiantis, t. y. tas, kas ypatingą turi santykį su pasauliu. Ir tik tai, ne ką kita pripažįstu mano „aš“. Apie tai, kada aš gimiau, kada pradėjau, lygiai kaip dabar, galvoti—aš nieko ir nieko nežinau. Mano sąžinė man sako: „aš esmi“. Aš esmi tokiuose santykiuose su pasauliu, kokiuose save dabar randu. Bet apie mano gimimo, jaunystės, subrendimo dienas, apie ką tik praslinkusias valandas tankių-tankiausia aš nieko nežinau. Tad kokią teisę aš turiu tvirtinti, kad per visą mano gyvenimą aš buvau viens ir tas pats“? [1])

Pagal Tolstojaus mokslą kiekvienam žmoguje yra dvi sąžini, sulyginamai du asmeniu. Augščiau parašytais žodžiais Tolstojaus norėta aptarti pirmos rųšies sąžinė bei asmuo. Beto yra žmoguje kita sąžinė (Bewusstsein), bet šitoji paskutinė pas visus toji pati, lygiai kaip ir protas, kuris pas visus žmones yra vienas ir tas pats. Tolstojus padarė protą visa-ko pastovu (hipostasiert) ir Dievu; bet kad tas jo Dievas galėtų gyventi, būtinai turi ineiti į gyvulišką žmogaus asmenį (sąžinę) ir tiktai jame tegali pasirodyti. Taip sudievavęs žmogaus protą, jam vienam pripažino realybės žymę, visa, kas nėra protu-Dievu, jos neturi, tik teyra to begalinio asmens apsireiškimas. Ir taip visi organingieji, lygiai kaip ir neorganingieji daiktai — tai dieviško asmens fenomenai; „mes galim tikrai pažinti vien tik viską valdantį, mumyse esantį protą ir jojo tiesas“. [2]) Blogiau pažįstame kitus žmones, kuriuose galima pastebėti gyvuliško asmens nuo proto prigulmingumą. Bet dar blogiau pažįstame mes augmenis, kuriuose vos tepastebimas lygus mums asmens buvimas. Blogiausiai gi pažįstame neorganingąjį pasaulį, nes jame nerandame nei asmens, nei veržimosi prie laimės; tik viena jame teregime, būtent laike ir erdvėje apsireiškiančios proto tiesos. [3])

Ką tiktai mes žinome apie aikštinį pasaulį, žinome iš to, kad mes patįs save pažįstame, ir randame savyje trejopus įvairius santykius su pasauliu: 1) protinės mūsų sąžinės santykiai, 2) gyvuliškosios mūsų sąžinės santykiai ir 3) mūsų kūno santykiai. [4]) Su šituo paskutiniu Tolstojaus pasakymu jokiu būdu negalima sutikti. Nes mūs pačių pažinimas, į mūsų dvasios jūras įsigilinimas negali būti gvarancija aikštiniam pasauliui pažinti. Nes ne mūsų protas tveria pasaulį, ne iš savęs mes gimdom pasaulį, bet jis yra šale mūs stovintis, į mūsų jausmus veikiantis ir tik mūsų proto pagalba, analyzės ir sintezės, begalinių hipotezių pagalba, genijalinių vyrų dvasios į pačias gamtos įsčias panėrimo pagalba — mums pavyksta pamažėli priversti gamtą į mus kalbėti, priversti gamtą išduoti mums savo paslaptis, pavyksta rasti joje panėrusias tiesas. Tolstojus eina visai priešingu keliu.

---

[1]) Apie gyvenimą, p. 97. [2]) Ten-pat, pusl. 48.
[3]) Ten-pat, p. 48. [4]) Ten-pat. p. 50.

Jisai persiėmė Schelingo pasauležvalga, anot kurios, daiktų nėsą (die Dinge existieren nicht), tik esą mūsų santykiai su daiktais. Tokiu būdu mūsų pažinimas, anot Tolstojaus, turįs trejopą objektą: 1) dvasines esybes, 2) gyvulių ir augalų esybes ir 3) neorganingąsias esybes. Ir tik del to žmogus randąs ir pažįstąs gamtoje trejopą esybių eilę, kad jisai pats savyje turįs trejetą pažinimo objektų: 1) jisai pažįsta savyje protinę sąžinę, kuri valdo gyvuliškąją sąžinę, 2) pažįsta gyvulišką sąžinę, pasidavusią protiniai ir 3) daiktą, kursai yra pasidavęs gyvulinei sąžinei. Tokiu būdu žmogui reikalingiausia pažinti save patį (sokratizmas), t. y. pažinti tos proto tiesos, kurioms yra pasidavęs mūsų asmuo del mūsų pačių laimės. Pagalios reikalinga, bet jau netaip naudinga pažinti mūsų pačių ir į juos panašųs asmenįs, ir galop neorganingojo pasaulio tiesos. Iš viso Tolstojaus mokslo išeina, kad mes „neklaidingai“ tepažįstame tik protinės sąžinės tiesas. Kodel? Nes tai reikalinga mūsų laimei, ir kad mes gyvename tik tos sąžinės pagalba. [1]) Tą argumentaciją aš pavadįsiu *idem per idem*.

Tolstcjaus nuomonės klaidingumą puikiausiai parodo istorija. Ir ištikro! Kiek tai kartų suklydo žmonijos protas, kiek kartų klaidžiota šunkeliais, kiek įvairių-įvairiausių sistemų privelta! Kalbėti apie proto tiesų ir gamtos įstatymų aiškumą, tos gamtos, kurioje apsireiškia to proto tiesos, tegali tiktai tas, kuris nė kiek nenori žinoti apie istoriją. Tolstojus recijonalistas, bet nesugeba išsilaikyti recijonalisto rolėje, krypsta į agnostikų pusę, o baigia su grynių-gryniausiais mistikais.

Ligšiol matėme, kad Tolstojus protą dievuoja, gamtoje, anot jo, lygiai kaip ir anot Renano, viešpatauja proto tiesos; kįla tad klausimas kokią atlieka rolę protas žmoguje? Ar tasai visa-ką apimantis protas duoda medžiagai — žmogui formą, ar ne? Man rodos, kad taip. Ir ištikro, gerai įsigilinus į Tolstojaus knygą apie „gyvenimą“, matyt jo mokslo su Platono idejomis panašumas. Kaip pas Platoną idejos nusileidžia iš savo augštybių į „šios žemės“ pasaulį, duodamos medžiagai formas, taip pas Tolstojų protas yra priežastis ir gyvulinio mūsų asmens forma, klausančio meilės įstatymų. Anot Tolstojaus, Protas-Dievas nepriguli nuo laiko ir erdvės, mūsų gi gyvulinis „aš“ klauso laiko ir erdvės įstatymų; kokiu tad būdu Tolstojaus Dievas mumyse gali painiotis su erdve ir laiku? Bereikalingas būtų reikalavimas atsakymo iš Tolstojaus. Jis kuoramiausiai atsako: „nežinau“! ir nenuramina savo našlaičių, nepaguodžia trokštančio žinoti proto, reikalaujančio į visa-ką atsakymo. Mes gi tuo tarpu regime pas Tolstojų amžiną prieštaravimą, amžiną nenuoseklumą. Visuose jo veikaluose galima pastebėti tas prieštaravimas tarpu proto, neklausančio erdvės ir laiko įstatymų, iš vienos pusės ir proto, kuris tiktai erdvėje ir laike tegali apsireikšti — iš kitos. Tolstojui neturint apie šiuos dalykus supratimo, kįla pas jį kitas keblumas:

---

[1]) Ten-pat, p. 51.

tai amžinoji tarp protinės ir gyvulinės sąžinių kova, kuri virte verda žmonių širdyse. Ir man rodos, kad toji kova, kol pasaulis pasauliu, buvo, bus ir niekados nesiliaus. Bet Tolstojus, norėdamas mus nuraminti, sako pranašo žodžiais: „Ateis laikas... ką sakau? — jau atėjo, kada žmonės supras, kad gyvulinis jų „aš“ — tai blogas ir kvailas daiktas“. [1]) Kodel Tolstojaus norima gyvulinį mūsų asmenį niekais paversti, kai-kuriuose veikaluose stengtasi jį visai panaikinti — lengva suprasti. Mat jo būta po intekme Indijos-Schopenhauerio filosofijos. O mums žinoma, ką mano Indijos pranašas Buddha ir vokiečių mokslininkas Schopenhaueris apie žmogaus asmens brangenybę ir svarbumą. Jų norėta asmenį panaikinti, laikyti viso blogo šaltiniu ir visų nelaimių priežastimi. Taip-pat yra ir su Tolstojum. Kad Tolstojaus būta pasidavusio Schopenhauerio genijui — negali būti dviejų nuomonių; tai matyt iš jo laiško į savo draugą Fet'ą, rašyto 1869 metais. Tame laiške skaitome: „Schopenhaueriu aš stebiuosiu be galo, be krašto. Jis man suteikė gryną dvasios džiaugsmą, kuris ligšiol buvo man nežinomas. Nežinau, gal kada ir atmainįsiu savo apie jį nuomonę, bet šiandie esmi įsitikrinęs, kad Schopenhaueris — tai didis genijus. Nesuprantu, kaip galima jį užmiršti. Ištikro, teisingai jo pasakyta: „Perdaug esama ant žemės idijotų“.

Pagal Indijos filosofijos supratimą, išganymo—šventumo įrankis — tai mūsų kova su mumis pačiais — savo asmens panaikinimas. „Pagal Buddhistų įsitikrinimą, sako L. de la Vallée Pausin [2]), mūsų „aš“ — tai ne metafizikinis asmuo, bet vis-gi delto kas kita, negu prieštaraujančių elementų į krūvą surinkimas. Jį būtų galima aptarti šitaip: tai asmeninė bijologinės prigimties rųšis (art), arba Dvasia-Augalas. Vaisingoji jo protoplazma — tai mintis bei protas (inlellectus), kurį galima sėkla pavadinti. Elementai, kurie keičiasi, ne būtinai reikalingi jo gyvenimui, nes yra dangus, grynų dvasių apgyventas“. Tolstojus mano, kad gyvulinis mūsų asmuo—tai „blogas ir kvailas daiktas“. Jį turime būtinai panaikinti. Jam nustipus [3]), jau daugiau jis nebegyvena. Jisai — tai ne tasai asmuo, kuris visomis mūsų gyvenimo dienomis būtų tas pats, tęstųsi (continuité), kaip jau augščiau regėjome. O vis-gi delto kalba Tolstojus apie esimą kokio ten „aš“, kuris riša į krūvą visus laike vienas po kito esančius sąžinės aktus. Tatai yra *giliausias-tikriausias* mūsų „aš“, kuriam nepriklauso nei kūno dalįs, nei viens po kito slenkantieji sąžinės aktai. Kas gi yra tokis tikriausias mūsų „aš“? — galima paklausti Tolstojaus. Jisai atsako: „Yra tai tat, ką kiekvienas kūdikis 20 sykių per dieną kartoja. Aš myliu vieną, o nemyliu kito. Tie žodžiai labai pras-

---

[1]) Apie gyvenimą, pusl. 30. [2]) Buddhisme. 1909, p. 177

[3]) Man rodos, bereikalingas mums slavų žodis „mirti“, nes žmonės labai silpną žmogų ligšiol tebevadina *stipena*. *Aut.*

Negalime sutikti su šita gerb. aut. nuomone. Žmonių supratime *testimpa* tik gyvuliai, žmonės *miršta* *Vad. Red.*

ti, o vienok turi savyje atsakymą į paklausimą: kas yra tikriausias (eigentümliches) mūsų „aš“, kuris riša į krūvą visas mano sąžines. Kodel vienas labiau myli vieną, kitas kitą — niekas negali žinoti, o vienok tas skirtumas ir yra tai, kas sudaro mūsų gyvenimą.“ [1]) Ir toliau: „Nepaisant to, kad tasai privalumas esąs gyvenimo rėmuose, regimai plėtojasi ir tobulinasi, bet jisai perkeliauja į šį gyvenimą iš mums nežinomos praeities. Tą ypatybę turėti didesnį palinkimą į vieną daiktą, negu į kitą, dažniausia vadinam pobūdžiu (charakter). Tikima, būk laiko ir erdvės aplinkybės apdirbančios mūsų pobūdį. Bet tas tikėjimas klaidingas. Pamatinė žmogaus ypatybė vieną mylėti daugiau, negu kitą, visai nepriklauso nuo laiko ir erdvės aplinkybių. Atpenč: laiko ir erdvės aplinkybės į mus veikia, arba neveikia tik del to, kad mes žengdami į šį pasaulį, jau turime tą ypatybę vieną mylėti, kito neapkęsti“. [2]) Kas skaitė Schopenhauerio knygą „Apie valios liuosybę“, tas supras, kad čia Tolstojus kalba ne savo, tik Schopenhauerio žodžiais. „Mano kūnas, sako Tolstojus, drauge su laikine sąžine darantis vieną daiktą, gali išnykti; taipo-pat gali išnykti laikinoji mano sąžinė; bet jau jokiu būdu neišnyks ypatingi mano santykiai su pasauliu, kuris sudaro tikrąjį mano „aš“. Tas tikrasis mano „aš“ neišnyks, nes jisai tik vienas ir *teesti*“. [3]) Tokiu būdu, mums numirus, lieka mūsų santykiai su pasauliu.

Profesorius Kozlovas knygoje „Gr. L. N. Tolstojaus Religija“ stebisi ir klausia, kokiu būdu gali pasilikti santykiai su pasauliu, jeigu mūs nėra? Nėra subjekto — nėra santykių. [4]) Bet gerb. profesoriaus manyta, kad Tolstojaus esama dualisto. [5]) Kozlovas, taip manydamas, klydo. Tiesa, Tolstojus nėra jau taip nuoseklus panteistas, kaip kad — sakysime — Spinoza, arba Paulsenas; bet jau jokiu būdu aš jo negaliu paskirti prie dualistų. Jeigu jisai kalba apie blogąjį kūną, apie du „aš“ mumyse, apie Dievą ir pasaulį, tai dar ne ženklas, kad jo norima tuodu daiktu atskirti, vadinti asmenimi. Ir Spinoza, ir Paulsenas, ir Hofdingas kalba mums visiems suprantamais žodžiais apie kūną, prieš kurį stato dvasią. Bet kūnas ir dvasia, pasaulis ir Dievas—tai ne du daiktu, tik dvi tos pačios begalinės esybės pusi. Bet grįžkime prie Kozlovo.

Kozlovas ištikro būtų galėjęs statyti Tolstojui tą klausimą, jeigu šisai paskutinis nors vieną dieną, arba nors vienais savo amžiaus metais būtų priklausęs prie aristotelikų. Iš jo knygų to nematyt. Man rodos, šiame atvėjyje pas Tolstojų yra sunkenybė, tik ne ten, kur jos ješko Kozlovas. Beasmenis protas, amžinasis Dievas, apleidęs vieną „gyvulinį asmenį“, eina į kitą. Bet pasilieka toji pasididinusi meilė, kurią Dievas ingija žmoguje, klausančiame laiko ir erdvės įstatymų. Tasai uždarbys, tasai meilės pliusas pasilieka ir esti ypatinguose santykiuose su pasauliu,

---

[1]) Ueber das Leben) Apie gyvenimą, p 99.
[2]) Apie gyvenimą, p. 100. [3]) Op c., p 101. [4]) P. 188
[5]) Op. C, p 215.

tai skatindamas pavienius asmenis didinti savyje meilę, tai ragindamas ir kurstydamas žmonių atmintis ingyti dvasinius mūsų pranokėjų turtus. Toji padidinta meilė, tasai žmonijos uždarbys Tolstojaus sistemoj didelį turi panašumą į Höfdingo „dvasinius žmonijos turtus“ (werte), kurie nežųva ir vis kas-kart auga. [1]) Tiek to, visa-kas būtų galima dovanoti Tolstojui, bet kaip supratus ir išaiškinus begalinio proto didinimą savyje meilės — aš jokiu būdu neišmanau. Prie *in actu* esančio „tobuliausio“ protas negali drįsti pridėti jokių pliusų, o vis-gi delto Tolstojus to nori. [2]) Kaip jau matėme, Tolstojus maišo Protą-Meilę su laikinaisiais ir erdviniais daiktais. Iš to išeina visos Tolstojaus sunkenybės, nelogiškumai, painios. Tarpais rodos, kad Tolstojaus Dievas — tai ne kas kita, tik praščių-prasčiausias žmogaus protas ir, kaipo toksai, menkos vertės. Visa-ką į krūvą suėmus matyt, kad Tolstojus tiki į vieną gilų mūsų „aš“, kuriam jisai pripažįsta visa tai, ką Schopenhaueris „būdui“. Toliau Tolstojaus tikima į vieną empyrinę rųšį „aš“ (asmuo), kurį apriboja laikas ir erdvė. Dar augščiau transcendentalinio ir nesikeičiamo būdo yra pamatinė (fonciere) Dievo esybės vienata (unitas), kuri pačios savęs pažinimą teingyja tiktai žmoguje. Tokiu būdu pas Tolstojų galima būtų atskirti trejopą sritį: 1) metafizikinė (absoliutiškoji Vienata-Dievas, pažįstantis save žmoguje), 2) žmogiška (transcendantalinis būdas, bet surištas su Dievu), 3) empirynė (laikinoji ir erdvinė, galutinai surišta su transandentaline). 1) Dievas, 2) protinis „aš“, 3) gyvulinis „aš“. Bet Dievas, anot Tolstojaus, tai ne asmuo, tad galima paklausti, kokiu būdu tasai Dievas pasidaro asmenim žmoguje? Tai paslaptis. Į tą klausimą Tolstojus neduoda mums jokio atsakymo. Bet, man rodos, jo sugrįšta prie tų pat autropomorfinių pažiūrų, į kurias, kaip augščiau matėme, Tolstojus laužė savo dijalektikos kalaviją. Naujas nenuoseklumas! Senoji ir jaunoji psichologija nežino, kas per vieni tuodu asmens, apie kuriuos kalba inovatorius Tolstojus. O vienok patsai autorius mums neparodo, kame jie yra. Tad gal yra naujas, nors kitas, Tolstojaus tvirtinimas, kad protas yra vienas visuose žmonėse? Bet mes iš filosofijos istorijos žinome, kad seniai-seniai,vidurinių amžių gilumose jau buvo kalbama apie vieną protą pas visus žmones. Pas de Wulfą [3]) skaitome šiuos žodžius: „Žmonių mintis, anot Jono Scoto Erigenos, savo gelmėse yra dieviška, ji seka dieviškos būties (Etre) krutėjimus. Beto, žmonių pažinimas (connaissance) begalinis, nes patsai Dievas mintija mumyse. Protas turi viršesnes teises, negu gamta ir apreiškimas. Anot Averoés, visų žmonių protas — ne asmeninis, bet objektyvinis, tai liktarna, kuri apšviečia atskiras dūšias ir užtikrina žmonijai nesiliaujantį dalyvavimą amžinose tiesose“. [4])

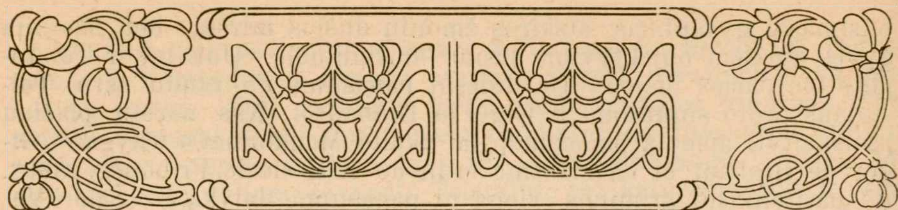
Iš to mokslo išteka atskirų sąžinių išnykimas, neasmeninis

[1]) Žiūrėk jo studijas apie religijas. [2]) Apie gyvenima, p. 104.
[3]) L'Histoire de la philosophie médiévale, 1905, pus. 183.
[4]) Op. c., p. 250.

būsimasai gyvenimas; atskiros žmonių dūšios miršta, bet žmonija gyvęs amžinai objektyvinio proto amžinumoje. Juk tai ir Tolstojaus tos pačios idejos. Da didesnį panašumą aš randu tarp Tolstojaus proto supratimo ir Giger'io Brabanto. Kas norėtų plačiau pasiskaityti apie tą panašumą, lai skaito Mandonnet'o knygą: „Giger de Brabant et l'averoisme latin au XIII siécle. Fribourg. 1899“. Aš pasitenkįsiu priminęs vieną to panašumo dalyką.[1] Šale Vegetacijinės dūšios, kuri duoda formą kiekvieno žmogaus kūnui, yra protinė (intellective) dūšia, atskirta nuo kūno savo prigimčia, kuri tik laikinai jungiasi su juo, kad padarius jame minties aktą. Toji dūšia yra (nemirštanti) nemedžiaginė, jinai yra viena, nes iš savo įsčių pašalina individuacijos principą, t. y. medegą. Dūšia, kaipo dūšia, niekados neesti visiškai atskirta nuo žmogaus kūno, nes jinai užlaiko visos rųšies esimą; žmogus miršta, bet žmonija niekad nemiršta — yra amžina.

[1]) Pusl. CLV ir CLXXXIII.

III.

Tolstojaus valios liuosybės supratimas.

Yra klausimų, kurie ypatingą turi laimę būti svarstomi kiekviename amžiuje. Tarp tų klausimų nepaskutinę užima vietą liuosybės klausimas. Kas jau apie jį nėra kalbėjęs? Kalbėjo Graikijos materijalistai, stoikai, kalbėjo Platonas, Aristotelis. Viduriniais amžiais virte virė kova tarp cholastikų, jų garbei sumažėjus, tą klausimą judina Bakonas, Hobbes, Spinoza. Paskesniais amžiais valios liuosybės klausimas labai artimas Leibnitzui. Kantas tą klausimą turėjo net paslėpti „Neumen'o“ gelmėse; Schopenhaueris, Nietsche, Wundtas ir kitų didžiausių žmonijos genijų protai negalėjo praeiti to klausimo neužkabinę. Paskutiniais laikais valios liuosybės aiškinime pastebima dvi svarbiausi sriovi, kuriuodvi griežtai skiriasi vieną nuo kitos. Viena jų — tai Aristotelio—Tomo valios liuosybės aiškinimas, anot kurio, valia — tai paskutinė visų jos sprendimų priežastis, pati save priverčia (bestimmt), konsekventiškai aikštinių bei vidujinių priežasčių verčiama. Pagal tą mokslą išeina, kad liuosas veikimas (handlung) neturi priverstino pamato (bestimmten Grund) anksčiau pasirodžiusiame apsireiškime. Čia mes turime reikalą su paties savęs prisivertimu: „liberum est, quod est causa sui“, sako Aristotelis. Bet reikia atsiminti, kad tas paties savęs determinavimas — tai dar ne principo, rationis sufficientis, įžeidimas. Šios nuomonės pasekėjas šitaip aptaria valios liuosybę iš moralinio atžvilgio: Galėjimas rinkties įrankius savo tikslui pasiekti. Facultas electiva eorum, quae sunt

ad finem. [1]) Tasai paties savęs determinavimas iš atžvilgio į atskiras gerybes Aristotelio - Tomo supratime vadinasi „valios liuosybė“.

Antroji nuomuonė, labai išsiplatinusi Vokietijoje, vadinasi „psichologijinis determinizmas“. Anot josios, žmogus turi savyje galybę savo paties valioje rasti visų savo sprendimų ir darbų priežastis. Anot Windelbando [2]) rinkimosi liuosybė yra tame, kad to, kursai renkasi, dvasioje kiltų reakcija prieš visus momentinius motyvus, su visa tvirtų motyvų, t. y. duruojančios esybės, pobūdžio energija. Išsirinkimo liuosybė — tai pobūdžio nusprendimas ką nors daryti. Dažnai mes tai vadiname paties savaimi valdymu arba autonomija. Norėdami gi dar aiškiau kalbėti ir išreikšti svarbiausią to dalyko pusę, sakome, kad „liuosas išsirinkimas — tai asmeniškumo priežasties darbuose“. Anot to mokslo, mūsų darbas tada vadįsis liuosu, kada artimiausioji jo priežastis bus pačiame darbininke. „Psichologijinė valios priežastis, sako Wil. Wundt'as, kaipo kiekvienas pamušimas, priklauso nuo begalinių aplinkybių (Bedingungen), vistiek ar jos turės psichinės, ar fizikinės priežasties spalvą“. [3]) Todel, anot Windelbando, visas mūsų dūšios turinys, kurisai norui ir jausmui esti saiku daiktams kainoti, yra susikrovęs iš gyvenimo bėgio. [4]) Arba kitais žodžiais, jeigu mes norėtume rasti priežastis, delko žmogus taip, o ne kitaip daro, turėtume jų ješkoti jo gyvenimo prietikiuose, tose aplinkybėse, kuriose jisai yra augęs, tuose daiktuose, kurie yra veikę į jo dvasią, tuose padavimuose, kurie yra supę jo fantaziją ir t.t., kaip Wundt'as sako, „begalybėje priežasčių“. Ir, žinoma, visados, anot tos nuomonės šalininkų, būtų galima tai rasti. Aš esmi tos nuomonės, kad su psichologijos determinizmo pagalba jokiu būdu nebegalima tverti doros sistemos, nors bando tai daryti garsingi šių dienų vyrai, kaip Paulsenas (jau miręs), Lippsas (Monachium) ir Wundtas. Jeigu jie kalba apie dvasios liuosybę (o jie visi kalba), man rodos, jie žaidžia žodžiais; blaivam nebegalima papulti į jų kilpas. Čionai privesiu jų pačių žodžius; lai kiekvienas giliai juos apsvarsto, su pasekmėmis ir tragiškumu. Pradėsiu nuo Lippso. Štai ką jis sako [5]): „Jinai (valia) negali būti kitokia, negu kad jinai yra. Intekmėje esantis dalykas *būtinai* turi būti toks, kokis yra, nes jo priežastis yra tokia, kokia yra“...

...„Šis atsitikimas (by koks) yra „būtinas“, ir yra „būtinai“ tokis, koksai yra, jeigu tik yra jam priežastis, kuri yra tokia, kokia jinai yra. Kas reiškia ne ką kita, kaip tik to atsakymo neįvykimas (unterbleiben), arba kito jo vietoj pasirodymas mums yra nesuprantamas daiktas“. [6]) Arba da vienas to mokslininko indomus išsireiškimas: „Kai-kurios mano būdo ypatybės (Züge) yra man in-

---

[1]) Sum. Theol. I-a, qu. 62, art. 8. [2]) Willensfreiheit p. 76.
[3]) Ethik, 2 Band. p. 82. [4]) Op. C., p. 116
[5]) Die ethischen Gruudlagen. Leipzig 1899, p. 256. [6]) Op. C, p. 259.

gimtos, prieš jas aš *nieko negaliu padaryti*[1]. Lippso sistemoje negali būti nė kalbos apie kokį ten „tu turi“, „tu privalai“ (Du solst). O vienok tie ponai ramių-ramiausiu būdu kalba apie valios liuosybę. Paklausykime Paulseno: „Sujungimas, sako jisai, išrodo be spragų; kiekvieno žmogaus palinkimus, jo plėtojimąsi, jo gyvenimo pašaukimą ir gyvenimo tikslą nusprendžia (bestimmt) ar tai žmonės, ar tai laikas, ar tėvai, ar auklėtojai, arba aplinkybės, arba galutinai draugija. Jisai pasirodo *vaisium* visuomenės, iš kurios jisai išdygsta, tarsi medžio atžala, kuri juk ne savo valia tokią turi formą ir funkcijas, bet priklauso nuo viso kūno, iš kurio jie išdygo. Taip-pat esti su žmogum. Ne jis savo valios sprendimu renkasi sau prigimtį, gyvenimą ir norus, anaiptol ne! Jisai žengia į pasaulį, jame veikia ir dirba, būdamas žmonijos kūno sąnariu. Jojo gyvenimas yra ankštai sujungtas su jo tautos gyvenimu, o juodviejų abiejų gyvenimai — su visų, visos žmonijos gyvenimu, galutinai su viso pasaulio išsiplėtojimu“[2]. Ir čia ta pati istorija, ką su Lippsu. Mūsų dvasios gilumoje guli aikštinio pasaulio įspūdžiai, jie mus netiktai ragina ką nors veikti, bet verste priverčia mus veikti taip, o ne kitaip. Iš Paulseno valios liuosybės supratimo išimta aikštinė prievarta, bet palikta vidurinė, vidurinis „reikalingumas“. Anot jo, daiktų kainojimas palyti „ko“, bet ne „iškur“ ir „delko“, jis turi akyse „tai, kuo kas yr“, bet ne tai, „kuo kas yra pasidarę“[3]. Šitie paskutiniai žodžiai puikiai parodo Paulseno „liuosos valios“ supratimo pasekmes. Bet jo galima paklausti: kokioms plynioms girti bei peikti mūsų darbus, jeigu kokios ten priežastįs, bet ne „mes patįs“ esame atsakomasai savo darbų asmuo? Jeigu kitaip „jokiu būdu“ mes negalėjome veikti, negu kad tos vidurinės priežastįs mus spyrė, tai galima bausti ne mus, bet aplinkybes, draugiją, įstaigas, tėvų kraują ir palinkimus, kuriuos jie yra mums įlieję į gįslas, orą, saulę ir t. t. Ir iš ikro, patsai Paulsenas pramato galutinuosius savo mokslo išvedimus, ir pataria visuomenei elgtis su prasikaltėliais, lyg su ligoniais; įstatyti juos į geresnes aplinkybes, arba kaipo nenaudelius visai išnaikinti, kad nekenktų draugijai. Taip kalba daugelis šios dienos kriminalistų, teisėjų, doros mokytojų, kurie negali išsipainioti iš tų kilpų, kuriomis juos supainiojo Lombroso.

Grįžkime prie Tolstojaus. „Valios liuosybės turinys ne tame, kad žmogus galėtų, sako jisai, kokius nors darbus dirbti visai neprigulmingai nuo gyvenimo bėgio, arba nuo jau esančių, į jį veikiančių priežasčių, bet tame, kad jisai, pripažinęs apreikštas jam tiesas, liuosai ir ramiai bendradarbiautų tame begaliniame darbe, kurį veikia Dievas — pasaulio gyvybe[4]. Arba, iš kitos pusės tame, kad jisai, atmetęs tas tiesas, varu bus stumiamas ir traukiamas ten, kur jisai visai nenori eiti. Tiesa rodo žmonijai netiktai jos gyvenimo kelią, bet randa vieną-vienintėlį gyvenimo kelią, vie-

[1]) Op. c. p. 268 [2]) System der Ethik. Berlin. 1906, p. 462. [3]) Op. c, p. 471.
[4]) Anot Paulseno „Gamta arba Dieva-“—System der Ethik, p 465.

ninteliai kuriuo žmonės tegali eiti. Todel visi žmonės priverstinai, liuosai (kontradikcija!) arba neliuosai, žengia teisybės keliu. Tas tik teyra skirtumas, kad vieni noromis neša ant savo pečių nusprestą gyvenimo likimą, kiti, lyg kokie nelaisviai, klauso gyvenimo įstatymų. Prieš žmonių akis stovi galėjimas išsirinkti, ir tame yra jų liuosybė“ [1]). Kiek toliau dar aiškiau kalba Tolstojus: „Arklys, inkinkytas su kitais arkliais į vežimą, nėra liuosas, jis turi eiti pirma vežimo. Jeigu tasai arklys nevežtų, tai pats vežimas jį stumtų, daužydamas jam kulnis, ir arklys priverstinai eis ten, kur bėga vežimas, noromis-nenoromis jį traukdamas. Tos apribotos liuosybės nepaisant, vis-gi delto arklys yra liuosas: gal noromis traukti vežimą, arba būti vežimo stumiamas. Taip-pat yra su žmogum“ [2]). „Tiktai tokia liuosybė yra tikroji liuosybė, ir tokioj liuosybėje žmonijos laimė“ [3]). „Mes neprivalome kainoti gyvenimo prasmę pagal pasekmes, t. y. darbus, kurie ištikro nėra liuosi. Tasai tiktai tegyvena tikruoju gyvenimu, anot Kristaus mokslo, kuris tą gyvenimą perkėlė ten, kur jisai yra liuosas priežasčių ribose, t. y. tiktai tasai, kuris pripažįsta apreikštą jam tiesą ir ją pildo, lyg vežimas nesipriešydamas bėga paskui arklį“ [4]).

Čia tai ir matyt toji bedugnė, kuri skiria Aristotelio-Tomos liuosos valios supratimą nuo gr. Tolstojaus valios supratimo. Anot Tolstojaus pažinimas ir liuosybė — tai vistiek; mūsų gi darbai — tai būtina mūsų pažinimo pasekmė. Prieš Tolstojų kalba amžinai teisingi senovės poeto žodžiai: „Video meliora, proboque—deteriora sequor“. Tą pačią mintį, tik kitais žodžiais yra išreiškęs ir šv. Povylas. Antra, pas Tolstojų pažinimo teorija ne ta pati, kurios laikosi dauguma žmonių; anot jo, ne daiktai, ne aikštinis pasaulis veikia į mus, bet mes patįs intuicijos pagalba pažįstame proto tiesas. Anot Tolstojaus, kad ką nors pažinus, tai nereikią išeiti iš mūs pačių. Bet tegu atsimena Tolstojus, kad valios liuosybės klausimas ne pažinime, tik darbe; ne idealizme, tik kasdieninio gyvenimo realybėje; ne prote, tik veikime. Teisingai sako šv. Tomas [5]): „Ratio speculativa seu scientifica non movet, sed in quiete est, quia nihil de immitando vel fugiendo dicit. Ratio autem practica, quaedam est universalis et quaedam particularis. Universalis quidem sicut quae dicit quod oportet talem tale agere, sicut filium honorare parentes. Ratio autem particularis dicit quod hoc quidem est tale, et ego talis, puta quod ego filius et hunc honorem debeo nunc exhibere parenti. Haec autem jam movet, non autem illa, quae est universalis“.

Bet Tolstojaus nuomonei apie liuosą valią gerai suprasti reikia akyse turėti visą jo pasauležvalgą. Anot jo, organingoji ir neorganingoji gamta (drauge su žmogum, kaipo gyvuliniu asmenim), klausanti laiko ir erdvės įstatymų, nėra liuosa. Ten viešpatauja

---

[1]) Dievo karalija jumyse (rusiškai), p. 403.
[2]) Op. c., p. 404. [3]) Op. c., p. 404. [4]) Op. c., p. 404.
[5]) De anima, lib. III, l. 16.

mechanikinės priežasties įstatymai. „Žmogus — tai ne gyvenimo tvėrėjas, bet jo nelaisvis“ [1]). „Jeigu jisai taiko savo gyvenimą su išpažinta ir jam apreikšta tiesa, tuomet jisai susiriša su pačia gyvenimo versme. Ir jo darbai tame atvejyje nebus jau asmeniniai darbai, bet vadįsis tais darbais, kurie neturi jokios priežasties, atpenč: jie patįs bus visų darbų priežastis ir turės begalinę, neapsakomą reikšmę [2]). Visa-kas būtų gerai, jeigu mes suprastume to begalinio proto tiesas ir aiškiai jas matytume. — Bet sopiama širdimi turime prisipažinti, kad mūsų proto išgalės ne begalinės, ir kad tų tiesų negalime aiškiai suprasti. Vienų-vienas daiktas mums duota gyvenime, ir tame daikte mes esame galingi ir liuosi: visakas kita pereina mūsų galėjimo ribas. O tas daiktas — tai pažinimas ir išpažinimas tiesos“ [3]). „Kitaip mūsų gyvenimas neturėtų jokios prasmės, jeigu mes kiekvienoje savo gyvenimo valandoje nepildytume to, ko iš mūsų reikalauja ta pajėga, kuri yra pasiuntusi mus į gyvenimą, ir kuri yra apdovanojusi mus neklaidingu vedėju — protinė mūsų sąžinė. Todel ta pajėga jokiu būdu negali iš mūs reikalauti to, kas būtų neprotinga ir negalima, kaip antai laikinio, kūniškojo, draugijinio ir viešpatijos gyvenimo pagražinimas. Ta pajėga iš mūs reikalauja: kad mes tarnautume Dievo karalijai, kad mes rūpintumės visa to, kas gyva, suvienijimu, kas teyra galima tik su tiesos pagalba. Tos tiesos pažinimas visados yra mums galimas“ [4]). Gerai, tiesa, anot Tolstojaus, viena; galima jo paklausti: nuo ko priklauso tasai begalinis žmonių darbų įvairumas? Ar aikštinėse, ar vidurinėse aplinkybėse reikia ieškoti jo priežasties? Anot Tolstojaus, tat visai nepriklauso nuo aikštinių priežasčių, tik išimtinai nuo vidurinių, žmoguje esančių ir žmogaus *ake neregimų*. „Nieks neateis pas mane, jeigu Tėvas jo prieš tai ne pašauks“ [5]). Bet čia kįla dar painesnis klausimas, būtent: ar mes esame liuosi tiesos pripažinime, ar ne? Tolstojaus atsakymas nesiskiria — tolina nuo visos jo pasauležvalgos. „Yra tiesų, kurios jau nuo senų-senovės yra žmonių pripažintos, jos esti kiekvieno mūs priimamos auklėjimo pagalba (tradicija) ir pereina į antrąją mūsų prigimti. Tų tiesų nepripažinti žmogus negali — jis ne liuosas. 2) Yra tiesų, kurios ištolo mums pasirodo ir nėra aiškios; jų pripažinime, arba nepripažinime žmogus neturi liuosybės“. Be tų dviejų rųšių Tolstojus randa dar trečią tiesų rųšį, kurios yra tame, kad žmoguje apsireiškia su tokiu smarkumu ir aiškumu, jog jisai negali jų išsilenkti, nors jos dar nepasidarė nejaučiamais jo darbų motyvais. Žmogus būtinai turi ar šiaip, ar taip su jomis pasielgti: pripažinti, ar atmesti. Ir tik šitame atvejyje pasirodo žmogaus liuosybė [6]).

Atsiprašau visų šio darbo skaitytojų, kad tiek daug Tolstojaus išsireiškimų apie valios liuosybę čia indėjau. Mat, didžiausias mano troškimas niekados kitam nepriklšti to, ko jisai pats

---

[1]) Op. c., p 405. [2]) Ten-pat [3]) Op. c, p 418 [4]) Op c., p. 420.
[5]) Op. c. 399. [6]) Op. c. 401.

nenorėjo pasakyti ir nesakė. Pirmutinis mokslo postuletas būti objektiviškam ir rašytojui, kiek galima, laikyti save nuošaliai nuo kritikuojamojo autoriaus.

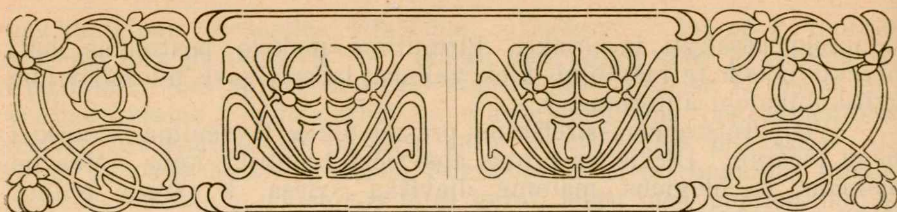
Visų Tolstojaus išsireiškimų prasmė tokia: Gyvenimas smarkiai bėga pirmyn. Dieviškas protas apšviečia žmonijai kelią. Mes tai aiškiaus, tai blogiaus matome dievišką šviesą, ir vargas mums, jeigu nepanorėsime keliauti apšviestu keliu. Jeigu mes nepripažįsim tos mums apreikštos tiesos, tai jinai mus, lyg tą arklį vežimas, stumte stums pirmyn, ir mes, noromis-nenoromis, turėsime jos klausyti. Taip supranta Tolstojus valios liuosybę.

Iš to, kas ligšiol pasakyta, matyt, kad, anot Tolstojaus, „visa-ką apimantis abelnas Gyvenimas“ apsireiškia ir veikia savo vienatoje (Eintheit) ir visatoje (Allheit) Pricšai jį stovi gyvuliška galybė — tas nepažabotas, smarkus, gyvas skatinimas. Ir tuodvi pajėgi susituokia žmogaus širdyje į krūvą, sudaro vieną gyvenimą, bet su visais jų prieštaravimais. Gyvulinė sąžinė žmoguje nėra liuosa, nes ji priklauso nuo aikštinių daiktų ir aplinkybių. Toje srityje viešpatauja akli mechanikiniai įstatymai. Dvasinė žmogaus pusė taip-pat nėra liuosa, kiek jinai yra pasidavusi gyvuliškiems norams, savymeilei, dvasios tuštybei, garbės troškimui, geiduliams ir t. t. Mūsų liuosybės reikia ieškoti Dievo sąžinėje, (Bewusstsein), nes joje nerandame nieko apribota (Endliches), kas, žinoma, visados turi už savęs pasaulį (tas apribotas). Tame „paties save pažinojime“ mes randame begalybę visoje to žodzio reikšmėje; ta begalybė veikia, pati save realizuoja ir savo pasaulį apšviečia. Tą liuosybės sąžinę mes suprantame veikimo pavidale, kuris paeina iš begalybės pajautimo, o toji begalybė, žinoma, negali būti kas nors apribota. Tolstojus, norėdamas liuosybės ideją apginti, slepia ją begalybės gelmėse, kur jos negali rasti mechanikiniai fenomenalinio pasaulio įstatymai. Jisai lygiai, kaip Schopenhaueris ir Kantas, nori sudaryti „proto liuosybę“ (intelligible Freiheit). Kantas buvo įsitikinęs, kad priežasties principas (Kausalitäts Princip) negali būti pritaikytas prie „Noumenon“, prie daikto savyje, nes tasai principas tiktai apsireiškimuose viešpatauja.

Todel ir liuosybę Kantas perkėlė į kitą pasaulį, negu tas mums matomasai pasaulis, į gryno proto sritį. Kantas, patupdęs liuosybę prote, Noumene, leido jam daryti ekskursijas į apsireiškimų (fenomenų) pas ulį ir turėti į jį intekmę. Bet čia kįla keblumas ir neramus mūsų protas klausia Kanto: kodel-gi aikštinis pasaulis, apsireiškimai, negalėtų iš savo pusės taip-pat veikti į tą „Noumeną“, daryti į jį intekmę? Kantas į tą klausimą neatsakė. Ir nė vienas iš jo pasekėjų-idealistų neužkišo tos spragos.

Anot Tolstojaus, mūsų proto pažinimas nepriguli nuo laiko ir erdvės aplinkybių, vienok iš savo pusės gali daryti darbus, turinčius laiko ir erdvės spalvą. Bet tuomet mes rasime pasaulyje apsireiškimų, kurie neturi erdvinių priežasčių, kurie nežinia iš kur paeina ir ko nori. Tolstojaus noragas pergiliai įlindo į žemę, proto žagrė sustojo ir nė krust iš vietos. Nė Tolstojus, nė Kantas neišrišo tos sunkenybės laimingai. Bet taip protaujant, jos niekas nestengs išrišti.

IV.

Tolstojaus gero supratimas.

„Kiekvienas žmogus gyvena tik tam, kad rastų sau laimę. Jeigu žmogus nejaučia savyje laimės troškimo, tai jisai nesijaučia gyvenąs. Gyventi ir laimės pageidauti — tai tai-pat arba trokšti laimės ir pagalios ją rasti, — reiškia vistiek, ką gyventi“ [1]. Taip supranta laimę, anot Tolstojaus, fariziejai [2]. Ta fariziejų nuomonė Tolstojui nepatinka, jis ją stengiasi kritikuoti, kad pagalios savo pasauliažvalgai kelią praskynus. Jisai sako: „Kad radus laimę, tai žmogus turi susidurti su kitais žmonėmis, kurie to pat trokšta, kaip mums rodos, ko ir mes, pagalios ten skverbiasi kur ir mus širdis traukia. Tokiu būdu mūsų valia susiduria su kitų valia ir čion prasideda kova. Kiekvienas už savo asmens laimę, kiekvienas už savo asmens teises. Individualis mano gyvenimas esti siaurinamas kitų asmenų gyvenimu; kad aš būčiau laimingas, kiti žmonės būtinai turėtų paliauti savę mylėję, kad save išimtinai man pašvęsti; ir tai visiems išrodo negalimas daiktas. Nes kiekvienas visokiais būdais stengiasi priversti kitus save mylėti: vieni daro tai turtų pagalba, kiti vieko pagalba, treti naudodamiesi garbe, šlove, pataikavimu, apgaudinėjimu — vistiek kokie ten būtų tie įrankiai tam tikslui pasiekti“ [3]. Tolstojus, lygiai kaip ir Augustas Comte'as, mano, kad pirmutinis gyvenimo perijodas atsižymi vien tik „egoistiškais gyvulių-žmonių motyvais, arba kitais žo-

---

[1]) Apie gyvenimą, pusl. 15. [2]) Op. cit., p. 20. [3]) Op. c., pusl. 46.

džiais kova visų prieš visus“ [1]). Anot jų, asmeninis mūsų gyvenimas teturi tik tariamą vertę, jeigu jisai nėra paremtas pačių savęs išsižadėjimu del kitų, del žmonijos, del žmonijos Sūnaus (Kristus). Tokis gyvenimo supratimas eina vėjais, kaip tik mes pradėsime jį kratinėti protu. Ir su didžiausiu įsitikrinimu sako Tolstojus: „aš neabejoju, kad mano individualis gyvenimas pranyks, tik viso pasaulio gyvenimas liks, kaip buvęs, nes tokia mat yra Tėvo valia“.

„Vien tik su tuomi gyvenimu susiliejimas man suteikia išganymą“ [2]). Į šią Tolstojaus nuomonę būtų galima atversti. Gerai, mano savasis „aš“ turi pražūti, analogiškai visų kitų man pažįstamų žmonių likimas negal būti geresnis už manąjį. Taigi visi asmens nyksta — tebelieka vien abelna gyvenimo priežastis, gyvenimas kaip jis yr patsai savyje, t. y. Dievas, Tėvas. Pagalios kam da tas asmeniškas gyvenimas, jeigu galų-gale turi išnykti, nustoti savo asmeniškumo ir vertės? Į tuos mūsų visus prikišimus Tolstojus nieko daugiau negali atsakyti, kaip tik kad „tasai išnykimas nors netaip geras ir kur kas mažesnis už visus kitus religiškus pažadėjimus, tečiaus visgi jisai yra tikresnis“ [3]). Apsidirbus su pirmo perijodo žmonių pažiūromis, Tolstojaus vaidintuvė jam bruka kitą paveikslą, prieš akis stato antrą žmonijos gyvenimo perijodą. Apie tai jisai sekančiai kalba, vartodamas žodžius pačių to amžiaus žmonių: „Žmogaus dvasios gilumoje yra neužgesinamas laimės bei gyvenimo prasmės troškimas. Bet gyvenimas, nepažįstąs jokio kito tikslo, kaip gyvenimą numirus ir asmeninės laimės negalėjimą įvykti, yra blogas ir kvailas. Tad kįla žmonių galvose nauja idea — idea gyventi kitiems, šeimynai, draugijai, tėvynei, žmonijai“ [4]). Ir tokiais troškimais yra atsižymėjusi, anot Tolstojaus, antroji žmonijos istorijos epoka. Bet to amžiaus žmonių pažiūros nepatinka gr. Tolstojui, tad jisai, prisilaikydamas savo pažiūrų, pažymi: „Jeigu manasis gyvuliškai-asmeninis gyvenimas nieko nevertas, tad yra nieko nevertas ir kitų žmonių asmeniškumas (Persönlichkeit). Sujungimas nesuskaitomos daugybės nieko nevertų asmeniškumų negali duoti laimės, nė protingo gyvenimo. Taip atsiranda žmogaus dvasioj abejojimas ir persilaužimas“ [5]). Tą tragišką žmonijos perijodą šitaip piešia Tolstojus: „Gyvuliškasis „aš“ trokšta laimės, nor gyventi tik sau, arba kitiems į jį panašiems asmenims. Kitas, protiškasis „aš“ sako, kad gyvenimas esąs negalimas“ [6]). Kaip išrišus šitą priešgynumą? Atsakymą mums duoda Tolstojus savo knygose „Išpažintis“ ir „Apie gyvenimą“. Visa pažanga Tolstojui yra kas-kart aiškesniame Dievo pažinime, kuris „negalįs būti panaikintas (zerstört) nė kova žmonių tarp savęs, nė skausmais arba mirtimi [7]). „Aš gyvenu tik tuomet, sako Tolstojus, kuomet jaučiu Dievą ir

---

[1]) Dievo karalystė jumyse, pusl. 100. [2]) Kame mano tikėjimas, p. 101.
[3]) Dievo karalystė jumyse. [4]) Dievo karalystė jumyse, pusl. 100.
[5]) Apie gyvenimą, p. 30. [6]) Op c., p. 32. [7]) Op c., p. 46.

prie Jojo skverbiuosi (strebe). Kam prie Jojo eiti? — klausiu aš nustebęs. Jis yra čionai! Jisai yra tai, be ko negalima gyventi. Dievą pažinti ar gyventi, tai vistiek. Dievas — tai gyvenimas“ [1]). Taip Tolstojus, kad suteikus prasmę ir vertę atskiram asmeniškumui, inpainioja į jį begalybės supratimą. Pagalios gi tą begalybės supratimą identifikuoja su gyvenimu-Dievu, kuris, kaip mes matėme, yra beasmenis, protas — panteistiškasis Dievas. Tokiu būdu jisai manosi pakakinęs protiškąją sąžinę (rationales Bewusstsein) ir suteikęs visokią laimę žmonėms. „Tuomet Dievas yra mumyse, sako Tolstojus, ir mes ne dievai, bet Dievas“ [2]). „Ir jau atėjo metas, kuomet įsitikrįs žmonija, kad jos laimė teyra tik pamušime gyvuliškojo asmeniškumo protui ir savo laimės išsižadėjime“ [3]). Tą amžių Tolstojus vadina trečiuoju žmonijos istorijos perijodu, krikščioniškąja era. „Gyvuliškasis asmeniškumas čia jau nebėra kliūtimi, sako Tolstojus, tik įrankiu, padedančiu pasiekti gyvenimo tikslą, laimę. Gyvuliškasis asmeniškumas teyra tik įrankis, kuriuo dirbama. Jisai žmogui yra tai spatas, duotas protiškai pažinti savo paties sąžinei, kad žmogus juo kastų, kasdamas jį atšipintų, ir dažnu galandimu jį sunaikintų; bet ne tam, kad jį dabintų ir užlaikytų“ [4]). Tokiu būdu aiškina Tolstojus žmonijos gyvenimo istoriją. Tečiaus toksai istorijos aiškinimas ir dalinimas į tris perijodus nėra objektyvinis, tik subjektyviniai Tolstojaus pergyventi atsitikimai. Toks dalinimas istorijos į tris perijodus: egojistiškąjį, altrujistiškąjį ir dieviškąjį prieštarauja faktams. Kaip Graikijoj mokino filosofai, kurie laikydavosi grynai egojistiškų pažiūrų (Sophistai — egojistiškasis imorališkumas), taip tuo pat laiku buvo kiti nemažesnės vertės filosofai, kurie taip-pat garsiai skelbė altrujizmą (Sokrates, Platonas, Stojikai). Taip-pat mes dabar matome trečiame Tolstojaus perijode. Neseniai numirė didžiausis egojistas Nitšė (Nietzche). Žydėte žydi viršžmonių (Übermenschen) laikas, kurie vienatą (Individualität) ir absoliutiškąjį egojizmą Vokietijoj garbina žodžiais ir raštais. Viršžmonių-egojistų sektos, man rašoma iš Rusijos, paskutiniais metais su didžiausiu pasisekimu platinasi Rusijos miestuose. Jau daug šimtmečių prieš Kristų randame aiškiai išreikšta altrujizmą. Skaitykim Bodhicaryavatarą:

„Jeigu aš duosiu, kas man liks valgyti. Egoiste, atsako jisai, tu atgimsi vampiro-velnio kūne. Jeigu aš valgau, ką gi aš kitam galėsiu duoti? Mielaširdingasis, tu atgimsi dievų karalium. Del tavo intereso turi kęsti artymas: tu degsi pragare. Jeigu del artymo reikalų tu pats kenti, tau užtikrintos visos pálaimos. Tu pageidauji pakilti augščiau už kitus: tu atgimsi ir tave patiks blogas likimas, būsi prakeiktas, būsi gyvulys, jeigu vėliaus apturėsi žmogaus gyvenimą, tu būsi paniekintas ir kvailas. Jeigu savo tuštybę pašvęsi kitų labui, tave patiks geras likimas, garbė, išmintis. Tu liepi savęs klausyti ir liepi dirbti sau: ateinančiame

---

1) „Išpažintis“, p. 60. 2) „Mintįs apie Dievą“, p. 25.
3) „Apie gyvenimą“, p. 57. 4) Apie gyvenimą, pusl. 60.

gyvenime tu būsi nelaisvis ir nelaimingas. Jeigu tu tarnauji artymui, tu būsi galingas ir turtingas“ [1]).

Tatai pirmutiniuose kultūros laipsniuose mes randame tyčia smarkiai išsiplėtojusią bendrybės nuovoką; atskiras žmogus gyvena tik kaipo narys giminės, miesto, be kurio jisai neįstengia ir negali gyventi: „Pijetizmas, ištikimybė ir narsumas tai augštai statomos heroiškojo šimtmečio dorybės“ [2]). Tokios pat nuomonės ir Lippsas. „Pirmučiausias išimtinai tik egojizmo viešpatavimo stovis — tai tik prasimanymas“ [3]). Nekitaip mano ir Wundt'as. Štai jo žodžiai: „Tečiaus grynas egojizmas niekad nėra ingijęs tikros pagarbos moralių systemų istorijoj“ [4]).

Nors iš šių išvadžiojimų aiškiai matyti negalėjimas padalinti žmonijos istoriją į tris dalis, kaip kad norėtų Tolstojus, tečiaus paklauskime jo, ką privalo daryti šio trečiojo perijodo žmogus, kad rastų laimę? Jisai mums atsako: „Laimė tai ne tat, ką mūsų protas laiko laime, tai ne tat, ką mes turime rasti; ne ta žadamoji gerovė „iškur nors“ ir „kada-nors“, bet yra tai ta žmogui žinomoji gerovė, prie kurios tiesiog smelkiasi nesugadinta žmogaus dvasia. Tą, kuris išriša visus žmogaus dvasios priešingumus ir suteikia didžiausią gerovę, mes visi pažįstame. Tasai jausmas — tai meilė. Meilė žmoguje yra suvaržyta ypatingos jo esybės ribomis. Ir todel naturališku būdu stengiasi jinai išplėsti tas ribas. Žmogui nieko nereikia daryti, kad pagimdyti savyje meilę. Tad jinai pati stengiasi apsireikšti. Žmogus teprivalo tik pašalinti jos veikimo kliūtis“ [5]). Šiais žodžiais išreikšta visas tragizmas Tolstojaus pasaulėžvalgos ir etikos. „Gyvuliškasis asmeniškumas skverbiasi prie laimės; protas jam parodo asmeniškosios laimės negalingumą, ir taip tik tebelieka vienas kelias ir tuo keliu eina meilė“ [6]). Tad tikrasis gyvenimas tame „kad ieškoti gerovės, kaipo gerovės“, kitaip sakant, tame, „kad geisti gerovės visiems gyvenantiems. Tasai geismas yra tai, kas suteikia gyvenimą visiems gyvenantiems, ir mes jį vadiname Dievu“ [7]). Tečiaus šiuomi Tolstojaus atsakymu niekas nebus patenkintas. Meilė turi turėti tikslą (terminus), turi būti į ką nors atkreipta. Bet į ką? Į kitus asmenis? Kiti asmens tai tik rodymasis (Schein), anot Tolstojaus, ir del to negali būti pozityvinis meilės objektas. Tad mes vėl inpultume į altrujizmą ir jo formas: viešpatijos, šeimynos, draugijos ir t.t. Bet visos tos formos, anot Tolstojaus, kvailystė. Taip tad meilė privalo pasilikti mumyse, būti atkreipta į mus pačius, kadangi nėra nieko kita, į ką mes galėtume kreipti tą meilę. Čia vėl pasirodo budistiškoji Tolstojaus tendencija, jo kvijetizmas — nieko neveikti, nieko netrokšti, būti patenkintam pačiu savim. Prie šio punkto dar mes vėl sugrįšime, kuomet kalbėsime apie Tolstojaus artymo

---

1) Buddhisme L. de la Vallee Poussin, p. 298.
2) System der Ethik. Fr. Paulsen. 3) Die etischen Grundfagen. P. Lipps.
4) Ethik, 3 auf. 1903. II B. 5) „Krikščionių mokslas“, p. 18.
6) „Apie gyvenimą“, p. 76. 7) „Krikščionių mokslas“, p. 13.

meilę. Anot Tolstojaus, „tikrąją laimę mes privalome rasti šičia ant žemės, ir tai dabartinio mūsų gyvenimo laiku“ [1]). „Kai-kurie lūpomis išpažįsta, sako jisai, tokią kai-kurių (ir Tol.) žmonijos mokytojų išmintį. Jie nuo pat jaunystės nėra nieko kita girdėję, tečiaus niekad nesuprato tikrosios to mokslo prasmės. Taip paverčia jie tai į viršprigimtąjį apreiškimą apie praėjusį ir ateinantį žmonijos gyvenimą ir pasitenkina, reikalaudami viršutinio religijos praktikavimo. Tai fariziejų mokslas, tai yra tokių žmonių, kurie kalba, kad pats savaimi nesutinkąs su protu gyvenimas galįs būti ištobulintas tikėjimu į būsiantį gyvenimą, ingyjamąjį paviršutiniu Dievui tarnavimu. Kiti, kurie netiki į tai, jog yra galimas kitas nematomasis gyvenimas, užgina visokius stebūklus, viską viršprigimta ir stačiai tvirtina, kad žmogaus gyvenimas, tai esąs tik jo kūniškoji kelionė nuo lopšio iki karsto. Tasai yra mokslas rašto žinovų, kurie kalba, būk kūniškame žmonių gyvenime nėsą nieko priešinga protui“.

Tolstojus užpykęs rėžia dogmatikams. „Žemiškasis mūsų gyvenimas su visomis jo linksmybėmis, jo grožybėmis, su jo proto kovomis prieš tamsybę, visų žmonių gyvenimas, kurie yra gyvenę prieš mane, manasis gyvenimas su vidurinėmis jo kovomis ir apgalėjimais; visa tat — tai ne tikrasis gyvenimas; bet tikrasis benuodemingasis gyvenimas teyra tik tikėjime, t. y. fantazijoj, kvailystėje“ [2]).

Kad padarius žmoniją visiškai laimingą, Tolstojus pastatė šias penkias sąlygas: 1) Jų pirmutinė, kurią pripažįsta visi žmonės, yra negadinti santykių tarp žmogaus ir gamtos, t. y. gyventi po atviru dangum, saulės šviesoje, tyrame ore, draugauti su žeme, augalais ir gyvuliais. 2) Antroji laimės sąlyga — tai darbas, pirmiau liuosas pagal savo norą išsirinktas užsiėmimas, ir tik tuomet fiziškas darbas, kuris sukelia alkį (Hunger) ir suteikia sveiką miegojimą. 3) Trečioji laimės sąlyga, apie kurią niekas nedvejoja, tai šeimyna. 4) Ketvirtoji — liuosas, malonus įvairių žmonių tarp savęs sugyvenimas. 5) Penktoji ir paskutinė laimės sąlyga — tai sveikata ir mirtis be skausmų [3]). Šią savo subjektyvinę nuomonę apie laimę Tolstojus nori identifikuoti su Kristaus mokslu. Jisai visą krikščioniškąjį mokslą labai najivai charakterizuoja šiais žodžiais: „Kristus mokino žmones nedaryti jokios kvailystės“ [4]). Tame, anot Tolstojaus, žmonijos laimė. Bet kad dar geriau supratus skirtumą tarp gero ir blogo, anot Tolstojaus nuomonės, ištirkime dar kai-kuriuos jo apie laimę išsireiškimus. Vienu žodžiu, laimė priguli tik šiam žemiškajam mūsų gyvenimui, dabarčiai [5]). „Laimė yra pamušime gyvuliškojo asmeniškumo protui. Protas apsireiškia meile. Meilė turi jungti visus žmones“ [6]). „Žmonių meilė vieno į kitą — tai ne tasai tikslas, prie kurio mes privalome skverbtis, bet tik susijungimas meilėje teyra ingimtoji sąlyga tiks-

1) „Apie gyvenimą“, p. 119. 2) „Kame mano tikėjimas“, p. 76.
3) „Kame mano tikėjimas“ p. 76. 4) Op. c., p. 125. 5) Op. c., p. 157. 6) ib.

lui pasiekti, kol jinai nebus panaikinta apgaudinėjimais, pagundomis ir klaidžiojimais“ [1]). Laimę tegalima pasiekti tiktai kaime, jeigu visi fiziškai dirba, kaip sodietis. „Augščiausiąją savo esybei laimę žmogus gali pasiekti tik savo pajėgų lavinimu ir pasilsiu, jeigu jis gyvena, kaip gyvulys dirbdamas ir ilsėdamasis tiek, kiek reikalauja jo gyvuliškasis gyvenimas“ [2]). Čia galima T. paklausti, kuri yra didžiausioji žmogaus laimės kliūtis? Anot Tolstojaus, yra tai paties žmogaus kūnas. „Nuo jaunystės, sako jisai, kiekvienas žmogus gyvena kaip gyvulys savajam „aš“, ir vėliau, kuomet pabunda žmoguje protas ir reikalauja gyvuliškojo asmeniškumo pamušimo, kas dažnai pervėlai atsitinka, žmogus jau daugiau nebegali visai pasiliuosuoti nuo savojo „aš“ [3]). Kūno nuodėmių, anot Tolstojaus, esama šešių rųšių. Pirmutinė — tai jausmų pageidimai, kurie yra tame, kad parūpinus sau kuodaugiausia smagumų. Antroji nuodėmė — tai dykavimas, kuris yra tame, kad pasiliuosavus nuo reikalingo darbo. Trečioji — tai šykštumas, kuris yra tame, kad kuodaugiausia susikrovus, kad pakakinus savo troškulį. Ketvirtoji — tai galybės troškimas, kuri nori pamušti sau visus žmones. Penktoji — tai paleistuvystė, kuri jieško sau lytiškų smagurių. Šeštoji — savęs apsvaiginimo nuodėmė, kad išgalvotu būdu erzinus dvasios ir kūno pajėgas“ [4]). Tad gal reikia, kaip nori kaikurie gudų kritikai, savo kūną visai sunaikinti? Ne. „Buvimas tik gyvuliškumo žmoguje, sako Tolstojus, tai ne žmogiškasis gyvenimas; taip-pat gyvenimas vien tik pagal Dievo valios dar ir nėra žmogiškasis gyvenimas. Žmogiškasis gyvenimas yra tik tada, kada susijungia gyvuliškasis ir dieviškasis gyvenimas, ir juo arčiau tasai susiliejimas prieina prie dieviškojo gyvenimo, juo augštesniu gyvenimu jisai gyvena“ [5]). Tad Tolstojus nenori, kad mes naikintume savo kūną. Bet, anot jo, savo kūne mes privalome jieškoti didžiausiojo visų mūsų šaltinio. Dabar kokį gi duoda Tolstojus priešingą nuodėmei įrankį? Ar jisai atkiša mums objektyvinę mūsų pasielgimų normą? Mes esame įsitikrinę, kad Tolstojus tokios normos nežino, ir iš savo matymo punkto jisai logiškai negali jos pastatyti. Pažiūrėkime į kai-kuriuos jo tai paliečiančius išsireiškimus. „Nuodėmei mes negalime nieko priešais pastatyti, negut tik mūsų sąžinę, kad nusidėti yra negera“ [6]). „Jeigu žmogus yra susiturįs, sako Tolstojus, tad jisai negali peržengti susiturėjimo taisyklių. Jis yra vedęs, tad tegu lieka jisai ištikimas moterystėje. Turi jis santykius su įvairiomis moterimis, tad tegul gyvena jisai tokiu pat būdu toliau, ir tenejieško neprigimtų paleistuvystei kelių. Jisai tegu nemaino, kad nepadaugintų savo paleistuvystės nuodėmių“ [7]). „Taip tegu pasilieka ištikimas vienai, kuris turėjo santykius su įvairiomis moterimis, ir taip-pat moteriškė, kuri pažino įvairius vyrus“ [8]). „Gyvenimas pagal Kristaus

---

1) Op. c.. p., 157 2) „Krikščionių mokslas.“ 3) „Krikšč. mokslas“, p. 18.
4) Op. c., p. 22. 5) Dievo karalystė jumyse, p., 113.
6) „Krikščionių mokslas“, p. 80. 7) Ib., p. 75. 8) Op. c., p. 76.

mokslo yra tame, kad stengtis prie dieviškojo tobulumo. Tobulumo stovio, kuris būtų augštesnis ar žemesnis už kitą, nėra. Kiekvienas stovis pagal šio mokslo yra žinomas tobulumo laipsnis nesiskiriąs nuo kitų laipsnių, kuris veda į nepasiekiamą dieviškąjį tobulumą ir todel neišreiškia savaimi jokio augštesnio ar žemesnio gyvenimo laipsnio. Pagal šį mokslą gyvenimo paaugštinimas yra paskubintoj kelionėj į tobulumą. Žmogus, kuris stovi ant žemesnio laipsnio ir skverbiasi į tobulumo, gyvena geriau, patogiaų, negu tas, kuris stovi ant augštesnio laipsnio, bet nesiskverbia į tobulumą“ [1]). „Mokslo išpildymas yra tame, kad irties nuo savęs prie Dievo. Tai yra aišku, kad tokiam mokslui išpildyti negali būti jokių įsakymų, nei priedermių. Visi tobulumo, ar netobulumo laipsniai prieš šį mokslą yra lygųs“ [2]). „Krikščionių mokslas skiriasi nuo pasaulio mokslo tuo, kad šis paskutinis daugiausia tepaduoda tik pozityvinius įsakymus ir tik tuos darbus skaito gerais, kuriais žmonės darosi teisųs ir teisingi. Krikščionių mokslo įsakymai (bet ne meilės įsakymas, kuris tikroj žodžio prasmėj nėra jokis įsakymas, tik apima savim visą krikščionių mokslo turinį ir prasmę) yra visi negativiniai ir parodo žmogui, ko jisai šiame ar tame evoliucijos laipsnyje neprivalo daryti, kaip tat aiškiai matyt penkiuose įsakymuose, Pamokslininko apskelbtuose ant kalno“ [3]). Anot Tolstojaus tie penki įsakymai esą: 1) nesipiktinti, 2) nepaleistuvauti, 3) nedavinėti priesaikos, 4) prievarta nesipriešinti blogui ir 5) nekariauti [4]). Ar šie įsakymai — tai amžinoji Dievo tiesa? Tolstojus sako: ne. „Sie įsakymai sustato iš plataus mokslo vieną laipsnį į tobulumą, tečiaus jokiu būdu neišsiame jie viso mokslo. Gyvenimo kelionėje paskui šituos įsakymus privalo eiti ir eis kas-kart augštesni ir augštesni (įsakymai“) [5]). Paklausus, kodel žmonės privalo nesipiktinti, nepaleistuvauti, nepriesaikauti ir t. t., taip atsako Tolstojus: „jog mano sąžinė sako, kad tai yra bloga. Aš galiu, užmiršdamas pats save, piktintis, paleistuvauti ir priesaikauti, bet kuomet aš esmi ramus ir „turiu pilną nuovoką“ [6]), aš negaliu tokių silpnybių pildyti“ [7]). Tad, anot Tolstojaus, užtenka žinoti, kame žmonijos laimė, kad nesipriešinant išpildžius įsakymus. Tasai žinojimas (Tolstojus vadina jį tikėjimu) yra tame, kad pažinus gyvenimo prasmę. Toj prasmėj rašo Tolstojus: „Tikėjimas yra gyvenimo galybė“ [8]). „Dabartinė mano sąžinė permainė mano nuomonę apie gera ir bloga, apie augšta ir žema“. Tad Tolstojus laikosi to, kad priesaikauti yra bloga. Milijonai mokytų žmonių, rašytojų ir paprastų žmonių, kaip rodo kasdieninis jų gyvenimas, yra turėję visai kitokį įsitikrinimą. Jų sąžinė tad yra visai kitokia. Ką gali Tolstojus pastatyti prieš šiuos faktus? Tik protingoji mano sąžinė, asmeninė mano valia teturi vertę — grynas subjektyvizmas. Žinoma, mes negalime pasitenkinti tokiomis pažiūro-

---

1) „Dievo karalystė jumyse“, p. 113. 2) Op. c., p 114. 3) Op. c., p. 114. 4) „Kame mano tikėjimas“, p. 155. 5) „Dievo karalystė jumyse“, p. 115. 6) Op. c., p. 163. 7) Op. c., p. 159. 8) „Išpažintis“, p. 47.

mis ir laukiame išrodymų. Kol Tolstojus jų mums neduos, mes pasiliekam ramųs ir darome tai, kas mums patinka. Tolstojus pats jaučia tą spragą; kai-kuriuose savo veikaluose jisai, tiesa, peikia savo priešininkus, bet kituose su jais visai sutinka, nepaduodamas tam užtenkamų motyvų. Apie nuodėmę Tolstojus tiek tepasako: „Nusidėti yra negera, žmogus neturi pajėgų išsiliuosuoti iš nuodėmės galybės, kuri turi savo teisę, ačiu papratimui“ [1]. Tolstojus pats gana gerai supranta savo argumentacijos silpnumą, kuomet jisai rašo: „Tu esi išpažintojas vieno įvairių tikėjimų, tad laikyk stipriai pasaulio Sutvėrimą, Trejybę, tikėk į žmonijos nupuolimą ir jos atpirkimą, į paslaptis, maldą ir Bažnyčią. Krikščionių (Tolstojaus) mokslas tam nė kiek nesipriešina, bet visai sutinka su jos pasauležvalga. Jinai duoda tau tai, ko tau trūksta. Užlaikyk savo įsitikrinimą apie Popiežių, prisikėlimą; ir jeigu tu žinai, kad tavo gyvenimas yra blogas, teišpildyk tik tavo laimei apreikštus įsakymus: nesipiktinti, nesiekti ir t. t.“ [2]. Kas prievarta nesipriešina blogui, tas, anot Tolstojaus, yra geras, tas vėl blogas, kas prievarta priešinasi blogui. Gera išsižadėti gyvuliškojo asmeniškumo, bloga jam pataikauti, jį stiprinti. Tad, anot Tolstojaus, asmeninė mūsų sąžinė yra vienintelė mūsų darbų norma. Bet su tuo jokiu būdu negalima sutikti, nes nuomonė apie tai, kas gera, o kas bloga, nepriguli nuo žmogaus. Žmogus nėra savo tikslo viešpats. Jisai negali savo darbams prispausti morališkumo dėmės, nes jisai negali duoti daiktams jų tikslo, kadangi tikslas visada būtinai seka žmogaus prigimtį. (Prigimtis šiame atvejyj imama kaipo esmės esybė [3]) (Substanz des Seins), kuri yra veikimo pradžia (Princip). Jos veiklumas yra nukreiptas į vieną paskirtą tikslą — į gera. Nes kiekvienos esybės tikslo tegalime ieškoti tik gavime to, kas sudaro jos gera. Ištikro būtų absurdas, ir net prieš prigimtį, norėti rasti tokią esybę, kuri veiktų tokiu būdu, kuris jai pačiai yra absoliutiškai kenksmingas. Bet kadangi visi žmonės turi tą pačią prigimtį, privalo tad taipgi turėti ir tą pat tikslą. Tad visi, kurie nori pakakinti savo prigimties palinkimą, turi skverbtis prie gera. Objektyvinis tad „gero“ idejos pagrindas turi savo pamatą žmogaus prigimtyje. Ir taip visi pripažįsta, kad veikti prieš prigimtį yra kenksminga. Nuomonė apie gera ar bloga nepriguli vien nuo mūsų proto, yra tai šale mūsų individuumo. „Gera“ turi būti vienas visiems. Objektyvinis, ne tik subjektyvinis. Todel žmogaus protas ne autonomiškas, kaip kad norėtų Tolstojus su Kantu. Todel mūsų protas negali būti moralės tiesos norma. Protas tegali tik pažinti tiesą, bet negali jos sutverti. Regulatyvas, bet ne konstitutyvas. Tad visų sąžinės, kaip kad norėtų Tolstojus, paliudijimo neužtenka išrodyti, kad nusidėti yra negera. Nes sąžinė savaimi netveria „gera“, jinai jį suponuoja, jo buvimą apreiškia, mūsų gyvenime esti kompasu.

Reikia eiti toliau ir ješkoti, kodel nusidėti yra bloga; ir tą-

---

[1]) „Krikšč. mokslas“, p. 80. [2]) „Kame mano tikėjimas“, p. 154. [3]) Esmė - ens.

syk reiks pripažinti, kad gerų mūsų darbų norma priguli nuo transcendentalės jų relecijos pirmiausiai į Dievo, o tiktai linijoj (? Red.) į žmogaus protą. Toliau prie žmogaus darbų esmės priguli tikslas, kuris yra objektu, sužadinančiu mūsų veiklumą. Idealinėj srityj tikslas yra priežastis, realinėj gi — užbaiga (terminus). Mūsų valia tegali linkti tik prie to, kas turi savyje „gera" sąvoką. Todel tikslas visuomet turi turėti savaimi „gera" sąvoką. Tikslas gali būti subjektyvinis ir objektyvinis. Subjektyvinis — tai yra žmogaus prigimimo tobulinimas, kiek jis yra pilnas ingijimas viso mums tinkamo „gera", kuriame yra formalis žmogaus labas. Objektyvinis — tai augščiausiojo „gero" ingijimas, kurį vadiname Dievu. Tolstojaus nuomone, žmonių darbai negali turėti jokio tikslo, nes žmogus yra tik fenomenas, nėra jisai jokis moralis asmuo, neturi jokio „aš", kuris bėgančiame gyvenimo laike būtų vis tas pats. „Kiekvienas žmogaus darbas užsibaigia pats savaimi ir todel jis negali būti tikrojo begalinio gyvenimo tikslas" [1]). Tolstojaus nuomone, sako H. Schmidt, grynai paviršutiniai kūniškieji tikslai ir siekiniai niekad nėra mūsų galėje, jog mes negalim žinoti, kaip išrodys mūsų darbų pasekmės, kaip atskiruose atsitikimuose, taip ir kas link atskirų vienatų; ir jog jau del šios priežasties tokis doros mokslas (Moral), kuris yra paremtas ant materijalės kitų esybių gerovės reikalavimo, ant naudingumo, stovi ant visiškai netikro pamato. Jis išrodinėja, jog bendrojo labo principas, kuris esąs šiandieninio draugijinio ir valstijinio doros mokslo branduolys, ištikrųjų yra labai abejotinas ir iš pat šaknų atmestinas, nes visus tokius, kurie svarsto pasekmes aikštiniame pasaulyj, naudą, turi būtinai privesti prie to, jog geriems tikslams pasiekti galima leisti vartoti negerus įrankius, nes didelė visuomenės nauda visgi, rodos, persveria mažesnę jeibę, kurią turi atskiri nukęsti; ir jog ant šito didesnės bendrybės labo principo remdamos Kajifas pasmerkė Kristų [2]).

„Šis naudingumo principas, Tolstojaus nuomone, savo šaknyj nėra doros principas, ir vietoj buvęs, kaip moderniškieji materijalistai socijologai mano, žmonių pažangos principu, gerovės šaltiniu, jisai yra pirmiausias žmonių vargų šaltinis ir svarbiausias jų pažangos į augštesnę kulturą kliūtis... Šitas principas, kaip visada buvęs, taip ir šiandien esąs fariziejų prisidengimu asmeniui gašlumui, viešpatavimui ir smaguriavimui atskirų žmonių, o baisi rykštė tai pačiai žmonijai, kuriai jis turėjo tarnauti" [3]).

Šis teisingas Schmidt'o patėmijimas apie paviršutinius kūniškus tikslus pas Tolstojų patvirtina augščiau minėtąjį mūsų tvirtinimą.

Žmonių tikslas, anot Tolstojaus, tegali būti tik dalivavime begaliniame Dievo veikime, kuris apsireiškia meilėje [4]).

„Gera" mūs supratime, taipogi ir Tolstojaus, yra laimėje, tečiaus Tolstojus visai kitaip suprato laimę, negu Tomistai ir Aristo-

---

[1]) „Krikščionių mokslas", p. 56. [2]) Op. c., p. 343. [3]) Op. c., p. 344.
[4]) „Krikščionių mokslas", p. 56.

telikai. Aristotelis randa laimę ingimtame veikime (oikeion) protingai-doriškame plėtojime dūšios pajėgų (Eth. Nic. 1 b. 1097 b. 27). Tolstojaus laimė — tai vienu laiku darbavimas sykiu su amžinuoju Dievo darbu, taipogi išsižadėjimas savo gyvuliško „aš" del Dievo proto. Pagal šv. Tomą kiekviena esybė, kaipo esybė, yra gera. („Omne ens in quantum ens est bonum")[1]. Pagal Tolstojų gi matomas pasaulis yra blogas ir niekam netikęs. Pagal Aristotelio ir Tomo filosofiją „gera" yra normaliniame iavinime gyvybės pajėgų, kurios turi šaknis žmogaus prigimtyje. „Gera", kiek yra pageidaujama ir judėjimo pabaiga (in quantum est appetibile et terminus motus)[2]. Gera yra tai, kas sutinka su daikto forma (Uniuscuiusque rei est bonum quod convenit ei secundum suam formam)[3]. Žmogaus siekis yra tobulinime savo asmens, plėtojime savo pajėgų, nore būti tvirtam ir nore praskinti sau gyvenimo kelią[4]. Tolstojus gi nepripažįsta žmoguje jokios galybės (Anlage). Jisai nenori išplėtoti žmogaus pajėgas, taipogi užgina, kaip paskiaus matysime, visas viršutines draugijines gyvenimo formas, kurios turėtų žmogų, kaipo žmogų, ginti. Anot Tolstojaus „gera", kaip jau nekartą patėmijau, yra užgynime žmogaus prigimties, tai yra grynai subjektyvinės vertės dalykas (absolut subiect.) ir nieku nesiskiria nuo Dievo meilės. Tolstojaus nuovoką apie „gera", galima būtų išreikšti šitais Spinozos žodžiais: „Aišku, kad mes skverbiamės bet prie ko, norime bet ko, geidžiame, trokštame ne del to, kad tai būtų „gera", bet priešingai, del to mes skaitome bet ką „gera", kad prie to skverbiamės, norime, geidžiame ir trokštame"[5].

Pagal Tolstojų „gera" yra esybės supratimas, pagal Aristotelį gi relecijos supratimas (Beziehungsbegriff). „Jeigu gera turi priežastį, sako Tolstojus, tuomet ištikro nėra gera, jeigu to gero pasekmė turi užmokestį, tuomet taipogi nėra gera. Del to gera reikia išskirti iš priežasčių ir pasekmių eilės"[6]. „Gera yra Dievas"[7]. „Gera" nuovoką Tolstojus dažnai keičia su broliškos meilės supratimu. Jisai blogai išrišo svarbiausį doros mokslo (Moral) klausimą, kame yra „gera, todel mes nerandame pas jį teisingo „bloga" kriterijo. Tolstojaus „gera" nuovoka negali būti mums visiška (absoliutiška) mūsų darbų norma. Tolstojaus „gera" nuovoka yra taip-pat, ką ir Dievo esybė, substancija. Fenomenalio pasaulio darbams Tolstojus neduoda jokio principo, kuris turėtų visados tvirtą vertę. Tokiu būdu mes matome, kad jo doros mokslas neturi jokios kultūrinės vertės, taipogi jokio realio turinio. Jisai yra visiškai formalis ir, kaipo tokis, negali turėti jokios svarbios reikšmės. Jis nieko nesako žmonėms, ką jie turi daryti; teduoda tik negatyvinius įsakymus, nenurodydamas, kas reikia pozityviškai

[1]) S. Sum. Theol. 1. 5 3. 2) Sum. Theol. 1. 5. 6.
[3]) 1. 2. qu. 54. 3. Contra Gentiles III. 129. 4.
[4]) System der Ethik Fr. Paulsen S. 270. [5]) Ethik, Spinosa, p. III, s. 279.
[6]) Анна Каренина bs. 369. Москва III, T. VIII. [7]) Was ist Kunst, s. 68

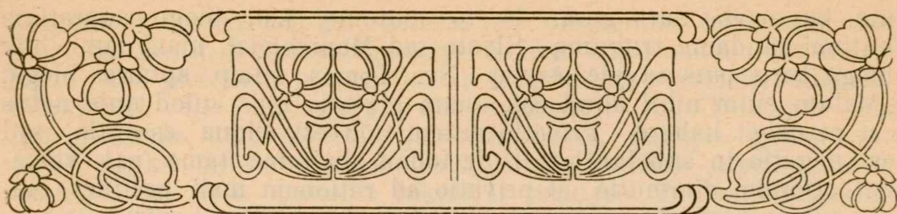
veikti; taipogi dar menkiau nurodo mums intencijas, kurios turėtų lydėti mūsų darbus. „Tolstojaus etika yra stipriai formalė, sako Walter'is, su racijonalistišku dažu ir turėtų stovėti vidui tarpe etikinio Intujicijonizmo ir etikinio Empyrizmo. Tolstojus tiki į žmogaus galę pasivaduoti visuose reikaluose proto tikslais. Gyvenimo netobulumus negalima prievarta pašalinti, tečiaus galima tai padaryti tiktai paties savęs pažinimo pajėga. Žmogus nuolatos turi malšinti ingimtuosius palinkimus ir pageidimus, nes nuo to priguli viršutinė ir vidurinė jo liuosybė... Paskutinis kiekvieno mūsų darbo principas turi būti inkūnijimas krikščioniškojo „gera“ idejos, kuris pagal Tolstojų yra tikrasis dorinio gyvenimo tikslas. Draugijos nauda negali būti saiku visose aplinkybėse. Doros mokslas abstrakcijinėje formoje galima išreikšti šitais Platono žodžiais: „Kęsti skriaudą yra geriau, negu skriaudą daryti“.

„Geriausias gyvenimas yra tas, kurį gyvęsime del dabarties ir ateities labo“ [1]. Prie šių taisyklių priguli Tolstojaus pažiūros į kritiškai-idealius anarchizmo skyrius ir labiausiai artinasi prie idealio Proudhon'o anarchizmo, kuris augščiausiu moralio gyvenimo įstatu skaito teisingumo ideją — įsakymą: „daryk savo artymui taip, kaip tu geistum, kad tau būtų daroma“. „Anarchijinės Tolstojaus taisyklės tuo teskiriasi nuo Bakūnin'o ir Krapotkin'o taisyklių, kad šios paskutinės yra labiaus genetiškos išvaizdos, Tolstojaus gi labiau taisykliškos“ [2]. Bet visgi negaliu suprasti kaip gali Walter'is ir dr. K.-J. Staub'as kalbėti apie Tolstojaus doros mokslą, kuris būk turįs uždaviniu dorinį žmogaus tobulinimą. Kas paaiškės iš šito Walter'io tvirtinimo: „Pavieniuose individuose yra žmonijos išgelbėjimas: betarpinė žmonių darbų pasekmė negali būti individualio veikimo tikslas. Dorinio žmogaus veikimo tikslas turi būti dorinis paties savęs ištobulinimas. Tolstojaus etika statydama tokį reikalavimą, priguli prie individualiniai-evoliucijonistiškos, etiškos sistemos pakraipos“ [3]. Todel Tolstojus jungia gyvenimo idealą su viduriniu moraliu ištobulinimu, kuris, kaipo asmeniškas uždavinys, kiekvienam žmogui turi rūpėti“ [4]. Bet kokiu būdu galima kalbėti apie vidurinį dorinį asmens ištobulinimą etiškoje Tolstojaus sistemoj? Žmogus juk nėra liuosas, jisai taip, kaip Anna Karenina, kuri nuo geležinių gamtos įstatymų, aklai priklauso nuo proto. Jo asmenybė teyra tik fenomenas ir jo „aš“, kaip jau augščiaus regėjome, nevisados yra tas pats. Jo „aš“ yra bloga ir paika. Dievo tikslas yra mums nežinomas ir t. t. Anot Tolstojaus, mes tegalim tik pašalinti iš kelio kliūtis, bet niekados mes negalime pagerinti paties mūsų prigimties branduolio.

Taip aš suprantu Tolstojaus sistemos reikšmę.

---

1) S. op. c., p. 190. 2) Op. c., p. 192. 3) S. op. c. 191. 4) S. op. c. 115.

V.

„Nesipriešink blogui“.

Kad gerai supratus šį Tolstojaus išsireiškimą, reikia žinoti kame bloga Tolstojaus pasauležvalgoj, ir kuo jojo blogo supratimas skiriasi nuo mūsų supratimo. Bloga yra išvirkščia pusė (Gegensatz) gero. Gero supratimas metafisiškoj prasmėj lygsta būčiai (Sein). Išvirkščioji būties pusė yra nebūtis. Bet (nicht Sein) nebūtis nėra bloga. Kad būti blogam, reikia pirma būti. Visa, kas yra, yra gera. Todeliai bloga tegali būti tik kame nors, kokioj nors esybėj ir tai tiktai per modum privationis arba trūkstant bet kokio esybės privalumo. Esybės (Seins) supratime mes randame dvi reikšmi: [1]) pirmiausia esybė išreiškia kiekvieno daikto turinį; ir šiame atsitikime nė kalbos negali būti apie trūkumą (privatio), nes kitaip nebebūtų nė paties esybės supratimo. Arba esybė išreiškia apskritą aptarimą (praedicatum generale) į klausimą, kas yra tas daiktas. Kiekvienas aptarimas (praedicatum), ar tai jisai bus tvirtinantis, ar užginantis (negativ), išreiškia subjekto santykį, kurį aptaria. Šitoj prasmėj esybės supratimas reiškia daikto stovį, išreiškia šį-tą apie daiktus ir jųjų santykius. Bet gera nėra da esybė pati savaimi, lygiai kaip ir neėsybė (Nichtsein) nėra da bloga. Kaip pirmame atsitikime, taip lygiai ir antrame tuodu supratimu teišreiškia tik santykį į ką nors. Gera yra esybės tobulybė, bloga esybės netobulybė arba trūkumas ko nors to-

---

[1]) 5 Meth. t. c. p. 14.

kio, kas esybę daro gerą. Iš to matome, kad blogo supratime būtinai randame trūkumą. Klysta tad Manichiejai, manydami, būk bloga turįs pats savyje ėsybę. Šv. Tomas šitaip aptaria bloga: „Malum enim nihil aliud est, quam privatio ejus, quod quis natus est et debet habere. Privatio autem non est aliqua essentia, sed est negatio in substantia". [1]) Ir toliau skaitome tame pat veikale: „Omnis diminutio et privatio ad rationem mali pertinet, omnis autem perfectio et complementum ad rationem boni". [2])

Bloga gali būti dvejopas: fizikinis ir moralis. Moralis bloga yra ne kas kita, tik trūkumas to gero, kuris pridera kokiam nors daiktui. „Nes visa, kas gera, turi būti, sako Lippsas; bet kas yra geresnis turi turėti didesnį būties saiką, tas turi viešpatauti. Iš čion matyt, kame bloga žmoguje. Bloga tai trūkumas, nebūtis to, kas turi būti, silpnumas to, kas turi būti galingas. Ne žmogaus noras yra bloga, bet jo nenorėjimas". [3]) Arba galime sakyti su Paulsenu: „Kaip gyvenime, taip lygiai ir istorijoje gera esti del paties savęs, bloga del ko kito, t. y. del gero, kaipo skatinimas (Reiz), kaipo priešginystė (Widerstand), kaipo pasiutimas (Folie)". [4]) Toj pat prasmėj rašo didžiausias vokiečių poetas Goethe, sakydamas: „Dvasia, kuri amžinai neguoja (verneint), amžinai trokšta blogo, bet to geizdama, visados turi gera gaminti".

Gera turi tikslingumo santykį į žmogaus valią, bloga apreiškia to santykio trūkume: „Bonum autem cum habet rationem appetibilis importat habitudinem causae finalis". [5]) Bloga, kaip teisingai pastebi šv. Tomas, yra „remotio debiti finis". Gera yra tai, kas tobulina, bloga reiškia tos tobulybės trūkumą „secundum modum, speciem et ordinem". Doriškai blogų darbų žymė — tai trūkumas to santykio (relecijos), kuris turi būti tarp jų ir proto bei valios. Teisingai sako Fr. Paulsenas: „Pozitivinio antimorališkumo nebėr, nedora, lygiai kaip ir klaida, neturi savo tiesų. Mes galime sujungti visas tiesas į vieną sistemą, bet klaidų sistemos da niekas nėra suradęs". [6]) Kad šaujant tyčia nepataikyti, sako Epikfetas, nereikia turėti jokio tikslo (Ziel). Iš visa augščiau pasakyto išteka, kad bloga, kaipo gero trūkumas, yra šis-tas, kas neprivalo būti, su kuo mes turime amžinai kariauti, ką turime iš pasaulio išnaikinti. „Nocere enim malo bonum est, quum corruptio mali sit bona". [7])

Ko gi tad nori Tolstojus, tardamas tuos nuostabius žodžius: „nesipriešink blogui"? Ar-gi jisai statys krūtinę prieš visos žmonijos įsitikrinimus ir sakys, būk gero nesą? Ar-gi „didysis rusų žemės rašytojas" eis Nitšės takais, garbindamas bloga, ir sutiks su jo žodžiais, išreikštais genijališkame veikale „Zarathustra"? „Kas puola, tą reikia da pastumėti. Užsiroglinau ant žmogaus

---

[1]) Contra Gentiles lib. III. c. VII [2]) C. IX.
[3]) Die ethische Grundlage, Th. Lipps. p 55. [4]) Op. c., p. 328.
[5]) Summa theol. 1-a qu. 5-a, 2 ad I. [6]) Op. c., p. 328.
[7]) Contra Gentiles, III, c. XI.

sprando ir spaudžiu jį prie žemės; taip darydamas reikalauju, kad jis mane neštų, bet nepaleizdamas iš savo nagų sakau: aš baisiai noriu tavo padėjimą palengvinti ir tavo likimą visokiais būdais suminkštinti. Bet visgi nelipu nuo sprando". Ne! Tolstojus nėra taip nuožmus, kaip vokiečių galvočius Nitšė, pajėgos garbintojas. Meilė, ne kas kita yra, anot Tolstojaus, gyvenimo pamatas: meilė, anot jo, tai viso pasaulio šaknis ir turinys. Tolstojui nebesinori būti blogo apaštalu, jis nori meilę skelbti. Nežiūrint to visa, nežiūrint tų karštų žodžių, garbinančių meilę, Tolstojus sako aiškiai, visiems suprantamai: „nesipriešink blogui" (Math. 5, v. 35). Tie šv. Matejo žodžiai apžavėjo Tolstojų. „Tie žodžiai, sako jisai, man buvo raktu į visa. Tuos žodžius aš supratau taip, kaip jie skambėjo, t. y. literalinėj prasmėje, ir tik tuomet man paaiškėjo, kas buvo tamsu ir neaišku. Kas pirmiau man išrodė esą prieš prigimimą, dabar buvo paprasta ir teisinga. Visas Kristaus mokslo svarbumas tūnojo šituose žodžiuose: „nesipriešink blogui"; visa, kas išrodė supainiota Evangelijoje, dabar buvo suprantama ir aišku". [1] „Bet kad tą absoliutišką įsakymą gerai išpildžius, reikia kentėti, būti persekiojamam, reikia už tai net mirti." [2]) Ir taip, anot jo, turi būti. Visam tam Tolstojaus entuzijazmui gerai suprasti reikia turėti prieš akis jo blogo supratimą, kuris išteka iš visos jo pasauležvalgos. Anot jo, žmogaus asmuo (Personalitas) — tai viso blogo šaltinis. Visa, kas stengias užlaikyti gyvuliškąjį žmogaus „aš", anot Tolstojaus, yra bloga. Bloga esą stengties iš žmogaus padaryti vienatą (individualis substantia), neprigulmingai statyti ant kojų žmogų, kuris teesąs tik apsireiškimas, teisėtai ginti to išsvajoto fenomenalio „aš" teises, kurios esančios griežtai priešingos vienai tikrai esančiai dieviškai esybei. Bloga ginti laiko ir erdvės formas, įstaigas etc. [3]) Bloga teisti žmogų, jį varginti, siųsti į Siberiją, užmušti. [4]) Bloga esanti karė, kuri priešinasi didžiajam meilės įsakymui ir išsižadėjimui savęs; kiekviena karė, anot Tolstojaus, prieštaraujanti Kristaus dvasiai ir esanti baisiausias nusidėjimas. „Ir toki žmonės, sako įsikarščiavęs Tolstojus, vadinasi krikščionįs ir, matydami tai, ką jie yra padarę nepuola ant žemės susigraudinę, ir klūpodami prieš tą, kuris jiems yra suteikęs gyvybę, nesimuša į krūtinę, ir užmiršta baimę mirti, kuri tūno kiekvieno širdyje, ir meilę prie visa, kas yra gražu ir gera; jie užmiršta brolybę ir su ašaromis akyse nesibučiuoja apsikabinę".

Ligšiol mes visi kariaudavome, ir tai yra bloga. Daug kalbama apie karės teises, apie narsumą, apie nelaimingųjų gailėjimąsi ir t. t. Visa tai kvailystė: išplėšiama svetimi namai, užmušama mano vaikai, tėvai — ir tai kalbama apie karės teises, apie dvasios prakilnumą link priešų. Nereikia imti nelaisvėn, tik reikia užmušti, kariauti, lig tvaksi mumyse gyvybė — lig mirties... Karė — tai ne mandagumo išreiškimas, priešingai: jinai yra didžiau-

---

[1]) Kame mano tikėjimas, p. 8. [2]) Op. c., p. 9.
[3]) Prisikėlimas (Воскресенie) Moskva, p. 327. [4]) Op. c., p. 317.

sias gyvenimo biaurumas. Karės tikslas — užmušti; įrankiai, šnipinėjimai, išdavimai, mokinimai apgauti, gyvybių naikinimai, plėšimai... galutinai apgaudinėjimai ir melagystės, kas vadinama karės išmintimi... Kareivių dora — tai liuosybės išsižadėjimas — kas vadinama disciplina, dykavimas, šiurkštumas, nuožmumas, nesusivaldymas, paleistuvystė. Tuo tarpu tas luomas skaitomas prie augščiausių ir labiausiai gerbiamas; maž ne visi valdovai, išskyrus gal vieną Chinų žemės valdovą, nešioja kareivių uniformą; ir tasai kareivis, kuris daugiausiai žmonių užmuša, labiausiai yra giriamas... Rytoj sueiname į krūvą, kad vienas kitą užmušti, užmušama dešimtimis tūkstančių, sužeidžiama dar tiek, o pagalios, kad padėkojus Dievui už visą tą skerdynę, kalbama bažnyčiose maldos“. [1])

Tyčia surinkau smarkiausius Tolstojaus išsireiškimus, peikiančius karę, kad parodžius, kaip tas praėjusių amžių inprotis gadina Tolstojaus dvasios lygsvarą, kad parodžius, kaip priešinasi karė fundamentalei jo pasauležvalgos tiesai „nesipriešink blogui“, pasyviniam jo anarchizmui. Ir kuo gi karė prasikalto Tolstojui, kodel jinai bloga? Nes karė gina gyvuliškąjį žmonių asmenį, kurie priklauso paskirtai šaliai. Karė, mat, gina tėvynės teises, nori ją užlaikyti, nori ją sustiprinti, jinai nori tėvynės ribas praskėsti bei savąsias išlaikyti. Visa tai, anot Tolstojaus, bloga, nes tai būtų begalinės Esybės-Proto ribų siaurinimas, kas esą bloga a priori.

Pasiduoti kūniškajai meilei taip-pat bloga. Tolstojaus veikale „Kreicerio Sonata“ aiškiai pasakyta, kad kūniška meilė yra nusidėjimas. Žymiausias to veikalo asmuo — Pozdniševas vadina ją begėdiškumu, gėda, kiaulyste ir prieš prigimtį. [2]) Toliau yra bloga visokia aikštinė žmonių galybė su visomis jos formomis: draugija, viešpatija, nuosavybe ir t. t. „Krikščionis neprivalo pripažinti kieno nors galybės ant savęs, išskyrus vieną Dievą. Tas įsakymas yra giliai indiegtas į jo sąžinę. Tik Jo (Dievo) galybės teturi klausyti, kad pasiliuosavus nuo žmonių galybės“. [3]) Tad išeina, kad pagal Kristaus mokslą tie yra geri, kurie nusižemina, kenčia, nesipriešina blogui, atleidžia jiems padarytas neteisybes ir myli priešininkus. Blogi visi tie, kurie pasipūtę kitus vargina, kurie kariauja ir žmones kankina. Tolstojus įsitikrinęs, „kad nėra nė mažiausios abejonės, žvilgsniu į Kristaus mokslą, kame yra gera“. [4])

Senesniuose savo veikaluose Tolstojus, norėdamas išreikšti savo mokslo turinį, tebevartojo žodžius: „nesipriešink blogui“; vėliaus, kada iš visų pusių imta jis kaltinti, kad jo esama Budhisto, Tolstojus prie tų žodžių prikergė da vieną žodį: „prievarta“ (mit Gewalt). Bet man rodos, tasai priedas neišgelbės Tolstojaus. Kaip pirmiau, taip ir vėliau logikinė jo mokslo pasekmė lieka ta pati: gera yra nesipriešinti blogui — bloga priešintis blogui.

[1]) Karė ir santaika, p. 296. [2]) P. 28.
[3]) Dievo karalystė jumyse, p. 242. [4]) Op. c., p. 274.

Tad ką mes turime manyti apie Tolstojų? Ar-gi Tolstojaus norėta pasaulio atsitikimams nesipriešinti ir savo mokslu sankcijonuoti visa, kas jame yra bloga? Rodos, ne! Priešinimasis gali būti dvejopas: fizikinis ir moralis. Doriškai mes galime veikti į žmonių įsitikrinimus, rašydami geras knygas, paduodami liaudžiai apysakų ir paveikslų formoje brangias mums tiesas, ir tokiu būdu veikti į žmonių širdis. Pagalios galima ginčyties susirinkimuose, laikraščiuose, savo idėjomis pamušti kitų mintis, ir kitus, tarsi, priversti taip manyti, kaip mes manome, to norėti, ko mes norime ir t. t. Ir tokis mūsų intekmės būdas visados bus naudingesnis, negu fizikinė prievarta, pajėga. Tokio kovos būdo griebiasi ir patsai Tolstojus, jį vartoja puikiau, negu kiti. Šiame atvėjyje jo gabumas stačiai nuostabus; jo sugebėjimas savo raštais žmones užžavėti, patraukti savon pusėn neturi sau lygių konkurentų. Skaitykim jo „Kreicerio Sonatą“, „Kame mano tikėjimas“, „Apie gyvenimą“, „Prisikėlimas“, „Tamsybių galybė“, šimtus už širdies griebiančių apysakų, pašvęstų liaudžiai, o įsitikrįsime, kad Tolstojaus darbo ir rašymo tikslas — tai propaganda, tai kova, tai dorinė prievarta, veikianti į žmonių dvasią. Tolstojaus norima mus intikrinti, kad kareivija (militarizmas) — tai blogas daiktas, kad valstijos, nuosavybės, kultūros idėja yra netikus, kad dailė tik tvirkina žmones, kad kūniška meilė stengiasi palaikyti žmonių giminę ant žemės. Visa tai Tolstojaus norima panaikinti, su šaknimis išrauti, ir mus priversti lygiai, kaip jisai, manyti. Iš Tolstojaus pusės ar nebūtų logiškiau palikti visa po senovės, laissez faire, laissez passer?

Anot paties Tolstojaus, žmonės — tai ne gryni aniolai ir ne tik gyvuliai. Begalinei Dvasiai-Dievui apsireikšti visuomet reikės erdvės ir laiko. Todel rodos, išeitų, kad aikštinės formos turi būti reikalingos, ir netik reikalingos, bet ir amžinos. O tuo tarpu pastebima pas Tolstojų noras panaikinti visa tai, kas dvokia erdve ir laiku. Ir toji antinomija kyšo iš kiekvieno Tolstojaus veikalų lapo; jis pats stengiasi panaikinti tą priešginystę ir jokiu būdu nebegali. Tasai jo tragiškumas vertas pasigailėti. Bet sykį suklydus, sunku pasitaisyti. Tolstojaus manyta, būk medžiaga pati savaimi esanti bloga, kad fenomenalis pasaulis — tai niekis ir kvailystė. Tame pamatinė Tolstojaus klaida! Iš čia plaukia visi jo sistemos priešingumai. Tų priešingumų jokiu būdu jisai nemokėjo suderinti, tas paniekintasai pasaulis puikiai jam atkeršijo, neduodamas ramybės visą jo pergyventą amžį.

Su savo įsakymu „nesipriešink blogui“ Tolstojus nori viską po vieną vienatą pamušti, amžinosios meilės pagalba visus suvienyti; įvykdinti Dievo karalystę ant žemės, kur visi žmonės galėsią linksmai gyventi, ragaudami amžinosios ramybės, kurią suteikianti neapsakomai graži gamtos krūtinė. Tik su gamta draugaudami žmonės galėsią turėti betarpinius ryšius su Dievu, tik gamtos mylėtojai nedarysią kliūčių dieviškiesiems santykiams, nes Dievą tik ten galime rasti, kur ramybė, santaika ir meilė.

„Elijas pranašas, sako Tolstojus, apleido žmones ir pasislėpė oloj, nes jam buvo apreikšta, kad olos prieangyje pasirodys jam Dievas. Elijui ten beesant, prasidėjo audra, medžiai lenkė galvas žemyn. Elijas manė, kad Dievas atvyko ir išėjo lauk, bet Dievo nerado. Paskui prasidėjo griausmai, žaibai ir perkūnijos. Baugu buvo tą valandą. Elijas išėjo iš olos ir tikėjosi pamatysiąs Dievą, bet Dievo nebuvo. Vėliaus prasidėjo baisus žemės drebėjimas, ugnies liepsnos vertėsi į viršų, uolos plyšo, kalnai griuvo, Elijas dirstelėjo, bet Dievo neregėjo. Galutinai viskas nutilo. Malonus vėjelis pūtė po laukus ir glostė drėgnų pievų krūtinę. Elijas iškišo galvą ir Dievas stovėjo jo akyse“. Tokias pat pasekmes, anot Tolstojaus, turėsiąs tas aiškus Kristaus įsakymas „nesipriešink blogui“. Jisai, girdi, slėpiąs savyje „amžinąją reikšmę, jisai geryneigos ir kultūros priežastis. Ir jeigu bloga šiek-tiek sumažėjęs pasauly, tai tik ačiu tiems dvasios galiūnams, kurie noromis sutinka bloga ir jam prievarta nesipriešina. Mes, girdi, artinamės prie gera ne budelių, prispaudėjų padedami, tik ačiu kankinių ir prispaustųjų narsumui, nes ugnis negesina ugnies, lygiai bloga nenaikina bloga. Jeigu geras sutinkąs bloga, tai blogui nepasiduosiąs, juo neužsikrėsiąs, tik jį pergalėsiąs. Šisai „nesipriešinti blogui“ įsakymas amžinai užsiliksiąs žmonijos dvasioje, lygiai kaip Galilėjaus tiesos, tik tobuliau ir aiškiau. Kiekvienas žingsnis pirmyn teatsitinkąs tik vardan to įsakymo: „nesipriešink blogui“. Nes bloga tenaikinąs tik geras. [1]) Į krūvą suimdamas visą Tolstojaus doros mokslo turinį, šitaip kalba jo pasekėjas Schmidt'as: „Doriška, anot Tolstojaus, reiškia tečiaus galybę, kuri niekais paverčia žmonių-gyvulių atkaklią kovą už gyvybę, kuri naikina visas jų amžiais susitvėrusias organizacijas, tik reikia atminti, kad jinai nebesinaudoja gyvuliškais priespaudos įrankiais arba aikštinėmis prievartomis, tik išimtinai stengiasi apšviesti juos ir paliuosuoti iš tų visų žabangų. Doriškoji sąžinė tiek teturi bendro su gyvuliškų organizacijų inpročiais, kiek dangaus skliautas turi bendro su ledo ketera, kurią jis apšviečia savo spinduliais“. [2])

Mes visi sutinkame su Tolstojum, kad blogo nebegalima panaikinti blogu, kad ugnies nebegalima užgesinti ugnimi. Bet argi kiekviena fizikinė pajėga (Tolstojus neskiria pajėgos nuo prievartos) yra bloga? Mums rodosi, kad ne. Imkime prasčiausią pavyzdį. Pasiutęs žmogus kenkia visai apylinkei. Mes parsigabename policiją ir reikalaujame, kad su juo mandagiai elgtųsi, kaip su kiekvienu ligoniu, bet kad jį uždarytų ligonbutyje ir pavestų daktarų priežiūrai. Kas gi pasakys, kad su tuo ligoniu mes pasielgsime blogai, nors pasinaudojome prievarta? Anaiptol! Mes atlikome gailestingumo darbą, nes apmokėdami ligonbučius ir daktarus mes norime visus ligonius-nenormalinius žmones sveikus padaryti, visus ant kojų pastatyti, kad toliau galėtų ramiai sau duoną užsi-

)[1] Kame mano tikėjimas, p. 32. [2]) Op. c., p. 359.

dirbti. O jeigu gr. Tolstojus sutiks, tai mes norime tame ligonyje suvaldyti sukomprimituotą „Dievą-Protą“ ir pamokyti jį tvarkos. Ir kam gi mums ta pajėga nežinia kieno yra suteikta, kad mes ja niekad ir niekad negalėtume naudotis? Ar-gi baisus bus prasikaltimas, jeigu aš, pasiėmęs šautuvą, išėjęs į lauką, nušausiu pasiutusį šunį, kuris kenkia mano gyvuliams? Jeigu Tolstojus atsakys: „ne, negalima“, tada pats save priskaitys prie buddhistiškojo gailestingumo (pitié) šalininkų ir inpuls į kilpas tų, kuriems ir gera, ir bloga — tai vistiek. Bet Tolstojus purtosi nuo Buddhisto vardo; mes jam pripažystame visišką teisę nepriguleti prie tos žmonių rųšies. Tik mums regis, kad šiame atvėjyje Tolstojus patsai sau prieštarauja. Jo nepastebėta, kad blogo, lygiai kaip ir gero sąvokos negalima taikyti prie daiktų esmės: gera ir bloga — tai relecijos sąvokos. Tolstojus eina Barucho Spinozos keliais, kuriam rodėsi, būk visas doros supratimas esąs suvedamas į pajėgos pajautimą savyje: tai, anot jo, būsią dora, kas mūsų pajėgas stiprina; tai bloga, kas tą pajėgos jausmą mažina. Mūsų nuomonei patvirtinti imkim šitokį pavyzdį: Kodel geriau užmušti pasiutusį šunį, negu leisti jam žmones rieti? Kodel aš turiu teisę nužudyti žmogų, kuris kėsinasi ant mano gyvybės? Todel, kad kiekvienas žmogus, klausydamas prigimties balso, turi teisę gyventi. Ta dorinė mano teisė gyventi, sulyginus su to šuns bei kito žmogaus, kuris mane neteisingai užpuola ir nori man gyvybę atimti, yra didesnė, svarbesnė. Kitas žmogus, matyt, nebrangina savo gyvybės, nes jis, užpuldamas ant manęs, negali nežinoti, kad aš galiu jį užmušti ar nušauti. Savo gyvybę jisai išstato pavojun. Čia susiremia dvi teisi: mano ir kito žmogaus. Mano teisė reletyviškai didesnė, negu neteisingo užpuoliko teisė. Ir tokiame atsitikime, jeigu to būtinai reikia, augštesnėji teisė turi viešpatauti, žemesnieji gi — nykti.

Galop reikia pastebėti, kad įsakymas „nesipriešink blogui“ jokiu būdu negali būti viso gyvenimo raktu. Tasai įsakymas išreikštas negatyvinėje formoje. Jisai aptaria ko nereikia daryti, bet jokiu būdu neduoda suprasti, ką mes turime veikti, ko laikytis, arba kokius jausmus, intencijas savyje auklėti. Ištikro, jeigu Tolstojus mano, kad mes blogai elgemės, priešindamiesi blogui, nes pasisaviname Dievo teises, tad ir jis pats turėtų tylėti, nieko nemokyti, su visu kuo sutikti, visuose orgijų apsireiškimuose leisti viešpatauti blogui, nes kas žino, ar ne tame Dievo (Tolstojaus) valia? Juk mes Dievo tikslo, anot paties Tolstojaus žodžių, jokiu būdu negalime pažinti. „Visa, sako Tolstojus, ką mes Dievo tikslu laikome, yra ne kas daugiau, tik grynas rodymasi, jokiu būdu ne paties Dievo valia. Dievo valios niekad ir niekad mes nepažįsime. Jinai visados bus mums paslaptimi“. [1])

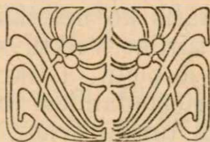
Kokiu būdu tasai rašytojas, kurio žodžiai apie augštesniąją gyvenimo prasmę griebia už širdies, galėjo prieiti prie tokios kei-

[1]) Kodel mes gyvename, p. 19.

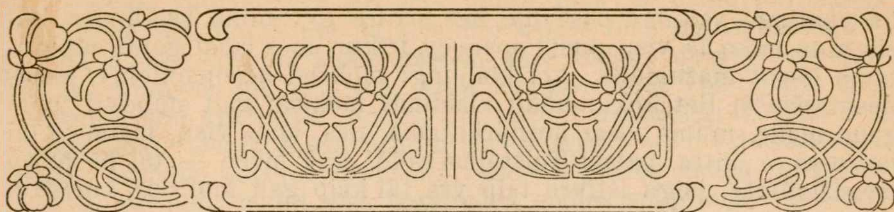
stos pažiūros, kaip pasyvinis anarchizmas? Man rodos, dvi yra to priežasti: begalinė Šopenhauerio-Buddhos intekmė į Tolstojų 'iš vienos pusės, iš antros — pasidavimas rusų sektoms, kuriose toji pasyvinė, nesipriešinimo ir neveikimo pusė yra labai iškerojusi. Apskrita gi Tolstojaus pasaulėžvalgos priežastis — tai orijentališkai-fatalistiškas Rusijos gyventojų būdas. O Tolstojus geriausias tos šalies ir tų gyventojų sūnus, puikiausias atspindys. Šitaip kalba apie Rusijos gyventojų būdą vokietis, Alma von Hartmann: „Pasitikėjimas Dievu — tai žymiausias Rusijos liaudies ženklas. Tiesa, tatai užžavi mus savo gražumu, bet begalo yra pavojinga savo pasekmėmis, savo fatalizmu. Jogei visi daiktai paeina iš Dievo, tad rusas dvasios žemybėje lenkia galvą prieš nesuprantamus Dievo nusprendimus, nesistengdamas savo pajėgomis praskinti sau gyvenimo kelią, nesirūpindamas savo išgalėmis pašalinti kliūtis, kurios trukdo jo darbą, tik be energijos, su atšipusiais jausmais, lyg stiebas riogsio, nieko neveikdamas, jéigu pastebi, kad jo viekui persunkus bloga užsikraustė ant jo sprando. Degtinėje jo išganymas ir atsilsys“. [1]) Šitie žodžiai, man rodos, būtų išganingi ir lietuviams. Ir pas mus pastebimas perdidelis pasyviškumas, nusileidimas, nieko neveikimas.

Toje pat dvasioj kalba apie Rusiją ir kitas Vokietijos mokslininkas M. Walter'is. Savo knygoje „Tolstoj nach S. social.-oekon., Staats-Wiss. und phil. Ausch.“ rašo: „Rusijos liaudis prievartoje niekados nėra regėjusi gera, tik bloga; greičiau jinai sutiks visokius kęsti vargus, kurie gema ačiu prievartai, negu dalyvauti prievartoje ir imti atsakomybę už jos pasekmes“. [2])

Man rodos, tos trįs priežastįs užtenkamai paakina mus, kodel „didis rusų žemės rašytojas“ negalėjo sutraukyti tų pančių, kurie varžo jo viengenčius, ir eiti savo keliais, keliais pirmyneigos ir kultūros. Tasai vokietis, matyt, perdaug buvo surusėjęs.

[1]) Preussisches Jahrb :ch 1903. [2]) P. 185.

VI.

Tolstojaus meilės supratimas.

Anot Tolstojaus supratimo, tikrosios meilės prasmė esanti tame, kad mes liautumės jieškoję laimės gyvuliškajam mūsų asmeniškumui. Tikroji žmogaus laimė, anot jo, esant galima tik tuomet, kada jis suprato, jog ne gyvuliškoje laimėje jo išganymas. Jeigu žmonės išsižadą savo asmeniškumo, tai jie tai darą ne delto, kad mylėtų tėvą, brolį, pačią, bet delto, kad jie, pamatę, jog individualė laimė jiems yra negalima. Ir tik tai gerai supratus, galima kalbėti apie tėvo, brolio, pačios meilę, nes meilė Tolstojaus supratime yra ne kas kita, kaip augščiau statymas kitų žmonių prieš mus pačius. Tikroji meilė, jo pasauležvalgoje pirma, negu ims veikti, jau turi turėti šiokią-tokią spalvą, kurios pradžia, šaknis — tai visai ne jausmas, kuris temdo protą, bet visai protingas, aiškus, ramus ir linksmas šis-tas, kurį teturi tik vaikai ir išmintingi žmonės. Tasai šis-tas (Etvas) — tai laimės linkėjimas kitiems žmonėms. Vaikai turi tai, o užaugę žmonės tik išsižadėję savęs ją randa [1]).

Išto, kas augščiau pasakyta, matyt, kad, anot Tolstojaus, tikrajai meilei suprasti būtinai reikia išsižadėti paties savęs. „Meilė, sako jisai, tik tuomet bus meilė, jeigu joje spindi pasišventimas, auka,[2]) ir tik tokia meilė suteikia žmonėms tikrąjį gyvenimą, meilė yra gyvenimas, tasai gyvena, kuris myli“[3])... Kaip jau regėjome, Tolstojaus meilė — tai visai ne jausmas, jinai net ne proto išvadžiojimas, ar-

---

[1]) Apie gyvenimą, pusl. 83 ir toliau. [2]) Op. c. 86. [3]) Op. c. p. 89

ba ypatingo veikimo pasekmė, bet „paties gyvenimo veiklumas, kuris mus laiko iš visų pusių apsupęs, ir kurį mes labai gerai suprantame iš-pat mažumėlės, kol klaidingi mokslai neįsipainioja ir josios nesuteršia“[1]). Bet kokiu būdu klaidingi mokslai gali stabdyti žmogaus meilę, mums visai nesuprantama, nes, anot visų, meilė — tai jausmas, o antra, patsai Tolstojus sako, kad meilė — tai ne proto išvadžiojimas; jeigu ištikro taip yra, tai kaip gali mokslas, kuris tik su protu turi reikalus, klaidint meilę?

Eikim toliau. Tolstojus sako, „kad kiekviena esybė, atgijus dvasiai, vieno-vienutelio daikto trokšta: padidinti savyje meilę ir statyti dangaus karaliją ant žemės[2]). Šeimynos meilė yra grynai gyvuliškas jausmas, tol yra gera, kol laikosi instinkto ribose ir žmogus nepašvenčia jai dvasios reikalų“[3]). Tolstojui nepatinka popozityvisto A. Comte'o pažiūra, jojo altrujizmas. Kaip žinome, anot A. Comte'o, pati žmonija privalanti užimti nustumto nuo trono Dievo vietą. Jis, norėdamas pašalinti iš žmonijos istorijos visas nelaimes ir vargus, kurie kįlą iš tautų skirtumo, pataria mums atkreipti mūsų jausmus į visą žmoniją, pradedant nuo mūsų kaimynų. Į tuos Comte'o protavimus Tolstojus atsako, ir tai gana teisingai, šitaip: „Tasai teoretikas visai pamiršo, kad meilė — tai jausmas, kurį galime turėt, bet kurio negalime kitiems skelbti. Meilei reikia daikto, žmonija gi — tai ne daiktas, tik prasimanymas. Karalijų, tautų apskritą supratimą žmogus turi, bet žmonijos nebėr ir negali būti, nes tam nerandam jokių motyvų[4]). „Komunistai, pozitivistai, socijalistai yra įsitikinę, jog galima mylėti žmones be Dievo meilės; krikščionystė gi pripažįsta meilę ir paties savęs, ir tautos, ir žmonijos, ir ne tik tai žmonijos, bet visa, kas gyva. Jinai pripažįsta begalinio išplėtojimo meilės reikalingumą; bet meilės daiktas negali būti už mūsų „aš“ ribų, daugelio asmenų sujungime, negali būti šeimynoj, valstijoj, aikštiniame pasaulyje, bet pačiuose žmonėse savo asmeniškume, dieviškame asmeniškume, kurio asmuo ir yra pati meilė. Gyvuliškasai asmeniškumas buvo priverstas didinti savyje meilės ribas tuomet, kada jam sąžinė kalbėjo, jog jisai turi žūti“[5]). Kas nemato iš šių žodžių, kame Tolstojaus meilė? Jai nereikia jokio daikto, jinai soti pati savim, jinai yra esybinis žmogaus dvasios privalumas. Anot jo, žmogus myli kitus ne delto, kad jam tai būtų smagu, bet delto, kad meilė — tai jo dvasios esybė, kad jisai negali nemylėti, ir kad žmogaus laimė nepriguli nuo to, kad jis ką-nors kitą mylėtų, tik nuo to, kad jisai ištikro mylėtų visa-ko pradžią —Dievą, Kurį pažįsta savyje meilės pagalba. Ir tik tuomet jisai galės visa kita mylėti. Čia Tolstojus regi skirtumą savo mokslo nuo pozitivistų mokslo, kurie taip-pat pripažįsta apskritos brolybės principą[6]).„ Žmogaus tikslas, sako Tolstojus, yra laimė. Laimė tame, kad mes tarnautume Dievui. Tarnavimas Dievui tame, kad mes didintume meilę. Meilės didinimas pasau-

[1]) Op. c. 88. [2]) Krikščionių mokslas, pusl. 16. [3]) Op. c. pusl. 57.
[4]) Karalyste Dievo jumyse, p. 118. [5]) Op. cit. p. 121, [6]) Op. c. 122.

lyje tiktai tuomet yra galimas, jeigu mes ją padidįsim savyje. Tik meilė suteikia mums tąją laimę, kurios mes taip trokštame"[1]).

Čia kįla painus klausimas: ką mes turime daryti, kad padidinus mumyse meilę? Nes, kaip žinome, anot Tolstojaus, mūsų dvasios esmė yra meilė. Rodos, čia būtų bereikalingi žodžiai ir išvadžiojimai. Jeigu mūsų prigimties turinys meilė, tai vardan žinomo principo „operari sequitur esse" iš pačios mūsų prigimties turėtų savaimi tekėti visa gaivinanti meilės spinduliai. Ir ištikro Tolstojus negali būti priešingas mūsų išvadžiojimams. Jisai sako: Mes privalome pašalinti kliūtis meilei apsireikšti ir plėtoties. Pati meilė stengte stengiasi padidėti. Bet tam meilės augimui tankiai yra statomos kliūtįs įvairių pagundų paveiksle, kaip antai: manymas, jog gyvuliškasis mūsų asmeniškumas tai mūsų gyvenimo tikslas. Meilės padidėjimas yra ne kas kita, tik dviejų tikslų greta pasiekimas: bendradarbiavimas Dievo karalijos ant žemes statyme ir pasiekimas kuodidžiausios tobulybės. Tokis gyvenimas turi savyje daugiau tikrumo žemiškajai laimei ingyti, negu svietiškasai gyvenimas, kurio tikslas gyvuliškojo asmeniškumo labas. Ir tokis gyvenimas visai nemano pašalinti įvairių linksmybių, kurias mums suteikia gamta, dainos, draugystė ir mūsų santykiai su žmonėmis bei gyvuliais"[2]). Šiais žodžiais Tolstojus nori ir reikalauja iš mūsų išsižadėti gyvuliškojo asmeniškumo, aklai pripažinti mokslą, kad ne mes gyvename, kenčiame, kariaujame, bet Dievas mumyse; o tik tuomet bus ant žemės rojus, bus smagu ir linksma. Antra vertus, Tolstojus nepripažįsta ir laipsniavimo meilėje. Anot jo, reikia lygiai mylėti tėvą, brolį, draugą, vagį, neprietelių, visus reikia mylėti, visiems gero trokšti, nieko neskirti (augščiau nestatyti) iš kitų. „Meilės veikimas, sako Tolstojus, nepriklauso nuo tvarkos, t. y. kad pirma statytų savo reikalavimus augštesnėji meilė, tik paskui mažesnėji, bet kad jinai veiktų be jokios tvarkos" [3]). Kitoj vietoj jisai sako, kad meilės atkreiptos į ateitį negalį būti, kad kiekviena meilė — tai veikimas dabartyje. Žinoma, tasai, kuris dabartyje neturi meilės, neturi jos visai. Daugelis, anot Tolstojaus, visai nesuprantą gyvenimo ir meilės; meilę jie vadiną augščiau statymą vienų savo laimės sąlygų prieš kitas; jeigu kas nors sakosi mylįs savo žmoną, vaikus, draugus—tas apgaudinėjąs patsai save, nes anų esimas didinas jo paties laime. Šisai Tolstojaus manymas ir palyginimas, man rodos, paimtas iš Upanisad mokslo, nes nuostabų turi panašumą. Upanisad sako: „Jeigu kas nors myli karvę, žmoną, vaikus ir turtus, tai tik del savęs juos myli" [4]). Tokį augščiau statymą vienų meilės sąlygų prieš kitas Tolstojus lygina su gryno buvimo ir gyvenimo supratimu. Kaip daugel žmonių, kurie nesupranta gyvenimo, laiko jį pervien su buvimu, taip lygiai jie vadina meile tai, kas vieną jų gyvenimo sąlygą pakeičia kita, augštesne. Ir tokie jausmai negali meile vadintis, nes jiems nepritenka svarbiausios

---

[1]) Kam mes gyvename, 1906. pusl. 30. [2]) Kam mes gyvename, p. 35.
[3]) Apie gyvenimą, p. 81. [4]) Buddhisme. Del la Vallee Pousin p. 297.

meilės ypatybės, kurios tikslas ir pasekmė yra gerovė[1]) „Artymo meilė, anot Tolstojaus, sako Merežkovskis, yra smagus ir naudingas daiktas[2]) Šiems žodžiams patvirtinti išimsiu kai-kuriuos išsireiškimus iš Tolstojaus romano „Karė ir santaika". „Aš pergyvenau, sako kunigaikštis Andrius, tą jausmą, kuris sudaro mūsų dvasios esmę, ir kuriam nereikia jokio daikto. Net ir dabar aš turiu tą jausmą: artymą mylėti, neprietelius mylėti, viską mylėti; Dievą mylėti visuose Jo apsireiškimuose; prakilnų žmogų galima mylėti žmonių meile, bet neprietelių tik Dievo meile. Dieviškoji meilė negali keistis; jos nieks negali panaikinti, nieks—net mirtis". Iš to, ką ligšiol esame pasakę, kiekvienas supras, ką mano Tolstojus apie meilę. Ar jisai buvo laimingesnis už savo mokytoja, Schopenhauer'į — galima dvejoti.

Anot Schopenhauer'o, kiekvienas darbas turi motyvą. Motyvas gali būti gerovė, arba nelaimė, gerovė bei nelaimė, skausmas to, kuris veikia, arba to, į ką veikimas atkreipta. Ir tik paskutiniam atvejyje veikimas turi moralę vertę. Jinai remiasi tuo, kad veikimas turi prieš akis artymo naudą. Kaip tik mes nematome tos veikimo ypatybės, tai žinome, kad gerovės ir skausmo troškimas tegamina tik mums naudą, bet tuomet jisai yra grynai egojistiškas ir, kaipo tokis, neturi dorinės vertės: „tokis troškimas bus bloga, jeigu mes savo laimę didįsime, kitus skriauzdami" [3]). Schopenhauer'o pasaulėžvalgoj negali būti nė šnekos apie priderystes link mūs pačių, nes teisiškos priederystės link mūs pačių priešinasi žinomai tiesai: „volenti non fit iniuria". Ir jeigu dar kalbama apie meilę savęs, tai dorai nėra ko ten veikti, ir jinai pasirodo pervėlai[4]).

Kaip matome, Schopenhauer'is nepripažįsta egojistiškųjų motyvų, nes jie esą mūsų prigimties ypatybės. Jisai klydo, nes perdaug pesimistiškai žiūrėjo į žmogaus prigimtį, stovėdamas netoli buddhistiškosios pasaulėžvalgos. Schoperhaueris ir Hartmannas taip protavo: Mumyse yra gyvuliškas „aš", kuris trokšta gyventi, bet to troškimo šiame gyvenime negalime pasotinti. Šale gyvuliškojo „aš" yra mumyse kitas „aš", kuris neturi nieko bendra su pirmuoju, ir į jį kritiškai žiūri, be to dar nepripažįsta jo apgaulingo laimės troškimo. Leiskime, kad mes pasiduosime pirmojo „aš" troškimui, tuojau paregėsime, jog mūsų gyvenimas įsipainios į didžiausias nelaimes. Antrame-gi atsitikime mums trūksta noro gyventi. Gal ir būtų išmintinga protiniame gyvenime radus tikslą, bet jog nėra nė noro gyventi, tad visas gyvenimas mums išrodo žaislas. Kuriuos tas žaidimas linksmina, tie gal gyventi; tiesog, kurie nuobodaūją, bežiūrint gali atimti sau gyvybę. Taip riša gyvenimo klausimą pesimistų mokykla. Iš Tolstojaus „Išpažinties" mes žinome, jog jisai kurį laiką ir pats taip manė, kaip anuodu pesimistu, bet vis-gi nedrįso savęs užmušti, nes gyvenimo tikslingumą rado liaudies gyvenime, kuri gyvena ir kuri myli. Į vietą Scho-

---

[1]) Apie gyvenimą, p. 83. [2]) Merežkovski, Religija, p. 171.
[3]) Grundlage der Moral, p 16.
[4]) Die beide Grundprobleme der Ethik. Werke. B. 4. p. 126.

penhauerio „noro gyventi“ Tolstojus deda meilės supratimą. Meilė Tolstojui buvo gyvybės šaknis ir esmė. Meilė — tai Dievo privalumas, kuris nori visus padaryti laimingus. Ir šiuo meilės supratimu Tolstojaus norėta Gordijo mazgą atrišti. Tolstojaus norėta meilės pagalba visa bloga iš pasaulio panaikinti ir atidaryti akis gyvuliškųjų asmenų, vienas kitam laužančių sprandus, bejieškant sau laimės. Tolstojus, lygiai kaip Schopenhaueris ir Buddhistai [1], mano, būk gyvuliškasis „aš“ esąs blogas ir netikęs daiktas, ir negali rasti jokių motyvų, del kurių būtų galima mylėti save. Nepavyks jam todel ir altrujizmas laimingai išrišti. Nors Schopenhaueris rado gyvenimo tikslą altrujistiškame utilitarizme, bet grynas egojizmas nelabai toli nuo jo stovėjo. Mes gerai žinome, kad šisai didis galvočius neapkentė liaudies. Jisai garbino pavienius žmonijos genijus ir tik juose matė gyvenimo vertę ir tikslą; visus kitus žmones laikė įrankiu tam tikslui pasiekti; iš to sekė aristokratiškai-egojistiška dora. Fr. Nietsche padarė galutinius išvedimus iš Schopenhauerio premisų.

Kįla klausimas, kokis yra altrujistas Tolstojus? Ar ištikro jisai pašvenčia gyvuliškąjį savo „aš“ artymui? Ar jisai myli savo artymą daugiau, negu save patį, kaip kad giriasi savo veikaluose? Aš esmi įsitikinęs, kad tai visai netiesa.

Kas tai yra altrujizmas? Su Lippsu galima jį šitaip aptarti. „Altrujizmas — tai noras padaryti kitiems ką nors gera, t. y. padaryti kitiems tai, kas juos džiugina. Lygiai kaip egojistiškieji palinkimai, taip ir altrujištiškieji turi savo šaknįs, toji šaknis — tai būtina simpatija tarp žmogaus ir žmogaus, toji ypatinga, psichologiijinė, gerai suprantama ir reikalinga, vidujinė vienybė tarp manęs ir kitų asmenų, kuriuos aš pažįstu“ [2]).

Kas tai yra meilė pati savaimi? Meilė — tai jausmas-palinkimas, kuris mus traukia prie mylimojo daikto, surištas su smagia mintimi. Meilė, anot šv. Tomo, „est aliquid ad appetitum pertinens inclinatio rei ad aliquid; complacentia appetibilis boni“ [3]). Sena patarlė sako: tikroji meilė prasideda nuo savęs. Kaip matėme, Tolstojus paklydo supratime apie mūsų „aš“. Iš čia turėjo išeiti nuosekli klaida ir kitų apibranginime. Anot jo, gyvuliškieji kitų žmonių asmens neturi didelės vertės, tad jisai nereikalauja, kad meilė turėtų sau kitą daiktą, nes, anot jo, meilė — tai ypatybė (Zustand), tai asmuo, kurį laiko per vien su Dievu. Meilės terminas lieka mumyse pačiuose, mes galime tik Dievą mylėti, ir jeigu mes mylime, tai mes ne dievai, bet Dievas [4]). Išeina, kad mes Dievas, arba kad Dievas mumyse, tad pakanka mums mūs pačių, nes neprivalome savęs apleisti ir kaszin kur kitur savo meilės daikto jieš-

---

[1]) Visų nelaimių, visų kančių, visų šio pasaulio baisenybių vienintelė priežastis meilės savęs sentimentas; jo reikią būtinai išsižadėti. Jokiu būdu negalima esą išsisaugoti kentėjimų, tik apleidus save, lygiai kaip negalima nedegti, kol esame ugnyje (Budhisme, De la Vallèe Poussin.).

[2]) Op. c., p. 23. [3]) Sum. theol. I. 26; I. II. 25. 2. [4]) Dievas, p. 25.

koti. Todel altrujizmo jokiu būdu negalime rasti Tol. sistemoje, nes pas jį nėra jokio motyvo artymo meilei. Tie visi puikiai skambantieji apie artymo meilę Tolstojaus žodžiai — tai ne kas kita, tik buddhistų „pasigailejimas“ („pitiè“).

Norėdami kalbėti buddhistų kalba, mes neturime teises mūsų meilės jausmų kergti prie pasaulio apsireiškimų, prie „sàtra“. Gerai suprantama Tolstojaus meile yra tame, kad mes velytume kitiems daug labo ir nekliudytume jiems pasiekti gera, arba Spinozos žodžiais pasinaudojus, žiūrėtume į kitus žmones sub specie aeternitatis. Išeina tai-pat, ką pas buddhistus „nieko nedaryti“, tik turėti gerus norus. Kaip dangus nuo žemės, taip Tolstojaus artymo meilės supratimas skirias nuo Kristaus meilės supratimo, kuris savo gyvybę atidavė už žmones. Tas tiktai gali tikrai mylėti, kuris gerai supranta savo asmens vertę ir jį augštai gerbia. Meilė, anot Tolstojaus, tai mūsų asmens ypatybė, kuri nesikeičia ir sau nereikalauja kitų meilės daiktų. Fr. Paulsenas, nors pantejistas, kaip Tolstojus, bet už jį logiškesnis. Jisai taip sako apie meilę: „Maniškiai man artimesni už svetimus: jų gerovę statyti žemiau už kitų — tai ne priedermė, tik priedermės įžeidimas. Auka iš mūsų reikalų ir palinkimų pati savaimi dar nėra gera: bus gera tuomet, jei mes juos pašvęsime būtiniems kitų reikalams; jei kas nors savo gyvybę pašvenčia kitų gyvybei išgelbėti, arba ją atiduoda savo liaudies reikalams, tą paprastai giriama ir tuo stebimasi; ir atbulai: tą, kuris kitų, varge ir nelaimėje esančių, nesušelpia, kad nėkiek nenukentėtų jo paties lepumas ir ramybė, paprastai vadinama savymeiliu ir peikiama“ [1]).

Ir taip Tolstojaus sistemoje žmonių meilės akstinas — tai patsai Dievas, bet ne žmogus su savo erdvės ir laiko reikalavimais. Mes privalome Dievą mylėti ir didinti savyje meilę. Tame, anot Tolstojaus, yra gyvenimo tikslas ir pagalios mūsų pačių išsitobulinimas. Bet žemiškasis mūsų „aš“, anot jo, a priori yra bloga, tad bereikalingas ir jo tobulinimas. Gyvuliškojo asmens tikslas tai pasidavimas dieviškojo Proto įstatymams, ir tam kartą įvykus, jau mums nereikėtų nieku rūpinties. Nestatykime dieviškam troškimui kliūčių, nestokime jam į kelią ir viskas bus gerai, nereikės ir apie meilę kalbėti. Dievas aprūpįs savo reikalus ir be mūsų pagalbos, nes meilė didinasi pasaulyje be mūsų sutikimo. Tolstojus nori Dievui pagelbėti. Labai gražu. Vienok tie, kurie to nenori, nedaug ko nustos, juos Dievas privers mylėti, ir meilę savyje apreikšti. Anot Tolstojaus, meilė — tai naudingas daiktas, ir tie visi, kurie meilės įsakymą, lygiai kaip Tolstojus, supranta (Tolstojaus meilė — tai ne įsakymas, tik dvasios esmė), bus ant žemės laimingi ir pilni džiaugsmo. Jo pasauležvalgoje kiekvienas žmogus teprivalo tik savo laimės ješkoti ir ją didinti, net artymo meilėje ješkoti savo naudos. Tolstojaus doros sistemą aš pavadinčiau „grynai egojistišku endaimonizmu“. Panteistiškoji „visa-

---

[1] System der Ethik. B I, p. 396.

tos" meilė pas Tolstojų ne naujas daiktas. R. Wagneris garbina „Tristane" visatos meilę, kuri visa-ką vienija. Lygiai M. Messer'is savo veikale „Moderne Seele" šitaip kalba: „Kaip gamta žmogaus smegenų pagalba apreiškia savo esimą sąžinei, taip lygiai jinai trokšta meilės pagalba pergalėti priešginybės, kad vėl ingijus vienatą, kurioje, kaipo Dievo meilėje, jinai buvo prieš pasaulį sutversiant" [1]. Doriškasai žmogaus tiklas Tolstojaus supratime yra tame, kad pašalinus kliūtis dieviškajai meilei apsireikšti. Na, žinoma, visi Tolstojaus įsakymai tegali būti ir tikrai yra negatyvinės spalvos, ir jo etika negatyvinės vertės. Ne žmonės gyvena sau, bet Dievas žmonėse sau [2]. Man stačiai nesuprantama, kaip gali kai-kurie Tolstojaus kritikai taip augštinti jo doros mokslą! Imkim nors D. Carl Stange, kuris veikale „Problem Tolstoj's" taip rašo: „...visgi turime spėti, kad Tolstojus begalo daug padarė paskutinių amžių dvasiai atnaujinti. Jo asmuo aiškiai kalba, kad ne kultūra su savo turtais, tik paklusnybė Dievui padarys žmones laimingus, ir kad ne smaguriavimai, tik tarnavimas, kaipo pridermė, daro mūsų gyvenimo turinį" [3]. Stange mano, kad kultūra būtinai priešinasi Dievo valiai. Toks sprendimas yra a priori ir nepamatuotas. Aš visai kitos nuomonės, negu Stange, ir man rodos, Tolstojus nepastatė žmogų ant jo augštybės piedestalo, nes jo žmogaus supratimas visiškai klaidingas. Kaip Nietsche, taip ir Tolstojus abudu individualistu. Nietsches spalvos individualistas taip kalba: Aš statau savo galingą, tvirtą asmeniškumą, trokštantį gyventi ir ieškantį pajėgos, prieš visus reikalingumo įstatymus prieš triumfuojančias gyvenimo teises, prieš minios pasikėsinimus. Tolstojaus gi individualistas sako: Aš statau savo pažabotą, lipšnų, malonų asmeniškumą, kuris nieko daugiau nereikalauja, tik meilės, prieš tai, ką paprastai vadinama visuomenine valstijine ir politikine evoliucija.

Kitas kritikas apie Tolstojaus doros mokslą rašo: „Jo istoriškai-filosofijinė pasauležvalga yra išmarginta kuriuo-nekuriuo dualizmu. Jis pripažįsta permenkai svaros doriškiems atskirų asmenų jieškiniams, ypatingai tuomet, kada jisai stato asmenį prieš liaudį. Iš vienos pusės jisai krauja didelę atsakomybę ant pečių doriškos vienatos ir pripažįsta jos galybę istorijoj, iš antros-gi pusės jį pančioja smarkus fatalizmas" [4].

Iš to matyt, kiek tiesos turi dr. Staub'o žodžiai apie Tolstojų: „Pozityvinis Tolstojaus nuopelnas doros žvilgesiu yra pirmiausia tame, kad jis visas, į jį atkreiptas kultūringojo pasaulio ausis ir akis beveik verste verčia atsižvelgti į save" [5]. Arba kitoj vietoj: „Todel Tolstojus riša gyvenimo idealą su vidujiniu doriniu išsitabulinimu, kuris yra tartum asmeninis žmogaus uždavinys" [6]. Arba Almos Hartmanno žodžiai: „Dabarčiai Tolstojus, kaipo praktikinis moralistas, yra svarbesnis (negu teoretikas), nes Tolstojus pirmutinis aiškiai bando įvykdinti tą Jėzaus mokslo dalį, kuri kuotoliausia stovėjo dabartinės žmonijos sąžinės" [7].

---

[1]) Pusl. 33. [2]) Evangelijų išguldymas p. 153.
[3]) Pusl. 34. [4]) Op. c. p. 172. [5]) Op c., p. 224.
[6]) Ten pat, p. 115. [7]) Preussisch. Jahr., 1903. p. 390.

Užbaiga.

Visas Tolstojaus mokslas — tai smarki reakcija prieš naturalistiškąjį šių dienų dogmatizmą ir vienpusiškąjį spiritualizmą. Jo norėta, mat, pasisaugoti tų dviejų nenuoseklumų. Bežiūrėdamas į proto begalybę, nustebo Tolstojaus genijus ir sukrutėjo jo dvasia, pabudus išmiego. Tasai protas jam išrodė esąs tikroji gyvybė. Tolstojus žiūrėjo į tą gyvybę, kaipo į savo iš vienos pusės, kaipo visa pripildančią, nepadalinimą, vieną Dievo gyvybę — iš kitos. Jam išrodė, kad visų daiktų pradžia ir pabaiga tūno žmogaus dvasioje. Veikimas, kurio pagalba begalybę „deda į mūsų pamatą", yra ne kas kita, tik savęs pažinimas, kurio pagalba mes atjaučiam „arba turime mumyse esamo žmogaus gyvenimo sąžinę" [1]).

Tolstojus, lygiai kaip vokiečių filosofai idealistai, pradėjo nuo savo „aš" ir laikėsi grynai abstraktiško vidujiškumo (Innerlichkeit). Savo tvirtinimui Tolstojus neduoda mums jokių gamtos mokslu paremtų išparodymų. „Reikalauti iš manęs išparodymų, išmintingai sako Tolstojus, ŕeiškia tiek pat, kiek reikalauti iš praregėjusio žmogaus išparodymų, kaip jisai pamatė šviesą. Išsigydęs spangys juk tas pats žmogus, ką ir pirma buvo; jis klausiamas tik tiek tegali pasakyti, kad dabar jisai mato, o pirmiau nieko neregėjo. Tai pat gali pasakyti žmogus, kuris pirma nesuprato savo gyvenimo tikslo, o dabar supranta. Jėzus kalbėjo: „Mano mokslas — tai gyvenimo pabudimas, kuris taip ilgai yra snaudęs; kuris tiki į mano mokslą, tas pabus amžinam gyvenimui ir gyvęs numiręs". Anot Tolstojaus, sako H. Šmitt'as, tai, ką žmogus savyje regi, vadinasi begalybė, amžinuma, neišsemema, neapribojima, proto įstatymai, mintis, dvasios šviesa, gyvas proto regėjimas, visa apimantis gyvenimas, meilė, Dievybė" [2]). Ir, kaip mes augščiau matėme, tie įvairųs terminai, reiškia tą pat realybę. Kaip pas Fichte, taip ir pas Tolstojų Dievas yra gamtos įstatymas. Tolstojui nepavyko laimingai mums išparodyti, kokiu būdu visuotina (universum) virto gyvu ir dar pavieniu, kokiu būdu asmeninis „aš" virto visuotinu „aš", kokiu būdu Dievas pasidarė Kūnu. „Šis klausimas, sako Tolstojaus apgynėjas H. Šmitt,as, tol plaukios metafizikos debesiuose, kol nepaaiškės kūno gelmės gyvojo proto jūrose, kol neištirsime metafizikinio prieštaravimo jausmų apsireiskimų ir dvasios, jausmų ir proto". Tolstojus skiriasi nuo Fichtės gyvumu regėjimo, kuriame mūsų asmeninis „aš" virsta visuotinuoju gyvenimu, o dieviškas gyvenimas — mūsų gyvenimu, karštu mūsų asmeniniu gyvenimu. Tad iš kur kįla tasai skirtumas tarp Tolstojaus ir Fichtės? Man rodos, iš socijalių aplinkybių. 50 praslinkusio amžiaus metais garbingi Rusijos socijologai, kaip antai: Michailovski, Lawrow, Černiševski, Hercen, Bakūnin, kovojo už išliuosavimą Rusijos liaudies, kuri buvo didelių dvarponių naguose. Prakilnesnėji Rusijos visuo-

[1]) Ewangelium Berlin 1891. III. vertimas p. 73. F. W. Ernst.
[2]) Op. c. p. 291.

menė ėjo išvien su tais liaudies išganytojais, nes tas milijonų žmonių iš vergijos paliuosavimas galėjo turėti begalinę vertę. Visi buvo įsitikinę, kad Rusijos išganymas prigulės nuo liuosos liaudies. Todel tie „narodniki“ taip dievojo liaudį. Iš čia plaukia Tolstojaus pasauležvalga, kaipo individualisto; jisai turi būti labai dėkingas toms prakilnioms garbingų Rusijos vyrų srovėms. Tuomet Tolstojus ėjo į Liaudį, pasipažino su sektų vadovais ir, kaip jau matėmė, daug iš jų pasiskolino. Dabar suprasime, kodel Tolstojus taip narsiai kovojo už kiekvieno žmogaus asmens neprigulmybę, už paliuosavimą mūsų „aš“ iš aikštinių galybių. Savo raštuose Tolstojus yra baisus priešininkas Hegelio, Fichtės ir kitų Vokietijos idealistų, kurie norėjo, kad sudievota valstija prarytų vienotas, Tolstojus-gi, bekariaudamas už asmens teises, sudievojo asmenį, bet pasekmė ta pati, ką ir pas minėtus vokiečius, nes pas jį mūsų valia turi nykti Dievo valioje.

Tolstojus turi daug panašumo ir su Schopenhaueriu. Anot Tolstojaus, mumyse yra du asmeniu: gyvuliškasai „aš“, arba gyvuliškas asmeniškumas, ir protinis asmeniškumas. Visa Schopenhauerio filosofija nori panaikinti asmeniškumą, bet kai-kuriuose etikos išvadžiuojimuose jo norima stiprinti dvasinią mūsų valią ir ją statyti prieš jautulius, taip kad pastebiama asmeniškumo stiprinimas. Taipat pas Tolstojų. Tolstojus ir Schopenhaueris mūsų kūno pažinime naudojasi dvejopu žvilgsniu: mes pažįstame mūsų kūną iš dviejų pusių — iš vidaus ir iš viršaus. Antrame atsitikime mūsų kūnas — tai mūsų įsivaizdinimas, yra tai objektas subjektui. Viduje savęs mes pažįstam proto įstatymą — meilę, kuri trokšta laimės. Tos pat taisyklės laikomės ir aikštiniam pasauliui pažinti. Aikštinis pasaulis — tai mūsų įsivaizdinimas. „Jeigu mes turėtume jautulių daugiau, negu penkis, sako Tolstojus, visai kitaip suprastume daiktus“. Tolstojus yra įsitikinęs, kad mes, išeidami iš mūsų dvasios, analogiškai galime spręsti ir apie šale mūs esantį pasaulį, jog jisai proto įstatymų yra valdomas, kad jo šaknis ir branduolys yra meilė. Tasai protas, meilė — Dievas gali būti tik vienas, bet jo apsireiškimai begaliniai. Tolstojus, kaip ir Kantas, neatmeta aikštinio pasaulio realybės. Anot Schopenhaurio, vienatos principas — tai Erdvė ir laikas, anot Tolstojaus — asmeniškumas. Todel Tolstojus visame-kame randa asmeniškumus: žmoguje, gyvulyje, augaluose, gėlėse etc. Dievas gi negali būti asmuo, nes jis negali būti laiku ir erdve apribuotas: iš kitos pusės mes turime Jį sau įsivaizdinti asmeniu esant, nes Jisai tiktai laike ir erdvėje pasirodo. Kaip pas Schopenhauerį valia tiktai žmoguje teingija pilną objektyviškumą, taip pas Tolstojų — Protasmeilė. Anot Tolstojaus, meilė ištikro didinasi pasaulyje. Tiktai palieka jisai neišrištą šį klausimą: kame yra tasai meilės priedas? Dievuje, ar žmogaus asmenyje? Pirmame atvejyje Dievas nebūtų tobuliausia esybė. Antrame gi — žmones-asmenįs būtų savystovi subjektai. Bet šią paskutinę supoziciją Tolstojus atmeta. Kiekviena vienata, anot jo, tai apsireiškimas, tarsi pajėga-energija vienoje Dievo substancijoj. Išeina, kad tiktai pirmutinė supozicija ga-

li būti teisinga. Bet čia keblumas: kokių būdu begalinė — tobuliausia esybė dar gali padidėti — tobulintis? Išeitų, rodos, anot Tolstojaus, kad Dievo dar nėr, Jisai tik bus. Tolstojus evoliucijonistas. Pas jį, lyginai kaip pas Nietschę visa yra pastatyta ant tvėrimosi.

Liuosybės problemų Tolstojus riša kaip Kantas ir Schopenhaueris. Jisai tikriausias deterministas. Apsireiškimai pasaulyje viešpatauja būtina Dievo valia. Ten negalima nė kalbėti apie liuosybę. Žmogus, kaip kūnas, nėra liuosas.

Liuosybė tik proto įstatymų pripažinime. Žmogus gali priimti pažintus proto įstatymus, arba ne. Žmogaus liuosybė tik dvasinio regėjimo srityje. Eis jisai pagal tą pažinimą — gerai, ne — tai Dievas jį privers. Pareina mintin stojikų patarlė: „volentem fata ducunt, nolentem trahunt“.

Visų tokių principų pasekmė—tai trūkumas pas Tolstojų tvirtų doros taisyklių. Visi jo įsakymai negatyvinės spalvos: jie kalba tik apie tai, ko kultūringas žmogus jau neprivalo daryti. Jo supratime visi krikščionių įsakymai dar netesės amžinai. Ateisiąs laikas, kada jie neteksią reikšmės. Tolstojus, lygiai kaip ir kiti šių dienų galvočiai, nekalba apie „tu privalai“ arba apie absoliutišką doros vertę. Gera, anot Tolstojaus, nesipriešinti blogui, bloga — blogui priešintis. Bloga stiprinti gyvuliškąjį asmeniškumą, gera jį naikinti. Tie darbai bus geri, kurie turi tikslą naikinti gyvuliškąjį asmeniškumą.

Schopenhaueriui nepavyko laimingai išrišti artymo meilės klausimą. Jisai visa savo siela neapkentė liaudies. Jo mokslo pasekmes ištraukė Nietsche ir sudarė tobuliausią egojizmą. Tolstojaus doros mokslo pasekmė — tai neapribota (indefinita) kitų žmonių meilė, buddhistų pasigailėjimas, nes mes tik Dievą privalome mylėti, t. y. mus pačius, kaipo įsikūnijusį Dievą. Man rodos, neklydau, pavadinęs Tolstojų kraštutiniu egojistu. Tolstojus skiriasi nuo Schopenhauerio tuo, kad jis ne pesimistas.

Giliau pažiūrėjus į Tolstojaus doros mokslo pasekmes, pastebima palinkimas prie askezos ir misticizmo.

